

T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**KONSTRÜKTİVİZM BAĞLAMINDA AVRUPA'DA
ORTAK KİMLİK ÖĞESİ OLARAK SHAKESPEARE**

Elif ARPACI

2215030009

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Altuğ GÜNAR

Bandırma 2025

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**KONSTRÜKTİVİZM BAĞLAMINDA AVRUPA'DA
ORTAK KİMLİK ÖĞESİ OLARAK SHAKESPEARE**

Elif ARPACI

2215030009

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Altuğ GÜNAR

Bandırma 2025

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler programında Yüksek Lisans öğrencisi Elif ARPACI tarafından Doç. Dr. Altuğ GÜNAR'ın danışmanlığında hazırlanan “Konstrüktivizm Bağlamında Avrupa’da Ortak Kimlik Ögesi Olarak Shakespeare” başlıklı tez, aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 20/02/2025 tarihinde yapılan Tez Savunma Sınavında oyçokluğu/oybirliği ile başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri-Danışman

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

ETİK BEYAN
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (/ /2025).

Elif ARPACI

ÖZET

Elif ARPACI

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması ile birlikte, Shakespeare, Avrupa'yı bir araya getiren bir kimlik olarak inşa edilmiştir. Soğuk Savaş sonrası kurulan enstitüler ve yürütülen çalışmalarla birlikte -özellikle Doğu Bloğu ülkelerinin Batı Avrupa'ya entegre edilmesi sürecinde- 'Avrupalı Shakespeare' çalışmaları hız kazanmış ve Avrupa'da ortak kültürel bir değer olarak ön plana çıkmıştır. Bu noktada Shakespeare'in "milli" kimliğini (İngiliz dili ve kültürünü temellendiren milli bir değer oluşu) ve Shakespeare'in ulusüstü entelektüel bir seviyede okunmasını savunan iki karşıt görüş ortaya çıkmıştır. Bu tez, 'İngiliz Shakespeare' ve 'Avrupalı Shakespeare' olarak ortaya çıkan bu iki görüşün çakıştığı noktada Konstrüktivist bir bakış açısı ile Shakespeare'in ortak bir kimlik olarak inşa edilmeye çalışıldığını ifade eder: İki farklı görüşün ortaya çıkmış olması ile birlikte Shakespeare ait algının farklılaşabildiğini ifade ederken, tezin amacı; Shakespeare'in birleştirici kimliğinin uluslararası politik kaygılarla yeniden inşa edilmeye çalışıldığı görüşünü betimsel analiz yöntemi kullanarak destekler. Böylelikle, Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı süreçlerinde Shakespeare'in İngiltere yanlısı olarak ayrılıkçı bir dili desteklediği bulgusu elde edilirken; 1990'lı yıllar ile birlikte Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasına bağlı yaşanan Avrupa Birliği (AB) genişlemelerinde Shakespeare'in Avrupa'yı bir araya getiren kaynaştırıcı bir öge olarak vurgulandığı, bu anlamda AB tarafından desteklenen ESRA gibi kurumların Doğu, Batı ve Kuzey olmak üzere bütün Avrupa'da 'Avrupalı Shakespeare' düsturu ile ilgili akademik çalışmalar yürüttüğü değerlendirilmektedir. Bunun yanında Brexit döneminde Brexit yanlıları ve karşıtlarının Shakespeare kimliğini ayrıştırıcı olarak kullanmaya devam etmesinin, Shakespeare'in Avrupa'da ortak bir değer olarak kabul edildiği görüşünü değiştirmedeği görülmektedir.

Anahtar Sözcük: Avrupa, Avrupalı Shakespeare, Shakespeare ve Kimlik, Brexit, Konstrüktivizm, Shakespeare ve AB.

ABSTRACT

Elif ARPACI

With the collapse of The Union of Soviet Socialist Republics, Shakespeare has been constructed as a common identity that brought Europe together. Throughout the institutes and studies carried out after the Cold War -especially in the process of integrating the Eastern Bloc countries into the Western Europe- ‘European Shakespeare’ studies gain momentum and come to the fore as a common cultural value in Europe. At this very point, two opposite views as ‘English Shakespeare’ and ‘European Shakespeare’ have emerged; defending Shakespeare’s ‘national’ identity (as a national value grounding English language and culture) and reading Shakespeare on a supranational intellectual level. This thesis states that at the point where these two views overlap, Shakespeare is tried to be constructed as a common identity with a Constructivist perspective: While expressing that the perception of Shakespeare can differ with the emergence of two opposite views, the aim of the thesis is to support the view that Shakespeare's unifying identity is tried to be reconstructed with international political concerns by using descriptive analysis method. Thus, it is found that Shakespeare supported a separatist language over both the American War of Independence and The Great War; while in the EU expansions due to the dissolution of the The Union of Soviet Socialist Republics in 1990s, Shakespeare was emphasised as a unifying element that brought Europe together, and in this sense, it is evaluated that institutions such as ESRA, supporting ‘European Shakespeare’ thought, carry out academic studies on Shakespeare in all Europe, East, West and North. In addition, it is seen that the fact that citizens who both supported and opposed to Brexit continue to use Shakespearean identity as a separator during the Brexit period does not change the view that Shakespeare is accepted as a common value in Europe.

Keywords: Constructivism, Brexit, Europe, European Shakespeare, Shakespeare and Identity, Shakespeare and EU.

ÖNSÖZ

Bugün Avrupa'yı Avrupa yapan değerler gerçekten de doğru değerlendirilmekte midir? Avrupa toplumları birbirine bağlı, ortak bir tarihe ve geleceğe sahip, bir bütünün parçaları mıdır? Avrupa gerçek anlamda bir bütün müdür? Avrupa toplumları, Avrupa Birliği çatısı altında, tek bir güç olarak ortaya çıkarken, bu birlikteliği sağlayan ortak anlayış ve iş birliği, salt idealist bir anlayış içinde değerlendirilebilir mi?

Literatür Yayınları tarafından basılan Avrupa'yı Kurmak dizisini okurken; yüksek lisans tezim için Avrupa üzerine çalışmaya karar vermiştim. Doğru soruları sormakla işe başlamak gerektiğini anlamamı sağlayan çok değerli danışman hocam Doç. Dr. Altuğ GÜNDAR'a bu anlamda teşekkürü bir borç bilirim. Saygıdeğer hocam, alternatif kaynaklar üzerinden nitelikli bir okuma yapmamı sağladığında, ortaya nitelikli bir çalışma çıkarmak şart olmuştu. Ve ben şahsen Avrupa'yı doğru anlamakla işe başlamak istedim. Öncelikle literatür taraması sürecinde Türkiye'de çalışılmamış bir alana yöneldim. Bu anlamda salt yabancı kaynaklar üzerinden şekillendirdiğimiz tezin konusu, Shakespeare ve uluslararası ilişkiler üzerine yapılan çalışmaların azlığı sebebi ile farklılaşmaktadır.

Shakespeare'i sadece dünya çapında sevilen bir sanatçı olarak değerlendirmek, Shakespeare'in dünyaya etkilerini değerlendirmek noktasında eksik kalan bir bakış açısı olacaktır. Avrupa Birliği, SSCB'nin dağılması sonrası Doğu Avrupa ülkelerini benimsemeye çalışırken; Avrupalı Shakespeare, yapbozun parçalarını bir arada tutan zemin görevi görmüştür. Avrupa'da Hristiyanlığın heykel ve resim sanatı üzerinden Avrupa insanına etkileri düşünüldüğünde; bugün Shakespeare sanatının Avrupa insanını etkileyerek siyasi zemini yumuşattığı fikri kabul edilebilir hale gelir.

Öğrencilerime, öğrenmenin meslek sahibi olmakla bitmediğini kanıtlama çabası içerisindeyim. Her şeyden önce bir evlat yetiştirmekteyim. Her daim yol gösterici olabilmek ve çağı okuyarak güncel kalabilmek adına elimden geleni yaparak; evladımın ve öğrencilerimin yol göstericisi olmak isterim. Yol

gösterdiklerimin bir adım ilerisinde olmam gerektiğinin farkındayım. Bu bilinçle okumalarımı belli bir akademik düzen içerisinde yapabilmek adına akademik çalışmalara başladım.

Bir öğretmen olarak öğrenmenin ömür boyu sürdüğü düsturu ile yapmış olduğum çalışmaları destekleyen başta ailem olmak üzere; disiplinlerarası çalışma konusunda beni yüreklendiren, desteğini, zamanını ve kaynaklarını esirgemeyen, bilgi birikimini büyük bir tevazu ile paylaşan değerli hocam Doç. Dr. Altuğ GÜNAR'a, üniversitedeki derslerime ve tezime zaman ayırmam hususunda, ders programı ayarlamaları konusundaki anlayışları için Erdek Nerime Yüksel Ortaokulu Müdürlüğüne, ihtiyacım olduğunda her zaman yanımda olan akademisyen arkadaşım Tuğçe Nur KESİN'e, sevgili abim Hüseyin ODABAŞ'A ve değerli eşi Esra ODABAŞ'a, kendisi de öğrenmekten asla vazgeçmeyen sevgili abim Dinçer ODABAŞ'a, motivasyonumu kaybettiğim zamanlarda yapabileceğimi hatırlatarak desteklerini esirgemeyen 8 yaşındaki canım oğlum Mete'ye ve sevgili eşim Rıdvan ARPACI'ya, içtenlikle teşekkür ederim.

Elif ARPACI

Erdek / 2025

İÇİNDEKİLER

Sayfa

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KONSTRÜKTİVİZM VE AVRUPA BİRLİĞİ

1.Uluslararası İlişkiler Disiplininde Konstrüktivizmin Gelişimi	8
1.1. Konstrüktivizmi Besleyen Tarihsel Süreç	8
1.2. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Konstrüktivizm	10
1.3. Konstrüktivizmin Uluslararası İlişkiler Disiplini Ana Akım Teorilerine Getirdiği Eleştiriler	12
1.4. Konstrüktivizme Gelen Eleştiriler.....	14
2. Yeni Konstrüktivizmin Klasik Konstrüktivizmi Eleştirisi	16
3. Bir Entegrasyon Teorisi Olarak Konstrüktivizm ve AB	20
4. Diğer Entegrasyon Teorileri.....	23
4.1. Federalizm	23
4.2. İşlevselcilik.....	23
4.3. Yeni İşlevselcilik.....	24
4.4. Rasyonalist Yaklaşımlar	24

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİNİN KONSTRÜKTİVİST OLARAK İNŞASI

1. AB ve Konstrüktivizm	26
2. AB ve Kimlik	27

3. 1990 Sonrası AB ve Avrupalı Kimliğinin Konstrüktivist Bağlamda Değerlendirilmesi	30
3.1. Maastricht Antlaşması	31
3.2. Kopenhag Kriterleri	32
3.3. Amsterdam Antlaşması	34
3.4. Nice Antlaşması	34
4. AB Anayasası	35
5. Lizbon Antlaşması	36
6. Konstrüktivist Bağlamda Avrupa Vatandaşlığının Dönüşümü	37
7. 1990 Sonrası AB Genişlemesi ve Shakespeare	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA'DA BİRLEŞME ÇABALARI VE SHAKESPEARE

1. Birleştirici Bir Unsur Olarak Shakespeare Seçiminin Uygunluğu	43
2. 18. Yüzyıl İtibarıyla Shakespeare Dilinin Politik Kullanımı	50
3. Avrupa'da 'Avrupalı Shakespeare' Kurumları	52
4. Brexit ve Shakespeare Dili	54
5. Shakespeare'in Avrupalı Kimliği Üzerine Farklı Görüşler	57
SONUÇ	61
KAYNAKÇA	65
ÖZGEÇMİŞ	74

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AT	: Avrupa Topluluğu
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
ESRA	: European Shakespeare Research Association
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
HIVT	: Higher Institute for Translators and Interpreters
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler disiplini, devletlerin uluslararası sistemde izledikleri politikaları; güç, anarşi, rekabet ve çatışma gibi kavramlar üzerinden analiz eder. Bu analizler öncelikle idealizm ve realizm tartışmaları üzerinden şekillenmiş; bu iki temel görüş üzerinden yapılan büyük tartışmalar neticesinde, devletlerin uluslararası ilişkileri, farklı yaklaşımlar üzerinden değerlendirilmeye devam edilmiştir. İdealist yaklaşım ile devletlerarası iş birliği ya da realist yaklaşım ile rekabet ve çatışma üzerinden şekillenen teoriler arasında -kendisini henüz bir teori olarak adlandırmak noktasında netlik barındırmayan- Konstrüktivizm; her iki yaklaşımdan beslenen bir bakış açısı sergilemiştir. Birinci dünya savaşı sonrası idealist yaklaşımın etkisinde oluşturulmaya çalışılan iş birliği ikinci dünya savaşı ile neticelenmiş; yerini realizme bırakmıştır. 1980’li yılların sonrasında 1990’lı yıllarla beraber dünya sahnesinde Soğuk Savaş’ın sona ermesi, internet kullanımının yaygınlaşması, iklim değişiklikleri, egemenlik anlayışının değişmesi, küreselleşme bağlamında gelişen olaylar, salt idealist ya da realist çerçevede değerlendirilememiş; Konstrüktivizm -yaptığı sosyal vurgularla- böylelikle uluslararası ilişkiler disiplininin imdadına yetişmiştir. 1989 yılında Nicholas Onuf bir ilki gerçekleştirerek, Konstrüktivizmi uluslararası ilişkiler disiplinine dahil etmiştir. Onuf’un çalışmaları 1992 yılı ile birlikte Alexander Wendt’e büyük ölçüde yol göstermiş, böylelikle Konstrüktivizm, uluslararası ilişkiler disiplini dahilindeki gelişimini pozitivist ve post-pozitivist kuramların her ikisini eleştirerek ve her ikisinden faydalananarak sürdürmüştür.

Konstrüktivizm; kolektif bilincin önemini ortaya koymuş, dış politikanın “uygunluk mantığı” çerçevesinde değişken olduğunu savunmuş, uluslararası örgütlerin varlığını önemseyerek tek aktörün devlet olmadığını ifade etmiştir. Bu bağlamda özellikle kimlik vurgusu, Konstrüktivizmin Avrupa ve Avrupa Birliği (AB) konusunda yapılan akademik çalışmalarının büyük bir bölümünü oluşturmuştur. Konstrüktivizm; özellikle Gorbaçov dönemi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) politikalarına bağlı olarak yaşanan gelişmelere mantıklı açıklamalar sunmuştur. Berlin Duvarının yıkılması, Polonya, Ukrayna, Bulgaristan gibi Doğu Avrupa ülkelerinin SSCB’den yaşadığı kopuş ile Batı Avrupa tarafına dahil bir kimlik sergilemesine, Komünist bakış açısının Amerika’da sebep olduğu cadı avcılığına, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’nün

(NATO) dağılmasına ya da Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı kimliğine dahil oluşuna sosyal gerçeklikler üzerinden cevaplar vermiştir.

Diğer taraftan 2000'li yıllarla birlikte Konstrüktivizmin geçirdiği dönüşüm farklılaşmaya başlamış; Yeni Konstrüktivizm ortaya çıkmıştır. David M. McCourt başta olmak üzere; Oliver Kessler, Brent Steele, Torsten Michel gibi akademisyenler, Konstrüktivizmin refleksif olma özelliğinden besleneceğini, uygulama teorisinin önemli olduğunu vurgularlar. Yeni nesil Konstrüktivistlere göre klasik Konstrüktivizm Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli bir bakış açısına sahip olduğundan daha realist bir noktada kalmışken; Avrupa için Konstrüktivizm İngiliz Okulu ya da Kopenhag Okulu gibi sosyal teorileri içinde barındıran yaklaşımlarla daha uyumludur. Böylelikle Avrupa'daki sosyal bakış açılarına dahil olarak; kültür, kimlik ve norm üzerinden eleştirilerde bulunur. İkinci olarak ise Konstrüktivizmin Amerikan merkezli bakış açısı temelinde kesin tanımlamalara sıkıştığı; fakat “uygulama teorisi” (Practical Theory) ve “İlişkiselcilik” (Relationalizm) üzerinden ilerleyişinin devam ettirmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Üçüncü olarak ise Konstrüktivizmin norm, kültür, kimlik üçgeninde sıkışmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Tüm bunlar ışığında yeni jenerasyon Konstrüktivistler meydana çıkmıştır.

Yeni nesil ya da eski nesil olsun birçok Konstrüktivist çalışmanın kimlik olgusuna odaklanması, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile ilgilidir. Gorbaçov döneminde SSCB'nin izlediği perestroyka ve glasnost politikaları, SSCB'nin komünist bakış açısının yumuşamasına ve Komünizmden beslenen bakış açılarının yumuşamasına sebebiyet vermiştir. Akabinde Doğu Avrupa ülkeleri bağımsızlıklarını ilan ederek, Batı Avrupa'nın liberal kimliğini benimseme yoluna gitmişler, AB genişlemelerine bağlı olarak birliğe dahil olmuşlardır. Komünizmden liberalizme geçiş sürecinde AB tarafından yapılan antlaşmalar yolu ile Avrupa Vatandaşlığı kriterleri hukuki bir zemine oturtulmuş, halklar tarafından benimseneceği öngörülmüş ve Doğu Avrupa ülkelerinin Batı kimliğine dahil olmaları sürecinde bu kriterleri benimsemeleri beklenmiştir. Bu noktada yapılan çalışmalar salt politik zeminde yürümemiş; 1990 sonrası yapılan kültürel çalışmalar, halkların ortak bir zeminde buluşmasını sağlayacak şekilde yürütülerek, AB tarafından da desteklenmiştir. Böylelikle tıpkı tarihinde Roma, Charlemagne dönemlerinde olduğu gibi bir birleşme yoluna gitmeyi seçen Avrupa; evvelinde Hristiyan, Roma ve Antik

Yunan kültürü zemininde bulunduğu gibi Shakespeare üzerinden de toplumları bir araya getirmeyi hedeflemiştir. Bu amaçla kurulan ESRA (European Shakespeare Research Association) gibi kuruluşlar -özellikle Doğu Avrupa özelinde- bütün Avrupa'da Shakespeare ve eserleri üzerinden konferanslar düzenleyerek 'Avrupalı Shakespeare' algısı üzerinden akademik çalışmalar yürütmüştür. Benzeri diğer kurumlar the Société Française Shakespeare, the Deutsche ShakespeareGesellschaft, the Swedish Shakespeare Society, the Polish Shakespeare Association, the Italian Association of Shakespearean and Early Modern Studies, and the Ukrainian Shakespeare Centre olarak sıralanmaktadır (Semple & Vyroubalova: 2018). En nihayetinde 'Avrupalı Shakespeare' bütün Avrupa'da onay gören ve sevilen sanatçı kimliği ile Doğu ve Batı Avrupa ayrımını ortadan kaldıracak kültürel denge güden bir sac ayağı olarak değerlendirilebilir.

Bu tez Shakespeare kimliğinin Avrupada var olan -İngiliz Shakespeare ve Avrupalı Shakespeare olmak üzere- iki ayrı kimliğine Konstrüktivist bakış açısı üzerinden odaklanır. Avrupalı Shakespeare kimliği ile; AB'yi bir araya getiren sosyal, kültürel ve siyasal öğelere bir yenisinin eklendiğini; bu yeni sac ayağının Shakespeare olduğunu destekleyen bir bakış açısını ifade eder. Shakespeare'in sadece Avrupa'da değil bütün dünyada sahip olduğu ün ve sanatçı kimliğine duyulan sevgi; Shakespeare'i, Avrupa toplumlarını ortak noktada buluşturan bir öge haline getirir. Tarihi, çatışmalar ve savaşlar üzerinden şekillenen Avrupa; heterojen yapısını Shakespeare üzerinden dengelemeye çalışır. Ek olarak Shakespeare dilinin kültürler arası uyarlamaya çeviriye yatkınlığı, eserlerinin sınırları aşan entelektüel bir seviyede okunabiliyor oluşu ve eserlerinin herhangi bir zamana ait olmayışı; Shakespeare'in bütün toplumlarca sevilmesini ve özümsemesini sağlar. Diğer taraftan, Shakespeare, Avrupa siyasetinde zaman zaman yaşanan tartışmalar neticesinde İngiliz Shakespeare kimliği ortaya çıkar ve Avrupa'da ayrıştırıcı bir etki gösterir.

Bu noktada AB'nin 1990 sonrası yaşadığı genişlemeleri hem siyasal hem de kültürel bağlamda sorunsuz atlatma çabası, Avrupalı Shakespeare çalışmalarının hızlanmasına yol açar. 1990'lı yıllar öncesinde, tarih boyunca milliyetçi bir bakış açısı dahilinde değerlendirilen; Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı üzerinden yaşanan gerilimin bir parçası olan Shakespeare, 1990'lı yıllar itibarıyla

SSCB'nin dağılması neticesinde, Doğu ve Batı Avrupa devletlerini ortak bir noktada buluşturan kültürel bir öge görevi görmeye başlar.

Avrupa kimliğine dair araştırmalar, Avrupa'da birlik ve beraberliğin idealist bir düzlemde tarihi boyunca sağlanmış olduğunu ve sağlandığında Avrupa'nın bütün dünyaya meydan okuyan bir güce dönüştüğünü ifade ederken ve Avrupalı halkların heterojen yapısını göz ardı eder. Daha objektif bir değerlendirme yapıldığında Avrupa toplumlarının ulusal anlamda karmaşık yapısı göze çarpar ve bu yapı yüzyıllar boyunca çatışma halindedir. Avrupa'daki toplumların bir araya gelerek ortak bir güç oluşturdukları durumlar ancak "diğerlerine" ya da "barbarlara" karşı güç birliği sağladığı noktalar olmuştur. Bu noktada Haçlı Seferleri ya da Reconquista örnek verilebilir. Benzer şekilde Avrupa'nın kültürel geçmişini oluşturan Antik Yunan kültüründe Yunan adının ya da barbar teriminin benimsenmesi; Perslere karşı oluşturulan iş birliği sonucudur. Böylelikle daha objektif bir bakış açısı ile Avrupa kimliğini yorumlayan bu çalışma, Avrupa'nın geçmişten süregelen idealist bir çizgide değil, Avrupa dışından gelen tehditlere karşı realist bir iş birliği içinde bir araya geldiğini ortaya koyar.

Antik Yunan döneminde Pers tehdidi, Roma döneminde barbar tehdidine karşı birleşen Avrupa; tarihi boyunca Müslüman kimliğine karşı Haçlı Seferleri ve Reconquista üzerinden Hristiyan birliğini sağlamıştır. Tehditlerin sona ermesi ya da hedefe ulaşma noktasında Avrupa'daki heterojen yapıya bağlı fikir ayrılıklarının tekrar ortaya çıktığı görülmektedir. Coğrafi Keşiflerle hammadde paylaşımı ve ticari hedefler üzerinden çıkan yeni çatışmalar ve savaşlar, Avrupa'ya iki büyük dünya savaşını yaşatmıştır. Bu bağlamda AB'yi kurarak tekrar bir araya gelmeyi hedefleyen ve bunu gerçekleştiren Avrupalı ulus devletler, ekonomik ve siyasi bir birlik sağlamak noktasında ortak bir Avrupa kimliği oluşturarak, sahip olduğu heterojen yapıyı daha homojen bir yapıya dönüştürmeyi hedefler. Konstrüktivist bağlamda, sosyal ilişkileri önemseyen bir bakış açısı ile, kültürel etkileşim ve kimlik oluşumu, ortak dış politika belirlemede önem ihtiva eder. Böylelikle 1990 sonrası AB'nin yaşadığı genişlemelere bağlı olarak, Doğu Avrupa ülkelerinin AB entegrasyonu sürecinde, Avrupalı Shakespeare çalışmalarını önem kazandığı görülmektedir. Böylelikle 1990 sonrası Avrupa'da 'Avrupalı Shakespeare' kavramı ortaya çıkmış; bu kavramı ortaya atarak çalışmalarını Avrupa'nın genelinde sürdüren ESRA ve ESRA ile iş birliği içinde olan kurumların varlığı ifade edilmiştir. Bu

bağlamda Shakespeare artık milliyetçi İngiliz kimliğinin ötesinde ‘Avrupalı Shakespeare’ olarak algılanmakta ve ulusüstü entelektüel bir seviyede okunmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası Konstrüktivist bağlamda yapılan AB çalışmalarının kimlik üzerine odaklandığı; bu noktada Yeni Jenerasyon Konstrüktivizm çalışmalarının literatürde henüz çok yeni olduğu görülmüştür. Kimlik bağlamında uluslararası ilişkiler düzleminde yapılan çalışmalar dış politika noktasında yoğunlaşırken, bu çalışma disiplinler arası bakış açısı ile Shakespeare ve uluslararası ilişkiler disiplinini bağdaştırarak, Avrupa genelinde AB politikaları ile uyumlu olarak inşa edilen Avrupalı Shakespeare kimliğini irdelemiştir.

Çalışma, Avrupa kimliği üzerine yapılan genellemeleri daha muhalif bir bakış açısı üzerinden ele alarak “Avrupa’yı Kurmak” serisinden, Henry Pirenne gibi yazarlardan faydalanmıştır. Böylelikle Avrupa nedir, Avrupa kimliği nedir sorularını bahsi geçen yazarların sorduğu sorular üzerinden muhalif bir bakış açısı ile değerlendirerek, öncelikle doğru bilinen yanlışlar üzerinde fikirler edinilmesini amaçlamıştır. Aslında Avrupa’nın “diğeri” üzerinden bir araya gelerek çıkarları doğrultusunda birleştiği; hedeflerine ulaştığında ise bu iş birliğinin yerini tekrar çatışmaların ve savaşların aldığı gözlemlenmektedir. Böylelikle Avrupalı devletler kıta genelinde ortak bir dış politika belirlerken, Antik Yunan, Roma, Hristiyanlık gibi birleştirici unsurlara ihtiyaç duyar. Bu unsurlardan biri de 1990 sonrası Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile birlikte, bütün Avrupa’nın kucakladığı bir Shakespeare kimliğidir.

Çalışmada, buna bağlı olarak, öncelikle Konstrüktivizmin ortaya çıkışı, uluslararası ilişkiler disiplininde uygulanışı ve gelişimi incelenmiştir. Akabinde, Konstrüktivist bağlamda Avrupa kimliği ve kültürünün AB sürecinde ortaya çıkış süreci irdelenerek, kronolojik bir düzen içerisinde bu süreç yorumlanmıştır. Avrupa kimliğini ve kültürünü ortaya çıkaran unsurların sonuncusu olarak Shakespeare ele alınmış; Shakespeare kimliğinin İngiliz, milliyetçi yapısı üzerinden bir ayrışma dili oluşturması sürecinden, ulusüstü entelektüel bir seviyede değerlendirilmesi ve halkları birleştirici Avrupalı Shakespeare kimliğine nasıl evrildiği, Konstrüktivist bakış açısı üzerinden değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sürecinde nitel değerlendirmeler yapılarak, betimleme yönteminden faydalanılmıştır.

Hipotez: Shakespeare'in 1990 sonrası Avrupa'da birleştirici bir kimlik olarak inşa edilmesi ve kimliği üzerine zıt algıların varlığı, Konstrüktivist bir çerçevede Shakespeare'in inşa edilebilir niteliğini ortaya koyarken, Avrupa kimliğinin ortak dış politika ve çıkarlar doğrultusunda benzer şekilde inşa edildiğini göstermektedir. 1990 sonrası AB genişlemelerine bağlı olarak, Avrupa'da yürütülen Shakespeare çalışmalarının, Avrupa'da bir araya gelme çabalarını nasıl desteklediğini ifade eder.

Shakespeare ve Avrupa çalışmaları gözden geçirildiğinde; William M. Hawley'in (2022) *Shakespeare's Theory of International Relations* (Shakespeare'in Uluslararası İlişkiler Teorisi) çalışması ile Shakespeare'in tiyatro eserlerinin uluslararası ilişkiler disiplini ışığında değerlendirildiği ve estetik düzlemde cevaplar verildiği ilk çalışma olduğu eserin giriş bölümünde belirtilmektedir. 1986 yılında Terence Hawkes, liberalizm ve komünizm savaşının temelinde İngilizce konuşanların galibiyetinden bahsederken Shakespeare'in ayrıştırıcı dili destekleyen şekilde kullanıldığını *That Shakespeareian Rag* adlı çalışmasında bahsetmiştir. Benzer şekilde Jean- Christophe Mayer (2019) 18. yüzyıl İngiltere-Fransa mücadelesinde Shakespeare'in ayrıştırıcı bir öge olarak kullanıldığını vurgular. 2000'li yıllarla birlikte Shakespeare ve kimlik çalışmaları noktasında; Ton Hoenselaars ve Clara Calvo (2007) tarafından yayımlanan "European Shakespeare on Either Side of the Channel" (Hattın Her İki Tarafında Avrupalı Shakespeare), ESRA ve benzeri kurumlar tarafından yapılan çalışmalar ile 1990 sonrası dönemde Shakespeare kimliğinin ele alınış biçimini AB genişlemelerini destekler yapıda ifade ederler. Jane Coles (2013) doktora tezinde (Constructions of Shakespeare in Secondary School Curriculum) Shakespeare'in İngiltere'de ortaokul müfredatına girmesinin politik nedenlerini Hawkes'dan alıntılar yaparak açıklar. 2018 yılında yapılan çalışmalardan öne çıkanlar arasında Rui Carvalho Homem (Shakespeare, Europe and its Others), Edel Semple & Ema Vyroubalová (Shakespeare and Early Modern Europe: A Critical Survey); SSCB'nin dağılması ile birlikte AB'de yaşanan genişlemelerin Shakespeare dili ile nasıl desteklendiğini, Shakespeare'in Avrupa'nın heterojenliğini şaşırtıcı bir şekilde homojenleştirdiğini, bunun için kurulan kurumların (ESRA vb.) AB tarafından desteklendiklerini belirtirler. Nicole Fayard (2019) Avrupa'nın dışlayıcı doğasına bağlı çatışma halinin Shakespeare eserlerini domine ettiğini, Bosman (2019) Shakespeare'in küreselleşmenin başladığı yıllarda yaşadığını ve eserlerinin kozmopolit

kültüre hitap ettiğini, buna bağlı olarak kültürler arası  evirilerinin ya da uyarlamalarının rahatça benimsendiğini açıklar. Kawachi ve Courtney’in editörlüğünde “Multicultural Shakespeare” (2022)  alışması, Shakespeare ile ilgili düzenlenen konferansların amaçlarını, sanatçının eserlerinin toplum üzerindeki etkisini ve küreselleşmeye katkısını, Shakespeare eserlerinin bütün zamana uygunluğu gibi konulara eğilen, genişleme sonrası yürütülen Shakespeare çalışmalarından biri olarak ifade eder.

Bu tez ise yukarıda verilen kaynaklar ışığında Shakespeare’in 18. yüzyıldan itibaren Avrupa’da ayrıştırıcı bir kimlik olarak kurgulandığını; buna karşılık 1990 sonrası SSCB’nin dağılması ve buna bağlı yaşanan AB genişlemeleri neticesinde, Shakespeare’in ortak bir kimlik olarak inşa edildiğini Konstrüktivist bağlamda açıklar. 18. yüzyıl sonrası ya da Brexit döneminde Shakespeare kimliğinin ayrıştırıcı şekilde kullanılması ve 1990 sonrası AB genişlemeleri sürecinde ise tam tersi bir şekilde Shakespeare’in birleştirici bir öge olarak kullanılması durumlarının, Avrupa’da Shakespeare kimliğinin konstrüktivist açıdan çıkarlara göre inşa edildiğinin kanıtı olarak görür.

BİRİNCİ BÖLÜM

KONSTRÜKTİVİZM VE AVRUPA BİRLİĞİ

1.Uluslararası İlişkiler Disiplininde Konstrüktivizmin Gelişimi

1.1. Konstrüktivizmi Besleyen Tarihsel Süreç

Konstrüktivizm 1980’li yılların ikinci yarısında Kuzey Amerika’da ortaya çıkmış ve zamanla bütün dünyaya yayılan bir etki göstererek 90’lı yılların üzerinde en çok konuşulan meta-teorik ve teorik yaklaşımlarından biri olmuştur (Kessler & Steele, 2016: 10; Michel, 2016 :87; McCourt, 2016: 476). Konstrüktivizmin kuram mı yoksa yaklaşım mı olduğu tartışmaları günümüze kadar süregelse de Emanuel Adler’e göre: “15 yıl önce sadece bir araştırma yaklaşımı olan Konstrüktivizm bugün ana akım teoriler içinde yer alır” (Adler, 2013:112). Adler’in bu söylemi, ifade ettiği yıla göre değerlendirildiğinde klasik Konstrüktivizme bakış açısının o yıllardan bu yana eleştiriler doğrultusunda kendini geliştirmeye devam ettiği ve hâlâ ana akım teori olarak tam manasıyla kabul görmediğini hatırlatmakta fayda vardır. Michel’e göre ise akademisyenler şu ana kadar uyumlu ve oturmuş bir meta-teorik pozisyon oluşturamamışlardır (Michel, 2016: 89).

1980 sonrası dönemde dünyada yaşanan köklü değişiklikler (internet kullanımının yaygınlaşması, Soğuk Savaş’ın sona ermesi, iklim değişiklikleri, egemenlik anlayışının değişmesi) ana akım teorilerle daha fazla açıklanamamış ve alternatif bir bakış açısı sağlayan Konstrüktivizm, Uluslararası İlişkiler disiplininin önünü açmıştır (Demirtaş, 2014: 167-174), böylelikle bu alanda birden özgürleşen akademisyenler “1989 Ruhı” olarak disiplinde daha özgür bir alanda çalışma fırsatı bulmuşlardır (Booth, 1999: 31-70). Bu anlamda Konstrüktivizm 3. Büyük Tartışma olarak ortaya çıkarken kendisini pozitivist ve post-pozitivist teorilerin (realizme yakın duracak şekilde) ortasına konumlandırır (Küçük, 2014: 362). Bu sayede sosyal bilimlere dönemin eldeki teorilerle açıklanamayan olaylarına karşı Uluslararası İlişkiler disiplinine dahil ederek; Soğuk Savaş’ın bitmesi, Almanya ya da Japonya’nın imkânlarla sahipken niçin süper güçlere dönüşmedikleri ya da NATO’nun işlevini yerine getirmiş olmasına rağmen niçin dağılmadığı gibi olay ve durumlara ikna edici açıklamalar getirir (Demirtaş, 2014: 179). Buna bağlı olarak Konstrüktivizm dönemin en popüler yaklaşımlarından biri haline gelmiştir (Burke, 2005: 19-21; Küçük, 2014: 363). Diğer bir deyişle Uluslararası İlişkiler

disiplini; dünya düzenini baştan aşağı değiştiren olaylara ve durumlara kendi içinde bir dönüşüm geçirerek Konstrüktivizm yolu ile cevap vermiştir. Tabii bu yol Amerika'dan geçmektedir; nitekim teorinin çıkış noktası Kuzey Amerika olduğundan coğrafyanın ihtiyaçlarına ve baskın dış politikasına cevap verecek şekilde ortaya çıktığı akılda tutulmalıdır (McCourt, 2022:35).

1989 yılında disipline Konstrüktivist bakış açısını uygulayarak bir ilki başlatan Nicholas Onuf, 1992 yılında Wendt'e göre büyük ölçüde yol göstermiş ve Wendt ile birlikte bu yaklaşım gelişimini sürdürmeye devam etmiştir (Burke, 2005: 21-22; McCourt, 2016: 476; Küçük, 2014: 369-370). Wendt'in Konstrüktivist bakış açısını daha sistematik bir hale getirerek bakış açısının uygulanabilirlik düzeyini arttırdığı görülür (Michel, 2016: 88). Nitekim yaklaşımın disiplinde ortaya çıkışı yukarıda bahsi geçen tarihler olarak kabul edilse de felsefi temelleri Kant'a kadar dayanır (Jackson & Sorensen, 2007: 191-220). Burada ilginç olan Amerikan teorinin köklerini Avrupa bakış açısına dayandırması ve Avrupa'dan aldığı entelektüel birikim ile Amerikan dış politikasına uygun tanımlamalarla disipline dahil oluşudur. Adler çalışmasında Ian Hacking'in Kant hakkında "great Pioneer" olarak söz ettiğini ifade eder ve şöyle devam eder: "Kant'a göre bilgi, objektif gerçeklikle ilgili bilgi verse de bilinç olarak karşımıza çıkan fenomen alanında kısıtlı kalır" (Adler, 2013: 115). Akabinde Neo-Kantçılar bu kıvılcımı alarak doğadan kültüre taşıyınca, insan ile doğayı ayırmak sureti ile çalışmalarını sürdürürler.

Buna ek olarak Adler'in belirttiği üzere dilin yön verdiği bilinci çalışan öncüler Martin Heidegger (1962) ve Ludwig Wittgenstein (1953) sübjektif yorum bilimin önünü açarak (hermeneutics) Konstrüktivistlere zemin hazırlamışlardır (Adler, 2013: 115). Bu iki gelişme sonucu Uluslararası İlişkiler disiplini yeni bir yorum kabiliyetine sahip olmuş ve 1980 sonrası yaşanan köklü değişikliklere açıklamalar getirebilmiş; böylelikle de varlığını 90'lı yıllarda daha da popüler hale getirerek sürdürmüştür (Adler, 2013: 115; Jackson & Sorensen, 2007: 163; Demirtaş, 2021: 168-171). Bu anlamda Konstrüktivizm gerçekliğe karşı metafizik bir duruş sergileyerek bütün dikkatleri üzerine çekmiş ve yoğun tartışmalara sebebiyet vermiştir. (Demirtaş, 2021: 168-171). Akademisyenlerin gerçeğe yorum yaparak ulaşması, "değerlerin ve kuralların uluslararası politikayı anlamada etkili olabileceği" ve söylem analizi yönteminin ön plana çıkması dönemin aydınlarınca ampirik bir yöntem olarak görülmesi de açıklanamayan birçok durum bu

sayede açıklanabilir hale gelmiştir (Küçük, 2014:180). Örneğin; Soğuk Savaş'ın sona ermesi sonucu disiplinde kimlik, kültür, norm ve kurumlar gibi öğelerin uluslararası sistemde incelenmesi ile birlikte zengin bir çalışma alanı kazanılmıştır (Demirtaş, 2021: 168-171).

Konstrüktivizm özellikle “toplumsal nitelik kazanmış düşüncelerin, bilincin, algıların, kimliklerin, kuralların ve normların dünya politikasındaki rolüne dikkat çeker” (Küçük, 2021: 371). Bu anlamda Uluslararası İlişkiler disiplini “ampirik çalışmalarla desteklenen ontolojik varsayımlar” ile “teorik önermeler” (Küçük, 2021: 371) sunarak rüşünü ispat etmek sureti ile kendisine kazı yapacak yeni bir alan bulmuştur benzetmesi yapılabilir.

1.2. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Konstrüktivizm

1989'da Onuf'un Uluslararası İlişkiler disiplinine Konstrüktivizmi uygulaması ile birlikte (With World of Our Making) Uluslararası İlişkiler disiplinine dahil olan Konstrüktivizm, devam eden süreçte sistemli çalışmalarından ötürü özellikle Wendt ile anılmıştır (McCourt,2016: 478; Carlsnaes ve diğerleri, 2013: 541; Jackson & Sorensen, 2007: 163). Dış politika ve devletler arası ilişkilerin yorumuna sosyal bilimlerin dahil olması ile birlikte disipline yeni bir yorum kazandırılmıştır. Wendt'e göre Konstrüktivizmin 2 aşaması vardır: a) İnsan topluluğuna ait yapılar maddi güçlerden ziyade ortak düşünceler tarafından belirlenir. b) Aktörlerin kimlik ve çıkarları doğa tarafından belirlenmemiş, bilakis ortak düşünceler tarafından inşa edilmiştir. Bu iki temel aşama üzerinden inceleyecek olursak; Konstrüktivizme göre sosyal dünya Wendt'in belirttiği üzere “ontolojik açıdan intersubjektif ve kolektif olarak anlamlı yapı ve süreçler” olarak değerlendirilir (Wendt, 1995: 73'ten aktaran Adler, 2013: 121). Buna göre temelinde insan olan ortak bir düşünce sistemi ile devletler arası ilişkiler karşılıklı olarak şekillenir ve bir anlam kazanır. Burada pratik analiz ve söylem, Konstrüktivistler tarafından en çok başvurulan yöntemler olmaya başlar (Adler, 2005: 112-113). Rasyonalist bakış açısının vazgeçilmezi olan maddi kaynaklar tam da bu noktada insan davranışları ile anlamlı hale gelir. Nitekim devletleri temsil eden liderler, kolektif bir bilincin içinde yetişerek bilgi birikimlerini ve fikirlerini şekillendirmişlerdir. Böylelikle devlet adına aldıkları kararlara bu konteks içinde varmaları, kolektif bilincin, normların

ve genel kabullerin çıkarları ve dış politikayı şekillendirdiğinin kanıtıdır (Yesevi, 2021: 69-70).

Adler ise Wendt'in fikirleri doğrultusunda Konstrüktivizmin 3 temel dayanağı olduğunu belirtir (Adler, 2005: 96'dan aktaran Kıran, 2015: 55):

1- Yorumlama yaparken metafiziksel bir duruş sergilemek (paradigmalar paradigması)

2- Metafiziksel duruş üzerine temellendirilen Konstrüktivizm, sosyal realitenin kuruluşunda bilginin rolü ve bilinebilir şeyler hakkında sosyal bir teoridir.

3- Teorik ve deneysel bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak Konstrüktivizm; Uluslararası İlişkiler teorisinin ve araştırmasının sağlam sosyal ontolojik ve epistemolojik temellere dayanması gerekir.

Bu açıdan Adler'in, Konstrüktivizmin temellerini sağlamlaştırmaya çalıştığı ve daha ampirik bir duruş sergilediği söylenebilir. Nitekim Adler, daha evvel belirtildiği üzere, Konstrüktivizmi bir ana akım teori olarak adlandırır. Bu anlamda Adler, zımnen elde edilen bilgilere bilimsel bilgileri de dahil ederek, bunun bir gereklilik olduğunu hatırlatır (Adler; 2013:112).

Anlamalı davranış ya da aksiyonlar, ancak, öznelerarası sosyal kontekste mümkündür. Tıpkı birey ilişkilerinin karşındaki kişi üzerinden anlam kazanması gibi, uluslararası sistemdeki aktörler, normlar ve uygulama araçları üzerinden ilişkilerini geliştirirler (Hopf, 1998: 173). Konstrüktivistlere göre, sosyal dünyada bilgi ve gerçeklik, karşılıklı diyalog ile anlam kazanır; materyal kaynaklar ancak insan davranışları yoluyla anlamalı hale gelir (Hacking ve diğerleri, 1995: 363). Benzer şekilde uluslararası sistem, Konstrüktivistlere göre, anarşiktir; fakat bu anarşik düzen karşılıklı ilişkiler neticesinde anlamlandırılan bir yapıya sahiptir. Devletin ajan, normların ve kurumların ise yapı olarak değerlendirildiği bu sistem, devletin çıkarlarını belirler ve kimliğini şekillendirir (Açıkmeşe, 2004: 24).

SSCB'nin dağılması sonucu AB genişlemesi ile birlikte 1990'lı yıllar, norm ve kimlik kavramlarını çalışmalarda ön plana çıkarmıştır: Özellikle üye devletlerle olan ilişkilerin geliştirilmesinde ve uyum sağlama süreçlerinde, ekonomik sebeplerden ziyade,

ortak tarih ve kültür gibi Avrupa ortak kimliğini belirleyen normlar ve değerler önem kazanmıştır (Schimmelfenning & Ulrich, 2002: 508).

1.3. Konstrüktivizmin Uluslararası İlişkiler Disiplini Ana Akım Teorilerine Getirdiği Eleştiriler

1980 sonrası dünya çapında yaşanan köklü değişiklikleri dönemin, ana akım teorileri olan Realizm ve Liberalizm açıklamakta güçlük çekmiştir. Nitekim bu ana akım teoriler, devlet çıkarlarını maddi boyutta değerlendirerek fikir ve normların çıkarların değişmesi üzerine etkili olabileceğini iddia eden Konstrüktivizmden ayrılırlar.

“İnşacılık pozitivistin epistemolojisinden, post-pozitivist kuramların ise ontolojisinden yararlanır” (Yesevi, 2021: 55). Buna göre Konstrüktivistler Rasyonalizmin maddi unsurlarını göz ardı etmemekle birlikte; kimlik, fikir ve normların önemine vurgu yaparlar. Böylelikle salt metafizik bir duruş sergilemez ve bu noktada Post-modernistlerden ayrılırlar. Bu anlamda Konstrüktivizm, Realizmin 5 temel unsurunu kabul etmekle işe başlar fakat bu 5 temel varsayımın üzerine koyarak, uluslararası sistemi ve ilişkileri yorumlamaya devam eder. Wendt’e göre bu 5 temel varsayım şunlardır (Wendt, 1995: 71-81):

- 1) Uluslararası politikanın anarşik olması
- 2) Devletlerin saldırgan bir tutuma sahip olmaları
- 3) Devletlerin karşılıklı niyetlerinden emin olmayacakları
- 4) Devletlerin amacının varlıklarını devam ettirme olduğu
- 5) Devletlerin rasyonel olmaları

Konstrüktivistlerin, kabul ettikleri bu 5 temel varsayım üzerine sosyal bilimlere uluslararası ilişkiler yorumlarına entegre ettikleri görülür. Nitekim Kuzey Amerika’da ortaya çıkan kuramın, o coğrafyada, dönemin baskın akımı Realizm üzerinden kendini açıklaması olağandır. Konstrüktivizm; Rasyonalist bakış açısına göre çıkarları yönlendiren maddi kaynakların ancak insan davranışları ile anlam kazandığını savunur. Nitekim Konstrüktivistlere göre uluslararası sistem sosyal bir etkileşimin sonucu olmakla birlikte “ontolojik açıdan intersubjektif ve kolektif olarak anlamlı yapı ve süreçler” içerir (Wendt, 2003: 121). Bu anlamda Konstrüktivistler doğanın varlığını olduğu gibi kabul

ederken, bilginin insan tarafından şekillendiğini savunarak, uluslararası ilişkiler çalışmalarına insan etkisini ve sosyal bilimlere eklerler. Böylelikle Konstrüktivistlerin dünyası ihtimallerin daha çok var olduğu, beklenmedik durumların yaşandığı bir dünya haline gelir. Kendilerine ait fikirleri olan insanlar bir araya gelerek kolektif bir bilinç oluşturmak sureti ile dünya hayatını şekillendiren kurallar ve normlar oluştururlar. Bu kurallar ve normlar ise liderler vasıtası ile devletlerin dış politikalarına sirayet ederek devletin çıkarlarını şekillendirir. Kolektif bilincin değişkenliği sebebi ile de çıkarların değişmesi muhtemeldir. Bu açıdan bakıldığında Konstrüktivistler, pozitivist ve post-pozitivist akımlara insanî müdahalenin varlığını savunarak muhalefet etmiş olurlar. Nitekim Realizmde, yoruma sürprizlere ya da kolektif bilince yer olmadığı gibi çıkarların değişmesi de söz konusu değildir. İşte bu sebeple Realistler, NATO'nun varlığını sürdürmesine ya da Gorbaçov dönemi Rusya dış politikasına anlam veremezler (Demirtaş, 2014: 168). Bu da Konstrüktivizmi, Uluslararası İlişkiler disiplininin varlığını sürdürebilmesi için bir ihtiyaç olarak ortaya çıkarmıştır. Fakat bu ihtiyaç şimdilik Amerikan uluslararası ilişkilere bakış açısına daha yardımcı ve açıklayıcıdır.

İkinci olarak uluslararası düzeyde ilişkiyi sosyal bir ilişki olarak değerlendiren Konstrüktivistler, devleti bu süreçte tek aktör olarak görmezler. Martha Finnemore'a göre ana aktör devlet olmakla birlikte Konstrüktivistlere göre uluslararası örgütler de esas öge (principal) olarak konumlandırılır (Finnemore, 1993: 565-597'den aktaran Yesevi, 2021:63). Rasyonalist bakış açısına muhalif bu tutum, Konstrüktivistlerin, uluslararası düzeydeki ilişkilerin sağlamlaştırılması ve etkilerinin artırılması adına, uluslararası örgütlerin varlığını devam ettirdiği düşüncesidir (Wendt, 1995: 71-81).

Üçüncü olarak Konstrüktivistler “uygunluk mantığı” çerçevesinde hareket ederek devletlerin çıkarları doğrultusunda değişken bir dış politika benimsediklerini ileri sürer (Wendt, 1995: 71-81). Rasyonalist fikir ise çıkarların değişmezliği noktasında nettir ve maddi unsurlara göre biçimlenen bir algıya sahiptir. Sonuç olarak Konstrüktivistlere göre, çıkarlar zamana ve duruma göre şekillenerek tamamıyla değişebilir. Bu değişkenliğin kimlik algısı ile yoğun bir ilişki içinde olduğunu belirtmek gerekir.

Dördüncü olarak Konstrüktivistlerin anarşi kavramına bakış açıları da Neo-realistlere ve Liberallere göre değişkendir. Konstrüktivistler, Locke'çu ve rekabet temelli anarşik bir düzenin varlığını savunmakla birlikte rekabeti iş birliğine dönüştüren bir fikrî

temele sahiptirler. Bunula birlikte anarşi ortamı, ortama dahil olan devletlerin ilişkileri mukabilinde değişebilir. Diğer bir deyişle, dostane ilişkiler içinde bulunan devletlerin oluşturduğu anarşik düzen ile düşman devletlerin oluşturduğu anarşik düzen birbirinden farklıdır (Wendt, 1995: 71-81).

Beşinci olarak, kolektif kimliğe önem veren Konstrüktivistlere göre, uluslararası ilişkileri düzenleyen ortak anlayışın oluşması açısından liberal yöntemler önem teşkil eder (Wendt, 1995: 71-81). Bu anlamda liberal politikalardan faydalansa da, Konstrüktivistler temel aktör olarak devleti alarak ve maddi unsurları Realistlerin bakış açısına uyum dahilinde kabul ederek Liberallerden de uzaklaşırlar. Liberalizm bu noktada “Post-modernist ya da radikal” olarak adlandırabileceğimiz Konstrüktivizme “esin kaynağı olurken, Realizm ise modernist ya da ana akım İnşacılığa entelektüel” bir zemin oluşturmuştur (Küçük, 2021: 365).

1.4. Konstrüktivizme Gelen Eleştiriler

Küreselleşmenin hızla devam etmesi ile birlikte Konstrüktivizm popüleritesini hiç kaybetmemiştir. Wendt’e göre Konstrüktivist yaklaşımın 3 ana akımı; Modernist akım, Post-modernist akım ve Feminist akımdır. Bu noktada Post-modernist ve Feministler daha radikal bir noktada ilerlerler ve daha soyut bir çalışma alanına sahip oldukları söylenebilir. Adler’e göre ise son yıllarda meta-teorik tartışmaları arkada bırakmış olan Konstrüktivizm ampirik anlamda daha kuvvetli hale gelmeye çalışmakla birlikte “diyalog, kabul ve sentez” arayışı içindedir (Adler, 2013: 118). Nitekim son yıllarda bütün akımlar kendi aralarında köprüler kurmaya çalışırken Konstrüktivizm de kendi kombinlerini oluşturmaya çalışmaktadır (Realizm & Constructivism, English School & Constructivism, Critical Theory & Constructivism, Organisational Theory & Constructivism).

Bu değişim ve sentez çalışmaları sürecinde Adler’in getirdiği eleştiri ise Konstrüktivistlerin açıklamalarında seviyeler arası gayriihtiyari geçişler yapıyor olmasıdır. Uluslararası İlişkiler disiplini sosyal bilimlerin ışığında metafizik bir zemine oturarak değerlendirme yapan ilk akademisyenler Konstrüktivistler olsa da; açıklamalarını bir çerçeveye oturtmadan yapmaları Konstrüktivizmin bir meta-teori olarak algılanmasına sebebiyet verir (Adler, 2013: 129).

Teorideki merkezi konumundan ötürü eleştirilerin daha çok Wendt'e yöneltildiğini söylenebilir. Öncelikle Konstrüktivizmin devlet merkezli oluşu eleştirilir. Wendt devleti merkeze alan çalışması ile bir noktada uluslararası sistemi diğer sistemlerden soyutlar hale gelmiştir. Bu noktada Wendt devlet dışı aktörleri, askeri gücün etkilerini ve siyasal olmayan devletler arası ilişkileri göz ardı ederek bunların etkilerinden bahsetmemiş olur. Bunun yanında Wendt'in analiz düzeyi olarak uluslararası sistemi seçmesi eleştirilir. Çünkü ulusal düzeydeki etkileri göz ardı eden Wendt dış politika çıktılarını açıklamakta yetersiz kalır. Bu anlamda Wendt'in daha çok anarşiyi açıklamaya odaklandığı görülür. Ayrıca Wendt kimlik ve çıkarlara odaklanırken sadece uluslararası ilişki düzeyine odaklanarak devlet-içi etkileri yok saydığından ancak uluslararası düzeydeki etkileri açıklayabilir (Küçük, 2013: 402-407). Devlet-içi dinamiklerin uluslararası boyuttaki etkilerini yorumlamakta ise yine yetersiz kalır. Diğer bir deyişle dış politikadaki değişikliğin kaynağı sadece uluslararası ilişki düzeyinde araştırılır fakat devlet-içi dinamikler görmezden gelinir. Sonuç olarak Fransız İhtilali gibi özelden genele yayılan durumları açıklamak Konstrüktivizm için güçleşir.

Wendt dilin ve söylemin önemine değinmediği için eleştirilir. Bu noktada dil tanımlayıcı, kurucu ve dönüştürücü olarak ancak Onuf, Kratochwil ve Reus-Smit gibi akademisyenlerce önemsenmiş ve "söylem edimleri", "iletişimsel eylem" gibi ifadeler ortaya çıkarak çalışmalar dil pratiklerinin ve söylemlerin önemini ön plana çıkarmaya başlamıştır (Küçük, 2013: 402-407).

Wendt'in egemenlik hakkındaki bakış açısına eleştiri bir Neo-realist olan Stephen Krasner'den gelir (Küçük, 2013: 402-407). Wendt'e göre egemenlik anlayışının sosyal kabulü ile devletlerdeki ölüm oranı azalmıştır ve Vastfelya'dan sonra ortadan kalkan devlet yok denecek kadar azdır. Bu noktada Wendt egemenlik anlayışının sosyal bir gerçekliğe dönüşerek daha iyi özümsemişi ile birlikte devlet temelli sistemin daha rahat işlediğini düşünür. Fakat Krasner, Wendt'e muhalif bir bakış açısı sergiler. Krasner'e göre egemenlik güçlü devletlerin tam anlamıyla özümsemişi ve uyguladığı bir sistemdir (Krasner, 2001: 20-29). Zayıf devletlerin egemenlikleri ise sadece görünüşte kalmakla birlikte güçlü devletlerin müdahaleleri ya da ilhak durumları her zaman söz konusu olmuştur. Böylelikle egemenliğin daha iyi anlaşıldığı ve bu sebeple daha iyi uygulandığı görüşü Krasner tarafından kabul edilmez. Diğer taraftan egemenlik anlayışı konusunda

Wendt'e karşı diğerk bir eleştiri ise yine Konstruktivistlerden gelecektir. Wendt'in değerlendirmesinin uluslararası düzeyde takılı kaldığı ve devlet-içi değerlendirmeden yoksun olduğunu belirten Konstruktivistler, bu anlamda Wendt'in egemenliği doğru bir şekilde yorumlamadığını belirtmişlerdir (Küçük, 2013: 402-407).

2016 yılında Hans Martin Jaeger tarafından yapılan çalışma incelendiğinde, üçüncü nesil Konstruktivistler ön plana çıkar. Jeager, yeni dönem çalışmaların klasik çalışmaları yeterince destekleyemediğini savunurken; eski nesil Konstruktivistlerin, Soğuk Savaş ortamında neo-neo sentezleri ile başa çıkmak zorunda kalırken, yeni nesil Konstruktivistlerin Batı egemenliği sonrası postkolonyal konularla ilgili pratiklere daha çok yoğunlaştığını belirtir. Jaeger; devlet merkezilik ve aktörlük ile ilgili soruları açıklamak, anarşi problemine yeniden şekil vermek ya da aşmak, nedensellik ve normlar hakkındaki argümanları iyileştirmek, sosyal uyum teorisi geliştirmek gibi birçok konunun, uluslararası ilişkiler ana akım Konstruktivist teorisini usandırdığından bahseder (Jaeger, 2016: 14-26; 16; 24).

2. Yeni Konstruktivizmin Klasik Konstruktivizmi Eleştirisi

Konstruktivizmin dönüşüm geçirdiği günümüze daha yakın zamanlarda yapılan eleştiriler farklılaşmaktadır. Bu eleştirilerin en kapsamlısı ve sistemlisi David M. McCourt'un *The New Constructivism in International Relations Theory* alışması sayılabilir (McCourt, 2023). Buna ek olarak Oliver Kessler ve Brent Steele (2016) Konstruktivizmi, dönüşlü (reflexive) olma özelliği ile ilerleyebileceğini belirtirken, Üçüncü Jenerasyon Konstruktivistlerden bahseden Torsten Michel (2016), McCourt'un çalışmalarından yaptığı atıflarla Konstruktivizmin reflexive özelliğinin ve uygulama teorisinin öneminden bahseder ve Konstruktivizmi meta-teori bağlamında inceler.

McCourt'a göre klasik Konstruktivizm öncelikle ABD merkezli bir bakış açısına sahiptir (McCourt; 2022: 35-36). Bu nedenle Konstruktivizm, ABD'de o dönem baskın olan Rasyonalist bakış açısına daha yakın hale gelerek devleti ana aktör olarak almaya devam eder, anarşi kavramını onaylar fakat anarşik düzenin, devletlerin olumlu ya da olumsuz ilişkileri üzerinden çeşitlendiğini iddia eder (Wendt, 1995: 71-81). Benzer şekilde McCourt'un kitabında belirttiği gibi Konstruktivizm ABD'de Realizm ile daha

uyumlu iken; Avrupa’da İngiliz Okulu ve Kopenhag Okulu gibi sosyal teorileri içinde barındıran yaklaşımlarla daha uyumludur ve tam da bu noktada Avrupa’da karşıt bir görüş ile tartışmak yerine, bakış açılarına entegre olması daha muhtemeldir.

Yeni nesil konstrüktivistler, klasik Konstrüktivizmin kesin tanımlamalarda sıkışıp kaldığını ifade eder. Özellikle Uluslararası İlişkiler disiplinde ortaya çıkar çıkmaz, Konstrüktivizmin iki noktaya indirgendiğinden bahseden McCourt; Konstrüktivizmin ana akım teorileri takip edip, alana katkılar sunan ve bir şeyleri (studies things: Norm, identity, culture, etc.) çalışan bir akım olarak daraltıldığından bahseder. Aslında bu durum, Konstrüktivizmi, ‘Uygulama Teorisi’ (Practical Theory) ve ‘İlişkiselscilik’ (Relationalism) gibi yeni bakış açılarından da soyutlayarak, gelişimini engeller. Bu anlamda McCourt’a göre, Konstrüktivizmin klasik tanımı yapılırken, Konstrüktivist bir bakış açısı ile yapılmamıştır (McCourt, 2022: 6). Diğer taraftan ‘ism’ler son 10 yıldır, daha çok, engelleyici bir etki ile Konstrüktivizmi daraltmıştır; burada önemli nokta ‘sosyal bilimsel bilgiyi’ takip etmek olmalıdır. Benzer şekilde Michel çalışmasının başında, Konstrüktivizmin “arkeolojik kazısını” yapmayacağını, günümüzde ilerleyişini ya da akıcılığını durduran nedenlere odaklanarak çözüm odaklı bir bakış açısı sergilemiştir: “Sonuç olarak, önceki çalışmaları yeniden keşfetmek yeterli değildir, onun yerine geçmişten gelen ruhu ve yörüngeyi miras alarak bunların imaları üzerinden düşünecek, Konstrüktivist gelişim için yeni yollar açacağız.” (Michel, 2016: 88). Bu ifade ile Michel, yaptığı katkının Üçüncü Jenerasyon Konstrüktivistleri ilgilendirdiğini, evvelki çalışmaların eskiye takılıp kaldığını ve Konstrüktivizmin gelişimini durdurduğunu ifade etmektedir.

Yeni Nesil Konstrüktivistlerin eleştirdiği diğer bir konu ise Konstrüktivizm noktasında akademisyenlerin çalışma şekilleridir. Akademisyenler arası tartışmalar teoriyi geliştirmediği gibi, zamanla Konstrüktivistler kendi yollarından saparak teorinin daralmasına sebebiyet veriyorlar; başlarda uygulama bilgisine (practical knowledge) önem veren akademisyenler, daha sonra kolaycılığa kaçarak; norm, kimlik, kültür, gibi kolay çalışılabilir alanlara yönelmişlerdir. Halbuki Yeni Konstrüktivist bakış açısına göre Konstrüktivizm; “norm, kültür, kimlik ve kurumlardan daha fazlasıdır” (McCourt, 2022: 3, 10). Kessler ve Steele (2016) Wendt de dahil olmak üzere, Konstrüktivistlerin kendi fikirlerini sonrasında eleştirdiklerine değinerek, Wendt’in çalışmayı bırakmasının

sebebini, Wendt'in sorduğu sorulara takılıp kalan akademisyenler olarak gösterirler (2016: 7-13). Bu anlamda teorinin tanımını yaparken dahi Konstrüktivist bakış açısını uygulayamayan akademisyenlerin varlığı ile birlikte, McCourt, Konstrüktivizmi kavrayamayanların Konstrüktivizmin doğasını anlayamadıklarını öne sürer (McCourt, 2022: 3).

Bu eleştirilerin ışığında McCourt, Yeni Konstrüktivizme 3 temel yetkinlik atfeder: 1) deneysel katkı (empirical pay-off), 2) entelektüel tutarlılık (intellectual consistency), 3) akademisyenlerin duruşu (scholars' formation) (2022: 6-8). Bu başlıkta bahsi geçen eleştiriler gözden geçirildiğinde, bu 3 alanda dikkatin niçin toplandığı anlaşılır hale gelir. Wendt'in de desteklediği ampirik yetkinlikle birlikte, teorinin sağlam adımlar atması, aynı zamanda iyi anlaşılması ile birlikte akademisyenlerin çalışmalarını nasıl yönlendirdiğine de bağlıdır. Yeni Konstrüktivizmin -McCourt'un da belirttiği üzere- manifestosu niteliği taşıdığı kitabının bu başlıkta incelenmesinin sebebi burada yatmaktadır. McCourt, getirdiği eleştirilerle birlikte, tıpkı Michel (2016), Kessler ve Steele (2016) ve Walter (2018) gibi, bakış açısının nasıl güncellenmesi gerektiği ile ilgili fikirlerini belirtirken, teorinin daraldığı noktaları genişleterek, teoriye işlevsellik kazandırmayı hedefler. Tam da bu noktada, McCourt (2022: 13), Konstrüktivizmin potansiyelini ortaya koyacak 8 özelliğini şu şekilde sıralar:

- 1) Anti-temelci (anti-foundationalist)
- 2) Anti-özcü (anti-essentialist)
- 3) Metodolojik olarak esnek (methodologically omnivorous)
- 4) Kavramsal olarak çoğulcu (conceptually pluralist)
- 5) Öze dönüşlü (reflexive)
- 6) Muhakkak tarihle ilgili (necessarily historical)
- 7) Politik olarak agnostik (politically agnostic)
- 8) Duygularla ilişkili ve insan eyleminde etkin (attuned to emotions and affect in human action)

Bunun yanında, kaynağı insan ve insana ait tanımlamalar olan Konstrüktivizm, yorumbilimden faydalanırken, aynı anda ampirik özellikler de gösterebilir. Bu özelliği ile

hem metodolojik olarak esnek hem de konsept olarak çoğulcu olduğu gözlemlenen Konstrüktivizm: “Ağ analizi, konu modelleme, uyum analizi” dahil olmak üzere bütün metotları kullanabilir ve “Konstrüktivist hepsini kucaklamalıdır”. Diğer taraftan, çoğulcu yaklaşım ile de bereketli topraklar gibi sürülmeli ve klasikçilerin yaptığı gibi bu durum bir dezavantaj olarak görülmemelidir (McCourt, 2022:14).

Öze dönüşlü ‘reflexive’ özelliğini; Konstrüktivizmin Uluslararası İlişkiler disiplindeki var oluş sürecine bakarak fark etmemiz mümkündür. Sonuç olarak, disiplinde yeni bir teorinin/bakış açısının şekillendirilmesi yine insan tarafından (uluslararası ilişkiler akademisyenleri, bilim insanları) yapılırken, Konstrüktivizmin yeni bir kavram olarak disiplinde kendi kendini imar ettiği görülebilir. McCourt, Yeni Konstrüktivistlerin sürece dahil olması ile birlikte, teorinin öze dönüşlü özelliklerini daha iyi ortaya koyduğu sonucuna varır. Bu özellik Üçüncü Jenerasyon olarak bahsi geçen akademisyenlerce önemi ifade edilmeye çalışılan özelliklerden biridir. Buna göre kişinin kendi konteksini ya da limitlerini gözlemlemediği, gerçeğin ve bilimin klasik konseptine uymayan bir Konstrüktivist yaklaşım, kendisiyle çelişir. Kessler ve Steele, Üçüncü Jenerasyon Konstrüktivistlerin öze dönüşlü (reflexive) özelliği ön planda tutarak ilerdiklerini ifade ederler (Kessler & Steele, 2016: 9-10). Michel ise öze dönüşlü (reflexive) özelliğin merkezi önemine vurgu yaparken, McCourt tarafından da ifade edildiği üzere bu özelliğin katkı sağlamasının yanında aynı zamanda bir mücadele (challenge) sebebi olduğunu da ekler: “Sadece ne söylendiği değil, kimin, nasıl söylediği de çok önemlidir.” (Michel, 2016: 89,94).

Muhakkak tarihle ilgili olma özelliği ile Konstrüktivistlerin tarih anlayışının, rasyonalistlerinki gibi veri kümesi olmadığını ya da tarihçilerinki gibi doğrusal bir düzlemde ilerlemediğini savunulur (McCourt, 2022: 15). Konstrüktivistlerin tarihi yegânedir. Sonuç olarak Konstrüktivist bakış açısı pratiğe dayalı verilerle ilgilendiğinden, tarihi olayları, yorum yaparken veri olarak kullanır; fakat bunu doğrusal bir düzlemde yapmaz. Tarihe bakış açısı, neden-sonuç ilişkisinden ziyade insan etkisi üzerine şekillenir. Bu bakış açısı ise Konstrüktivistlerin tarihine yegâne olması özelliğini atfeder.

Konstrüktivizmin, duygular ve insan etkisi ile ilişkilidir: “Konstrüktivizm; norm, kimlik ve kültürden daha fazlasıdır” (McCourt, 2022: 3). Klasik Konstrüktivistlerin fazlaca odaklandığı norm, kimlik ve kültürün yanında, temelinde insan olan

Konstrüktivizmin duygu üzerine yoğunlaşması ve duyguların insan üzerindeki etkileri ile daha fazla ilişkili olması gerektiğini savunan McCourt, Durkheim'ın 'collective effervescence' konseptinden faydalanarak örnekler verir. Buna göre, insan üzerinde yoğun etkiye sahip duyguların (öfke, düşmanlık, utanç, suçluluk, vb) bireyler ve buna bağlı olarak toplum üzerindeki etkisi ile birlikte oluşturduğu normlar daha anlaşılır ve açıklayıcı olacaktır (Mc Court, 2022: 15-16).

Yukarıda sistemli bir şekilde sunulan Konstrüktivizm, öze dönüşlü (reflexive) özelliğine odaklanan yeni nesil Konstrüktivistler tarafından desteklenmektedir. Bu noktada Torsten Michel, Konstrüktivizmin Uluslararası İlişkiler disiplinindeki başarısı sonucu ortaya çıkan tartışmalara takılı kaldığı ve Konstrüktivizmin gelişiminin sekteye uğradığını ifade ederken, akademisyenlerin bu zamana kadar oturmuş bir meta-teorik pozisyon oluşturamadıklarından yakınır. Hatta ona göre, uluslararası ilişkiler disiplininin şimdiye kadar odaklandığı meta-teorilerin tümü öze dönüşlü (reflexive) özellikten uzakta ve işlevsizdir (Michel, 2016: 88-89). Kessler ve Steele ise büyük tartışmaların artık bittiğini, Uluslararası İlişkiler ile Sosyal Teori arasındaki bağın unutulduğunu, jenerasyonların kendi sosyal konteksleri içinde var olduğu için Konstrüktivizm ile ilgili sorularının farklılaştığını ve jenerasyonların Konstrüktivizmin devamlılığını sağlayacağını belirtmiş ve McCourt ile paralel açıklamalarda bulunmuşlardır (2016: 7-8).

3. Bir Entegrasyon Teorisi Olarak Konstrüktivizm ve AB

Nicole Fayard'a göre Avrupa'nın batısı ve kuzeyi daha demokratik ve özgürlükçü bir yaklaşıma sahip olduğunu iddia eden AB'nin kurucu devletlerinden oluşurken; Avrupa'nın doğusu ve güneyi daha çok Hristiyanlık anlayışı çerçevesinde bir araya gelmiş ve akrabalık ilişkileri üzerinden şekillenen ortak bir tarihi zeminde buluşmuş devletlerden oluşmaktadır (Fayard, 2019: 11). Josep Fontana (1994) *Çarpıtılmış Geçmiş Ayna* eserinde Avrupalıların ancak ve ancak Avrupa dışından gelen tehditler üzerine bir araya gelerek, 'öteki' üzerinden bir birliktelik oluşturduğunu vurgular (Fontana (İng), 1994: 3). Dominique Villepin ise 'öteki' üzerinden şekillenen kimlik anlayışını 'Yunan Modeli' olarak eleştirmekle birlikte heterojen yapının bir araya gelerek oluşturduğu zenginliği, köklerini farklı nehirlerle daldırmış yüzyıllık ağaçlara benzeterek, bu zenginliğin ortak bir yolu aydınlattığını ifade eder (Semprun & Villepin, 2005: 3-10). Son

dönem farklı görüşlere sahip aydınların Avrupalı kimliği konusundaki farklı görüşlerine rağmen, en nihayetinde Avrupa birliği oluşturmak noktasında hemfikir oldukları görülür. Ve bu heterojen yapı içerisinde oluşan çatışmalar, savaşlar ve ekonomik krizler sonrası bütünleşme çabalarının yoğunlaştığı bilinmektedir (Dedeoğlu, 2003: 41).

Tarihinden bu yana bir arada olma çabası ile birlikte savaşlarla ve devrimlerle şekillenen Avrupa'da öncelikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında AKÇT ve AET üzerinden oluşturulan ekonomik birlik, AB ile birlikte siyasi örgütlenmeyi de sağlamaya çalışmıştır (Keyman, 2013: 305-306; Dedeoğlu, 2003: 41-47). Bu noktada örgütlenmeyi hızlandıran İkinci Dünya Savaşı olmuştur. Nitekim İkinci Dünya Savaşı ile Avrupa'da yaşanan büyük yıkım sonrası uluslararası sistemde SSCB ve ABD iki büyük güç olarak ortaya çıkmış ve Avrupa bütün dünya üzerinde sağladığı hakimiyeti yitirmiştir. Bu hakimiyeti örgütlenmeler üzerinden tekrar elde etmeye çalışan Avrupa devletleri, AB ile "kültür, uygarlık, hukuk, normlar ve ilkeler bütünü olarak değerlendirilebilecek 'Avrupalılık' kavramını kendisinde toplama olanağı bulmuştur." (Dedeoğlu, 2003: 38, 41).

Birinci Dünya Savaşı sonrası 1920'de kurulan Milletler Cemiyeti ile Avrupalı devletler savaş sonrası statülerini korumak adına dayanışmayı tercih etmişler, akabinde 1922 yılında Kont Richard Coudenhove-Kalergi'nin yayımladığı 'Pan-Avrupa' kitabı ile Avrupa'da barışın ancak siyasal bir birlikle sağlanacağı fikri yayılmıştır (Dedeoğlu, 2003: 42-43). Kalergi bu noktada Milletler Cemiyetini Avrupalıların duygusal hayatına temas etmeyen, soyut ve yetersiz bir yapı olarak görmüştür (Barlas & Güvenç, 2009: 426). Aristide Briand, Kalergi'nin fikirlerini ekonomik bakış açısı ile güçlendirmiş; Locarno Antlaşmaları (1925) ile kömür-çelik havzaları silahsızlandırılmış, AKÇT'nin temelini oluşturan Ren Karteli Projesi girişimi ortaya çıkmıştır (Dedeoğlu, 2003: 44). Eski Fransız Dışişleri Bakanı olan Briand, Avrupa'da barışın ancak Fransa ve Almanya arasındaki Alsas-Loren sorununun çözümü ile sağlanacağı düşüncesinde olmuştur. Nitekim Briand'ın önceliği Fransa'nın güvenliği olduğundan, ekonomik bir birliktelik ile Fransa'nın çıkarlarını gözetken, ulusların kendi çıkarlarını gözetmediği fakat federal bir yapı içerisinde ekonomik olarak birlikte hareket edebileceği bir fikre (not unity but union) sahiptir (Barlas & Güvenç, 2009: 428-430).

İkinci Dünya Savaşını takip eden süreçte Avrupa'da entegrasyonu savunan fikirlerin gelişimi daha da güçlenerek devam etmiştir (Dedeoğlu, 2003: 45). Savaşın sona

ermesi ile birlikte mevcut entegrasyon fikirleri iki kutuplu olarak ilerlemiş; SSCB liderliğindeki Doğu Bloğu ve ABD liderliğindeki Batı Bloğu olarak gruplaşmaya devam edilmiştir (Dedeoğlu, 2003: 45; Koray, 2002: 238-239). 18 Nisan 1951 yılında Paris Antlaşması ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), 25 Mart 1957 yılında Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Euratom iki ayrı kurum olarak kurulmuş ve Avrupa'nın entegrasyonu kurumsal yapılar kazanmıştır (Dedeoğlu, 2003: 47; Kaya ve diğerleri, 2009: 5). AET ile birlikte Avrupalı devletler arasında kömür ve çelik üzerinden başlayan ekonomik iş birliği, iş gücü, mal, sermaye ve hizmetin serbestçe dolaşabildiği ortak bir Pazar oluşturulması hedefi ile devam ettirilmiştir (Keyman, 2013: 305-306). 1 Temmuz 1967 yılında Füzyon Antlaşması ile birleşen bu üç kurum Avrupa Toplulukları adını almış ve entegrasyon kurumları birleştirme yoluna gitmiştir (Dedeoğlu, 2003: 52; İnät & Cicioğlu: 2014: 645). 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan Maastricht Antlaşması ile entegrasyon Avrupa Birliği adını alacak, bu antlaşma bütünleşme süreci ile ilgili alınan yeni kararlar doğrultusunda aynı zamanda Avrupa Birliği Antlaşması olarak da anılacaktır (Karluk, 2007: 68-69; Koray, 2002: 241).

Buraya kadar öncelikle ekonomik sonra da siyasi bir birleşme yoluna giden Avrupa, Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile birlikte genişleme çalışmalarına ihtiyaç duyarak, Avrupalı kimliği üzerine yoğunlaşmış ve bu dönemde kimlik çalışmaları önem kazanmıştır. Maastricht Antlaşması ile getirilen Avrupa Vatandaşlığı kavramı ile 'Avrupalı' kimliği ön plana çıkmış, Avrupa vatandaşı noktasında bazı haklar ve kriterler belirlenmiştir (Batır, 2017: 137-138). Böylelikle bütünleşme sürecine siyasal ve sosyal öğelerin daha çok ilave edilmesi ile birlikte; Kopenhag Kriterleri, Amsterdam Antlaşması, Nice Antlaşması ve 2004 Avrupa Anayasası gibi çalışmalar siyasal ve sosyal sürece verilen önemi ortaya koymaktadır (Koray, 2002: 241-242). Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası Doğu Avrupa ülkelerinin entegrasyon sürecine dahil olmaları ile birlikte Avrupa vatandaşlığı ve kimliği Konstrüktivist açıdan değerlendirilmeye başlanmıştır. Burada Maastricht Antlaşması ile AB'nin temelini oluşturan siyasal ve sosyal kavramların ortaya çıkması, özellikle özneler arası etkileşim ve kimlik gibi kavramların tartışılmaya başlanması, Konstrüktivizm için geniş bir çalışma alanı açmıştır (Koslowski, 2001: 33-38).

4. Diğer Entegrasyon Teorileri

4.1. Federalizm

Kalergi'nin Pan-Avrupa fikri bağlamında gelişen federalist teori, Avrupa'da büyük ilgi görerek ekonomik ve siyasi anlamda birlikteliğin eklemelenmesi tartışmalarını başlatmıştır. Süreç 1924'te Pan-Avrupa Birliği'nin kurulması ile devam etmiş ve bu birlik 1932 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiştir (Dedeoğlu, 2003: 42-43). 1924 ve 1925 yıllarında yaptığı iki ayrı konuşmada Edouard Herriot, Avrupa Birleşik Devletlerinin kurulmasından bahsetmiş, 1940 yılında Winston Churchill Zürih Üniversitesi'nde yaptığı tarihe geçen konuşmasında yine birleşik bir Avrupa fikrinden bahsetmiştir (Soytürk, 2017: 73-74; Schulz-Forberg, 2004: 98). İngiltere ve Fransa cephelerinden yapılan bu açıklamalar Birinci Dünya Savaşı sonrası Federalizmin popülerliğini gözler önüne sermektedir.

Federalizm, ulus-devletin varlığını sona erdiren, anayasal bir düzen içinde federal yapının oluşturulmasını destekleyen bir teori olmakla birlikte, barışın ancak ulus-devlet yapısından vazgeçilmesi suretiyle sağlanacağını savunan bir teoridir (Açıkmeşe, 2004: 4; Rasmond, 2000: 28). Federalizmde Avrupa'da oluşturulan birlik sonucunda federal bir devlet ortaya çıkacak, kurucu meclisin oluşturduğu ortak bir anayasa üzerinden üye devletlerin hükümetler arası yapacağı anlaşmalarla Avrupa birliği sağlanacaktır (Mutimer, 1994: 19). Avrupa'da entegrasyon çabalarının federalist teori üzerinden gerçekleştirilememesinin 2 ayrı nedeni; teorinin entelektüel açıdan gelişim gösterememesi ve ulus-devletlerin egemenliklerini devretme noktasındaki hassasiyetleridir (Açıkmeşe, 2004: 5).

4.2. İşlevselcilik

İşlevselcilik teorisi, federalist teorinin işlerliğini yitirdiği dönemde David Mitrany tarafından "A Working Peace System" adlı kitabında açıklandığı teoridir (Mitrany, 1996). Federalizm ile benzer bir hedef doğrultusunda ilerleyen İşlevsel Teori; iş birliği anlayışı ile, insani ve teknik konulara ön planda tutarak, klasik uluslararası ilişkiler anlayışının terk edilmesini önerir (Mitrany, 1996: 16; Açıkmeşe, 2004: 6). Bu teoriye göre iş birliği 'dallanma' etkisi ile diğer alanlara da yayılarak Birliğin güçlenmesini sağlar (Açıkmeşe, 2004: 6). Bu noktada Federalizm teoride kalırken İşlevselcilik AKÇT'nin kurulması ile

pratiğe dökülmüş olarak görülse de (Urwin, 1995: 44), ilerleyen süreçte entegrasyonun ilerlediği yol teorisinin Yeni İşlevselcilik olarak şekil değiştirmesi ile devam edecektir.

4.3. Yeni İşlevselcilik

Ernst B. Haas tarafından İşlevselciliğin geliştirilmesi ile ortaya konan teori Yeni İşlevselcilik olmuş, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1950-60 yılları arasında ortaya çıkmıştır. Haas'a göre entegrasyon düzensiz ve çelişkili olduğundan, İşlevselcilikte olduğu gibi düzenli bir görev paylaşımı ya da yetki paylaşımı mümkün değilken, ulusal normları farklılaşan aktörler söz konusudur ve ulus üstü kurumlar daha fazla yetkiye ihtiyaç duyarlar (1958: 16). Bunun yanında iş birliği salt ekonomik alanda değil aynı zamanda sosyal ve siyasi alanda da gereklidir (Mattli, 1999: 24-28). Bu noktada İşlevselcilik teorisinde dallanma etkisi olarak gördüğümüz etki Yeni İşlevselcilik teorisinde Spill Over (Yayılma) olarak görülür; bir alanda yaşanacak gelişme ya da ortaya çıkan problemler diğer alanlara da yayılır (Mutimer, 1994: 29). Rosamond bu yayılma etkisinin işlevsel, siyasi ve coğrafi olmak üzere 3 şekilde gerçekleştiğinden bahseder (2000: 60).

4.4. Rasyonalist Yaklaşımlar

Rasyonalist yaklaşımlar: Neo-realizm, Hükümetlerarasıcılık ve Liberal Hükümetlerarasıcılık, Kurumsalcılık olarak sıralanabilir.

Klasik realizmin en önemli düşünürleri; Thucydides (M.Ö. 460-395), Niccolo Machiavelli (1469-1527), Thomas Hobbes (1558-1679), Carl von Clausewitz (1780-1831), Edward H. Carr (1892-1982) ve Hans J. Morgenthau (1904-1980), uluslararası ilişkilere bütüncül yaklaşarak ulusal ve uluslararası politikayı birbirinden ayrı alanlar olarak düşünmez ve devlet dışındaki aktörleri reddederler (Ersoy, 2014: 172). Neo-realizm uluslararası sistemin anarşik olduğu fikrine katılırken, iç politik dengelerin dış politikayı açıklayamayacağını savunur, AB'yi, Soğuk Savaş Dönemi sonucunda ortaya çıkan bir iş birliği olarak değerlendirir (Açıkmeşe, 2004: 16). Nitekim Avrupa bütünleşme sürecinin Soğuk Savaş sonrası da devam etmesi, teorisinin işlerliğini Avrupa entegrasyonu bağlamında sona erdirmiştir (Rosamond, 2000: 134).

Realizmin, Avrupa entegrasyon sürecine uyarlandığı diğer bir fikir ise Stanley Hoffmann tarafından ortaya atılan Hükümetlerarasıcılık olmuştur (Açıkmeşe, 2004: 19). 1960 ve 1970 yılları arasında Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle'nin fikirleri doğrultusunda şekillenen Hükümetlerarasıcılık; Avrupa'nın bütünleşme sürecinde ulus devlet yapısının korunmasını destekler (Çakır, 2001: 19). Bu noktada İşlevselci bakış açısı ile oluşturulacak iş birliği başarıyı garanti edemediği gibi sadece ekonomik alanda mümkündür (Hoffman, 2003: 165). Söz konusu ulus egemenliğinin saklı kalması koşulu ile oluşturulacak entegrasyon fikri sayesinde milliyetçi bakış açısı desteklenirken, ulusların kendi içinde ulusal yapılarını korumaları ve ikili anlaşmalara dahil olabilmeleri, Hükümetlerarasıcılık teorisini halen güncel kılmaktadır.

Nitekim Hükümetlerarasıcılık teorisinin eksiklikleri, Liberal Hükümetlerarasıcılık teorisi ile doldurulmaya çalışılmış, Liberal Hükümetlerarasıcılık hem İşlevselciliğin hem de Hükümetlerarasıcılığın yetersiz kaldığı noktaları aydınlatırken, Avrupa entegrasyonunun bütününe odaklanarak ve tamamını açıklamaya çalışarak diğer teorilerden sıyrılır (Ülger, 2014: 107). Moravcsik tarafından ortaya konan bu teori, Neo-realizm bağlamında müstakil alanlar olarak görülen iç ve dış politikayı birbirine bağlar ve iç politikanın dış politikayı belirleyebileceğini öne sürer (1993: 475-477). Bu teori, yetki devri ve uluslarüstü kurumların etkinliğini göz ardı ederek yetersiz kalmıştır.

Kurumsalcılık teorisi ise Tsebelis gibi AB üzerine çalışan akademisyenlerin, AB kurumlarının çoğalması ile birlikte Birlik içindeki kurumları dikkate alarak egemen rolleri incelemesi üzerine, 1980 itibarıyla ortaya çıkmıştır (Rosamond, 2000: 113; Tsebelis, 1999). Teorinin, sosyolojik, rasyonel ve tarihsel şekilde kategorize olmuş 3 alanı da kurumların işleyişleri hakkında açıklayıcı ifadelerde bulunurken; Konstrüktivistler bu teorinin fazlaca rasyonel kaldığını ve önemli değerleri görmezden geldiğini ifade ederek teoriyi eleştirirler (Açıkmeşe, 2004: 22; Rosamond, 2000: 114).

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİNİN KONSTRÜKTİVİST OLARAK İNŞASI

1. AB ve Konstrüktivizm

Christiansen'in Avrupa Birliği'nin Sosyal İnşası (The Social Construction of Europe) çalışmasının ön sözünde belirttiği üzere; Konstrüktivizm, AB'yi açıklayan tek başına ayrı bir kuram olarak değerlendirilmemekle beraber, Konstrüktivist yazarların bu anlamda özel bir çaba içinde olmadıkları ifade edilmektedir (2001: 3). Diğer taraftan rasyonalist yaklaşımların sorgulanmaya başladığı 1980 sonrası dönemde, özellikle SSCB'nin dağıldığı 1990'lar itibariyle, Konstrüktivizmin, AB tartışmalarına dahil olarak birçok konuya açıklık getirdiği gözlemlenmektedir. Konstrüktivizmin rasyonel bakış açılarından ayrıldığı noktalardan en belirgin olanı, Konstrüktivizmin norm ve kurumlara olan bakış açısının farklılaşmasıdır. Nitekim rasyonel bakış açısına göre kullanılan ya da yararlanılan araçlar olarak değerlendirilen normlar ve kurumlar; Konstrüktivist bakış açısına göre, aktörlerin kararlarını yönlendiren temel bir öge olarak ele alınır (Büyüktanır 2015: 16-17). Wendt'in bahsettiği devlet içindeki sosyal yapı, kimlik ve çıkarlardan oluşurken, bu sadece maddi olanı değil aynı zamanda sosyal ilişkileri de kapsamaktadır. Dolayısıyla devletin anarşik bir yapı içinde oluşu ya da kolektif bir hareketle iş birliği içinde oluşu, realist bakış açısı tarafından ifade edildiği şekilde yapı ile ilgili değil, sürecin belirlediği bir durumdur (Bozdağlıoğlu, 2007: 150). Buna ek olarak sahip olunan gücün hangi amaçla kullanılacağı sorusu ile birlikte düşünsel özelliklere de önem veren Konstrüktivistler; kimliği ve dolayısıyla kararları şekillendiren normların, gücün kullanım amacını belirlediği fikrindedirler (Altındağ & Ercan, 2023: 154). Diğer bir deyişle toplum tarafından özümşenen normlar kimliği şekillendirir ve normun etki dahilindeki kimlik, karar alma mekanizmasını büyük ölçüde etkiler. Sitem içindeki aktörlerin karar alma noktasındaki belirleyici rolü, normlara ve dolayısıyla kimliğe bağlıdır.

AB'nin sahip olduğu normlar ve değerler, bugün birliği ayakta tutan temel öğelere işaret ederken, bu norm ve değerlerin AB açısından özellikle 1990 sonrası genişlemelerde önem kazandığı görülmektedir. "Ortak kültür, ortak tarih, Avrupa kimliği, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, piyasa ekonomisinin varlığı gibi değer ve

normlar, genişleme sürecini değerlendirmelerinde temel çıkış noktalarını oluşturarak, teoriye birliğin ulaştığı birçok alanda hareket serbestliği de tanımaktadır” (Altındağ & Ercan, 2023: 159). Konstrüktivizmin daha açıklayıcı olmasının altında yatan neden, Konstrüktivizmin, realist bakış açısının maddi değerlerini tamamıyla reddetmemesidir. Dolayısıyla bugün farklı kültürlerin ve toplumların bir arada yaşadığı Avrupa’da, AB tarafından yapılan antlaşmalarla Avrupa Vatandaşı kavramının geliştirilmesi anlamlı hale gelir.

Avrupa’nın kendi içinde yaşadığı anlaşmazlıklar neticesinde dünya üzerindeki etkin gücünü kaybetmesi, Amerika ve Rusya’nın iki büyük güç olarak uluslararası sistemde ortaya çıkışı, Avrupa’nın tekrar birleşmesi ve AB’yi kuracağı yolda adım adım -kolektif bir bilinç ile- ilerlemesini sağlamıştır (Koray, 2002: 68-75). Tarihinde birçok kez bir araya gelme çabası içinde bulunmuş olan Avrupa, tarihi arka planında oluşturduğu felsefi, sosyal ve siyasal bilinç ile birlikte doğru adımlar atarak, öncelikle AKÇT üzerinden ekonomik birliği kurmuş; sonrasında bu birleşmeyi siyasal ve sosyal zemine taşıyarak Avrupalı değerler üzerinden entegrasyonunu şekillendirmeye devam etmiştir. En nihayetinde ortaya demokrasi, insan hakları, ortak Pazar, Avrupa Vatandaşlığı, hukukun üstünlüğü gibi kavramlar çıkmış; bu kavramlar üzerinden halkın entegrasyona dahil edilmesi sağlanmıştır. Devam eden süreçte liberalist ve komünist politikalar arasında sıkışan Avrupa, kendi değer yargıları üzerinden kendi liberal sosyal sentezini oluşturarak uluslararası sahnede varlığını sürdürmüştür (Koray, 2002: 77-120). SSCB’nin dağılması genişlemeleri beraberinde getirirken, Doğu Avrupa ülkelerinin, AB tarafından inşa edilen sosyal zemine uyum sağlaması süreci, Birlik açısından önem teşkil etmiştir.

Kimlik üzerinden yürütülen çalışmaların ortaya konması bağlamında, Avrupa vatandaşlığı üzerinden oluşan değerler incelenerek, AB tarafından yapılan antlaşmaların irdelenmesi, Konstrüktivist bağlamda AB’yi şekillendiren kimliğin ortaya çıkış sürecini irdelenmek açısından önemlidir.

2. AB ve Kimlik

Pozitivist ve post-pozitivist kuramların kesişim noktasında konumlanarak her iki bakış açısının argümanlarından faydalanan ve uluslararası sistemi dış politika üzerinden yeniden yorumlayan Konstrüktivizm; 1980 sonrası iki kutuplu dünya düzeninin

bozulmasını, etnik savaş ve kitlesel göç olaylarını incelerken, kimlik olgusu üzerinden önemli çıkarımlarda bulunmuştur. Bu noktada uluslararası aktör olarak devlet odaklı bakış açısını terk etmeden, birey odaklı düşünebilme özelliği sayesinde; kimlik, kültür, fikir ve norm kavramları bağlamında, rasyonel bakış açılarının imdadına yetişerek, uluslararası ilişkiler disiplinine nefes aldırılmıştır denebilir (Demirtaş, 2021: 167-174).

İnsan ve toplum faktörünün devlet üzerindeki etkisini, kimlik inşası üzerinden ele alan Konstrüktivizm, kimlik, çıkar ve dış politika üçlüsünün devinimsel bir ilişki içinde olduğunu belirtmiş; kimliğin çıkarları belirlediğini, çıkarların ise dış politikayı şekillendirdiğini savunmuştur. Bu bağlamda bireysel ve toplumsal kimliğin, devletlerin uluslararası sistemde yer alan liderlerinin ideallerini şekillendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer taraftan bir devletin dış politikası bağlamında aldığı kararlar da aynı şekilde kimliğini ve akabinde çıkarlarını inşa edebilir. Dolayısıyla Konstrüktivist bakış açısına göre yukarıda bahsi geçen kimlik-çıkardış politika devinimsel ilişkisinin çift yönlü seyrettiği söylenebilir (Griffiths ve diğerleri, 1999: 123).

Bu noktada bariz örnekler sunmak gerekirse; ABD'ye göre İngiltere'nin nükleer silahları bir tehdit sayılmazken, İran'ın varlığı meçhul nükleer silahlarının ABD tarafından tehdit olarak görülmesi (Nye & Welch, 2018: 11) ya da İkinci Dünya Savaşı öncesinde tarafsız imajı ile uluslararası sistemde varlığını sürdüren Türkiye Cumhuriyeti'nin, Menderes dönemi ile birlikte Batılı devletler statüsüne geçerek NATO'ya üye olması verilebilir (Elçi, 2022: 235). Birinci örnekte, Batılı ortak kimlik devletler arası çıkarları belirlerken, ikinci örnekte çıkarlar doğrultusunda bir kimlik inşa edildiği görülür. Aktörlerin uluslararası sistemde ortak hareket etmelerini sağlayan, çıkarlarını belirleyen kimlik, böylelikle sistemin ana belirleyicisi haline gelir denebilir.

Uluslararası sistemin aktörleri olan devletler, uluslararası sistemde ittifaklar oluştururken ortak çıkarları doğrultusunda hareket ederler. Böylelikle çıkarların belirlenmesi kimlik etkisi ile gerçekleştiğinden, hem devletlerin kendi içinde sahip oldukları kimlikleri hem de uluslararası sistemde devletlerin bir araya gelerek oluşturdukları ortak kimlikleri sistemin belirleyicisi haline gelir (Wendt, 1987: 340-360). Soğuk Savaş sırasında Yugoslavya ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri tarafından (SSCB bu kimliği üstlenmemesine rağmen) SSCB "Rusya" olarak algılanmıştır (Hopf, 1998: 175). Bu nedenle yukarıda verilen örnekler üzerinden görüldüğü gibi, devletler, uluslararası

sistemin sağladığı koşullara göre kimliklerini belirler ya da zaman içinde güncelleyebilir. Bu güncelleme köklü değişiklikler ile varlığını gösterebilirken, bu köklü ve anlaşılmaz değişiklikleri en anlaşılır hale getiren Konstrüktivizmdir (Wendt, 1987: 340-360). Konstrüktivizm, AB'nin ilk etapta AKÇT, AET ve EURATOM bağlamında öncelikli olarak ekonomik bir birlik olarak yola çıktığını, sonrasında Avrupalı kimliği üzerinden aynı zamanda siyasal bir birlikteliği hedefleyen AB dönüşümünü incelerken, akademisyenlere kimlik üzerinden mantıklı açıklamalar sunar. Özellikle Kopenhag Kriterleri ile belirlenen Avrupalı kimliği, siyasal birlik için duyulan arzuyu gözler önüne serer.

Kimlik ile ilgili yukarıda bahsi geçen vurgular göz önüne alındığında, AB gibi bir aktörün uluslararası sistem içindeki varlığı gayet anlaşılır bir hal alır. Avrupa'nın, yoğun heterojen yapısına rağmen, ortak bir kimlik noktasında niçin ısrarcı olduğu ve bu kimliği inşa etmek adına dönemsel olarak farklı sac ayaklarına tutunduğu açıklanabilir hale gelir. 'Romalı' kimliği ile başlayan kimlik oluşturma süreci böylelikle 'Hristiyan' ve 'Antik Yunan' kimlikleri ile desteklenirken (Le Goff, 2005: 7-15); 1990'lı yıllar itibariyle 'Avrupalı Shakespeare' kimliğinin inşa edilmeye çalışılması, Avrupa'da yaşayan farklı etnik kökenlerin oluşturduğu ulus-devletlerin çıkarları noktasında bir araya gelme çabalarını içerir ve Avrupa'nın herhangi bir konuda hemfikir olmasına yardımcı olur (Semple & Vyroubalová, 2018; Hoenselaars & Calvo, 2007; Hawley, 2022; Kawachi & Courtney, 2022). Nitekim Avrupalılık kökünü Antik Yunana (Le Goff, 2005: 9; Kula, 2015: 367), Roma İmparatorluğuna (Le Goff, 2005: 11), Hristiyanlığa (Fontana, 1994: 32) temellendirdiği yüzyıllar içinde ortak yaşantılardan beslenmiş, kendi unsuruna bağlı olan heterojen halklar var olsa da bu yaşantılar sayesinde Avrupalı hissetmiştir (Semprun & Villepin, 2005: 20). Dominique De Villepin, farklılıklarına rağmen ortak bir irade gösteren Avrupalı kimliğinden bahsederken şu ifadelere yer verir:

“Çünkü Avrupa insanı, yüzyıllar boyu kavga deneyimi yaşadı. Hem kendi sınırları içinde hem de denizler ötesindeki kıtalarda fetihlerini, iktidarını, haklarını veya dinini ısrarla savundu. İşte bu evrensel insanın, rekabete ve hükmediciliğe yatkın olan ve emellerini trajik noktalara vardırان yanı da budur. Bugünkü inançlarımızı pekiştiren de Shakespeare'in yapıtlarının özünü oluşturan bu izi silinmez deneyimdir. Birliğimizin temellerini atan büyüklerimizin bütün projesi bundan esin alınmıştır.” (Semprun, Villepin, 2005: 23-24).

Avrupa'nın oluşturmaya çalıştığı ortak kimliğin ve bir araya gelme çabasının “millet bilinciyle karşı karşıya geldiği” 19. yüzyılda bile sekteye uğramadığını ifade eden Barletta: “Tam tersine Eski Kıtanın üstünlüğüne duyulan kesin inanış, Avrupa'nın kendi dinini, kurumlarını ve adetlerini dünyanın geri kalan kısmına dayatma misyonunun kendisine düştüğünü hissettiği ve dünya ekonomisini bir hiyerarşiye tabi tutma sürecinin tamamlandığı 19. yüzyılın sonlarında, emperyalizm çağında zirveye ulaşacaktır.” (2015: 36).

Tarihi boyunca, Avrupa, sınırları dahilinde ortak bir kimlik oluşturma çabası içinde olmuştur. Dikkate değer olan ise bu kimliğin oluşturulduğu sınırların değişkenliğidir: göçler, kültür, gelenekler, ticari ve siyasi ilişkiler; Avrupa'nın ortak bir kimlik oluşturma sürecindeki belirleyiciler olmuştur. Böylelikle Avrupa'nın kimliğine bağlı olan sınırları yüzyıllar içinde değişkenlik gösterirken; 1990 sonrası Doğu Avrupa devletlerine açılmıştır (Barletta, 2015: 31).

3. 1990 Sonrası AB ve Avrupalı Kimliğinin Konstrüktivist Bağlamda Değerlendirilmesi

1990 sonrası AB'yi kuran Maastricht Antlaşması, Kopenhag Kriterleri, Amsterdam Antlaşması, Nice Antlaşması, Lizbon Antlaşması üzerinden şekillenen AB inşası, ortak bir Avrupa kimliği oluşturmak noktasındaki çalışmaları içinde barındırır. Karina Oborune, Avrupa'da ERASMUS projesi kapsamında gerçekleştirilen öğrenci hareketliliğinin Avrupa kimliğine katkıları üzerinde çalışırken; kültürel ve politik olmak üzere 2 ayrı Avrupa kimliğinden bahseder. SSCB'nin dağılması sonrası Doğu Avrupa ülkelerinin AB entegrasyon sürecine dahil olmaları ile birlikte kimlik çalışmaları önem kazanmıştır (Oborune, 2015: 76; Valentini, 2005: 178-179). Avrupa kimliği algısının, AB güçlerinin ve kurumlarının gelişiminde katkıları olduğu ve AB'nin geleceğini güçlendirdiği varsayılır (Valentini, 2005: 179). 1990 sonrası AB kapsamında yapılan köklü değişikliklerle birlikte amaç Avrupa'nın geleceğini ve birliğini güçlendirmektir ve bu doğrultuda yapılan değişikliklerle birlikte AB, Konstrüktivizmin çalışma alanına dahil olmuştur.

3.1. Maastricht Antlaşması

AB, Maastricht Antlaşması ile birlikte oluşturulan kriterler ve antlaşmanın 3 sütunlu yapısı bağlamında, Avrupa’da, sürece, sadece bürokratların değil vatandaşların da dahil olduğu siyasal-sosyal bir zemin hazırlamıştır. Avrupa Topluluklarını, AB adımına taşıyan bu antlaşmanın 1. Sütunu, topluluk politikalarını içeren Ekonomik ve Parasal Birlik esaslarını, 2. Sütun, dış politikada uyumlu hareket etmeyi içeren Ortak ve Dış Güvenlik politikasını, 3. Sütun ise Adalet ve İç İşlerinde İşbirliği konularını kapsar. Burada bahsi geçen 3. Sütun, kişilerin serbest dolaşımı ve Avrupa vatandaşlığı gibi Avrupa’da ortak bir kimlik oluşturma konusundaki çalışmaları içerir (Dedeoğlu, 2003: 58-59).

Avrupalı kimliği uluslarüstü bir demokrasinin ortaya konabilmesi için elzemdir. Maastricht Antlaşması ile birlikte kriterleri belirlenen Avrupa Vatandaşlığı kavramı, Avrupa halkının AB temelinde bir kimlikle topluluğa aidiyet hissetmesi özelinde uluslarüstü demokrasinin yüksek katılım ile uygulanması amacındadır. Böylelikle kendini daha büyük bir topluluğa ait hisseden Avrupalı vatandaş; sosyal, ekonomik ve politik hayatta daha aktif olarak Birliğin geleceğinde anahtar rol oynayacaktır (Valentini, 2005: 180-183).

Maastricht Antlaşması ile birlikte sürece vatandaşın da dahil olduğu hukuki bir düzen inşa edilmiş, Avrupa bütünleşme sürecinin hedefleri yeniden şekillendirilmiştir. Bütünleşmenin örgütsel yapısı ve karar alma mekanizmaları köklü bir değişikliğe uğramış, entegrasyonun yönü değişmiştir (Ülger, 2008: 63). Bu bağlamda hukuki yapı üzerinde sebep olduğu köklü değişiklikler sebebiyle, Maastricht Antlaşması, AB Antlaşması olarak da anılmaktadır (Karluk, 2007: 68-69). Antlaşma ile birlikte ortaya çıkan Avrupa Vatandaşlığı kavramı ile Avrupalılık kimliği inşası başlamış ve “Bu Antlaşma ile Birlik vatandaşlığı tesis edilmiştir. Bir üye devletin uyruğu olan herkes Birlik vatandaşıdır. Birlik vatandaşlığı ulusal vatandaşlığın yerini almayıp ona ilavedir.” (Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma, 2011: 8) maddesi ile açıkça ifade edilmiştir. Böylelikle Avrupa’da ulus devletleri aşan bir Avrupalı kimliği oluşturma süreci başlamış, öznelararası etkileşim ve kimlik kavramları, Konstrüktivizmin araştırma konuları olarak belirmiş; Konstrüktivizm, 1990 sonrası AB genişlemesini açıklar hale gelmiştir (Christiansen, 2001: 36). Christiansen’e göre Avrupa

vatandaşlığı kavramının kökeni Maastricht Antlaşması öncesine; Roma Antlaşması ile işçilerin serbest dolaşımı ve Avrupa Tek Senedi ile kişilerin serbest dolaşımına kadar dayanmaktadır. Bu noktada Maastricht Antlaşmasının var olan bakış açısını ve düzenlemeleri genişleterek hukuki bir zemine oturttuğu görülür. Dolayısıyla Maastricht Antlaşması ile birlikte Konstrüktivist teori özellikle kimlik özelinde tatmin edici açıklamalarda bulunmuştur (Christiansen, 2001: 99).

SSCB'nin dağılması sonrası Doğu Bloğu ülkelerinin AB'ye kabul edilmesi, Maastricht Antlaşması ve devamında yeni düzenlemeler içerecek olan revize edici antlaşmaların yapılmasını gerektirmiştir. Nitekim kendi içinde oldukça heterojen kalan Avrupa'ya yeni üyelerin katılması Birliği yeni kararlar almaya iterken, Avrupa Vatandaşlığı konseptini de genişletmesine sebebiyet verecektir (Çelik, 2013: 151-190). Buna bağlı olarak Antlaşmanın 1. Başlık, F Bölümü, 1. Maddesinde (Title I, Article F), üye devletlerin ulusal kimliklerine saygı gösterileceği vurgulanmıştır. (Official Journal of the European Communities, 1992: 5). Ayrıca İkinci Kısım (Part Two) 8. Bölümde (Article 8) Avrupa Vatandaşlığı kavramının oluşturulduğunu ve 8a Bölümünde (Article 8a) üye devletlerin vatandaşlarının aynı zamanda Avrupa Vatandaşı olarak AB sınırlarında hareket ve ikamet özgürlüklerine sahip oldukları vurgulanmaktadır (Official Journal of the European Communities, 1992: 7). Bu bölümler, Avrupa vatandaşlarının kendi vatanları dışında ikamet edecekleri başka bir Avrupa ülkesinde oy kullanma hakları ile ilgili düzenlemeleri de içerir. En nihayetinde Avrupa'nın içinde bulunduğu heterojen yapı dolayısıyla ortak bir kimlik kurgulamak noktasındaki motivasyonu gözlemlenebilir.

3.2. Kopenhag Kriterleri

Kopenhag kriterleri, AB'ye üye olmak isteyen bir ülkenin sahip olması gereken kriterleri belirler. Bu kriterler; siyasi, ekonomik ve topluluk müktesebatına uyum olmak üzere 3 başlıkta toplanır. Kriterler genel anlamda hukukun üstünlüğünü kabul eden, insan haklarına saygılı ve demokratik bir yapıda olan siyasi kriterleri, Avrupa pazarı ile rekabet edebilen bir pazara sahip olmak ile ilgili ekonomik kriterleri ve çeşitli ekonomik, siyasi ve parasal birliği destekleyen topluluk müktesebatına uyum koşullarını içerir (Dinan, 1994: 173). Belirlenen kriterleri tamamlayan devletler, Avrupa standartlarına uyumlu hale geldikten sonra üyelik gerçekleşebilir. Bu kriterler şu şekildedir (Koray, 2002: 251):

- Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygıyı ve azınlıkların korunmasını güvence altına alan kurumların istikrarını sağlamak,
- İşleyen bir piyasa ekonomisine sahip olunmasının yanı sıra, AB içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleri karşısında durabilmek yeteneğine sahip olmak,
- Siyasal, ekonomik ve parasal birlik dahil olmak üzere tam üyelikten kaynaklanan yükümlülöklere uyum yeteneğine sahip olmak.

Yukarıda bahsi geçen kriterlerin oluşturduğu Avrupa standartları hem üye hem de üyeliğe aday olan devletlerce benimsenmiş; zamanla bu kriterler Avrupalı olma ve Avrupalı kimliğı oluşması üzerinde büyük etki göstermiştir (Açıkmeşe, 2004: 26). Bu bağlamda SSCB’nin dağılmasından sonra, 1993 yılı Haziran ayında ilan edilen Kopenhag Kriterleri, Konstrüktivizm için iyi bir çalışma alanıdır.

Bu kriterlerde dikkati çeken diğeri bir nokta, Birliğe üye olmak isteyen devletlerin ulusal parlamentoları ya da halk referandumu yoluyla onay almalarının şart koşulmasıdır. Halkın onayına büyük ölçüde önem verilmesi, Avrupa’nın heterojen yapısı yanında genişleme ile de ilgili olmalıdır. Nitekim SSCB’den ayrılan Doğu Bloğu ölkelerinin AB macerası ve uyum süreçleri bağlamında dikkatli davranılmaya çalışıldığı anlaşılabılır. Diğeri taraftan Maastricht Antlaşmasından bu yana oluşturulmaya çalışılan Avrupa Vatandaşlığı bağlamında halka vatandaşına daha yakın olma isteğı de anlaşılır.

Bunun yanında Kopenhag Kriterlerini Konstrüktivist açıdan ele alırken dikkat edilmesi gereken maddelerden biri de “demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, azınlıklara saygı duyulması ve azınlıkların korunması noktasında insan haklarına uyumu” gerektiren maddedir (European Commision, n.d.). Böylelikle Avrupa demokratik yapısını ön plana çıkararak Birliğe üye olmak isteyen devletlerden demokratik kimliğe uyum sağlamalarını beklemektedir. Azınlık hakları ve demokrasiye yapılan vurguların yanında, eğitimde “yaşam boyu öğrenme” ile birlikte ortak adımlar atılması, bilginin elde edilmesi noktasında benzer bir yol izleneceğini ifade ederken, eğitimde birliğı destekler (Annex 1, madde 6) (European Commision, 1993). Tüm bu kimlik inşa edici kriterler, Soğuk Savaş sonrası Avrupa’da hâkim bakış açısını tanımlar ve Avrupa’nın çekirdeğini oluşturur (Fişne, 2002: 85).

3.3. Amsterdam Antlaşması

Amsterdam Antlaşması, Maastricht Antlaşması ile başlayan siyasi birlikteliği perçinleyen, daha yakın iş birliği kavramını ortaya koyan, var olan düzenlemeleri zamanın koşullarına göre güncelleyen bir antlaşmadır (Dinan, 1994: 6). 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren antlaşma, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uyulmasını tam üyelik için bir gereklilik olarak ilan etmiştir (MacCormick, 2008: 64). SSCB'nin dağılması sonrası genişlemeyi destekleyen Amsterdam Antlaşması, ortak değerlere vurgu yaparak kimlik oluşturma sürecinde etkin hale gelmiştir (Christiansen, 2001: 132). Bu antlaşmanın gerekliliği zaten 1990 sonrası yaşanan genişleme ile birlikte karar alma mekanizmalarının güncellenmesi ve yönetim ile ilgili sorunların çözülmesi bağlamındadır; bu açılardan, üye sayısının artması sonucu işleyişin güncellenmesini sağlayan bir antlaşma olarak ele alınabilir (Koray, 2002: 252).

Konstrüktivist bağlamda maddeleri gözden geçirerek örnek verilecek olursa özellikle 6. Madde 1. Fıkarda AB'nin, özgürlük, insan haklarına saygı, temel özgürlükler, hukukun üstünlüğü ilkelerine bağlı olarak inşa edildiğini ve bu ilkelerin tüm üye devletler için geçerli olduğunun belirtildiği görülür. Bu durumda bütün üye devletlerin bu doğrultuda varlıklarını sürdürdükleri, üye olmak isteyen devletlerin bu kriterlere bağlı bir kimlik oluşturmalarının beklendiği anlaşılır. Kopenhag Kriterlerinin vurguladığı konular üzerinde durmaya devam eden Amsterdam Antlaşması demokrasi ve hukukun üstünlüğünü kabul eden bir çizgide ilerler. 1. Maddenin 4. Fıkrasında belirtildiği üzere vatandaşa yakın bir Avrupa vurgulanır (European Union, 1997). Bu bağlamda maddelere bakıldığında sınırların kalktığı, serbest dolaşımın benimsendiği, vatandaşa daha yakın duran bir birlikten bahsedilebilir. Böylelikle antlaşmanın, Maastricht Antlaşması ve Kopenhag Kriterlerinin devamı niteliği taşıdığı sonucuna varılabilir.

3.4. Nice Antlaşması

Nice Antlaşması, AB'nin kendisini 27 ükkelik bir birlikteliğe hazırlamasıdır; Avrupa Parlamentosu'nda yapılan değişiklikler ve Konsey'in alacağı kararlarda üyeleri göre değişen oy sayısının yeniden belirlenmesini içerir (Koray, 2002: 252-253). Böylelikle nitelikli çoğunluk sağlanarak AB'nin genişlemesi sonrası büyük devletlerin genişlemeye olan tepkisi ortaya konmuştur denebilir. Konstrüktivist bağlamda aktörlerin

ve ajanların AB seviyesinde tepkilerini düzenleyen bir antlaşma şeklinde yorumlanabilir (Luitwieler, 2009: 31). Bu Antlaşma yalnızca genişleme bağlamında değil aynı zamanda AB'nin iç işleyişi ile ilgili değişikliğe giderek geleceği ile ilgili kararlar almakta olduğunun göstergesidir (Koray, 2002: 253; Luitwieler, 2009: 31).

Nice Antlaşması ile AB genişlemesine paralel olarak organların ve karar alma mekanizmalarını revize edildiği ve bu bağlamda düzenlemeler geniş tutulduğu görülür (Ülger, 2008: 75). Düzenlemelerin geniş tutulması, genişleme ile birlikte ihtiyaçların ya da tepkilerin değişebileceği ile ilgili olduğundan 'okunması zor' olarak değerlendirilir (Dehousse, 2000: 19-20). Bu açıdan incelendiğinde en önemli konulardan biri yapısal değişikliklerdir denebilir. Genişleyen Birliğin oylama sisteminde kalifiye çoğunluk ve oyların ağırlığı gibi kavramların ortaya çıkması, komisyon üyelerinin sayısının ve başkanlık anlayışının revize edilmesi gibi yapısal değişiklikler genişlemeye verilen tepkiler olarak görülür (Dehousse, 2000: 21-25). Diğer taraftan daha yakın iş birliği en önemli yeniliklerdendir. Bu noktada AB'nin genişleme sonrası ilk kez kendini en iyi nasıl yöneteceği sorusunu sorduğu ve çözüm yolu aradığı anlaşılmaktadır (Koray, 2002: 368).

4. AB Anayasası

Kabul gördüğü üzere, AB Anayasası, dünya tarihinde yazılan ilk supranasyonel anayasa örneğidir (Boehme, 2014: 31; Koray, 2002: 376; Kontacı, 2019: 651). Dominique de Villepin, Avrupa demokrasinden bahsederken Avrupa'nın "temel değerlerine bütün üyelerinin saygı göstermesi gereken siyasal bütün" olarak tasarlandığından bahseder (Semprun & Villepin, 2005: 11). Ona göre, ortak bir geçmişin yaşantıları olarak fetihler, ticaret, evlilikler ve sınır ötesine gidiş-gelişlerle birlikte; ulusal yapısının yanında Avrupalı hisseden halklar oluşmuştur (Semprun & Villepin, 2005: 20). Bu halkların sahip olduğu farklılıkların onları birleştiren köprüler olduğunu savunan Villepin, Semprun ile olan yazışmalarını henüz AB Anayasası, Fransa ve Hollanda tarafından reddedilmeden önce yazdığı için, bu Anayasadan övgü dolu sözlerle bahseder ve "yeni bir merhaleyi aşmış olacağız" diyerek AB Anayasası ile ilgili oldukça umut dolu ifadelerde bulunur (Semprun & Villepin, 2005: 24).

AB'de federal bir yapıya geçişi vurgulayarak Anayasa ihtiyacından bahseden kişi 2000 yılında John Fischer olmuştur. 18 Haziran 2004'te Konsey tarafından onaylanan

Anayasa daha sonra ülkelerin onayı sürecine girmiş (Koray, 2002: 375); fakat daha sonra Fransa ve Hollanda tarafından reddedilmiştir. Bu durumda öngörülen siyasi birlik tam anlamıyla sağlanamamıştır.

Avrupa Anayasası hak ve özgürlükleri içeren, kurumsal yapıyı düzenleyen ve yetki paylaşımından bahseden konular olmak üzere 400'den fazla madde içerir (Koray, 2002: 376). Avrupa Anayasası, Avrupa'da ortak bir kimlik oluşturmak bağlamında önemlidir. Nitekim Anayasa'da, Birliğin Sembolleri bölümünde bahsi geçen ortak bayrak, Beethoven'ın 'Ode to Joy' eseri olan ortak marş, "Çeşitlilik İçinde Birlik" ortak mottosu, ortak para birimi ve 9 Mayıs Avrupa Günü tümüyle ortak bir kimliğin inşasına vurgu yapar (European Union, 2004). Diğer taraftan bu Anayasa Avrupa vatandaşı ile AB arasında direkt bir bağ kurarak Avrupalı kimliğini ön plana çıkarır (Koray, 2002: 378). Nitekim farklılıkların daha çok Latin ve Germen kökenli oluşunun yanında, Fransa ve Almanya'nın tarihi düşman kardeşler yapısı Avrupa'nın kendi içinde ortak karar almasını ya da uzlaşılması gereken bir konuya aynı bakış açısı ile bakabilmelerini engellemektedir (Ortaylı, 2007: 213-214). Buna rağmen oluşturulmaya çalışılan siyasi birlik ve ortak öğelerden inşa edilen, yukarıda bahsi geçen semboller, Avrupa kimliğinin ortak bir Anayasa üzerinden inşa edildiğini açıkça gösterir.

5. Lizbon Antlaşması

AB Anayasasının Fransa ve Hollanda tarafından yapılan referandumlarda reddi sonrası Lizbon Antlaşması ile kurumlarda düzenlemelere gidilmiş ve karar alma mekanizmaları dahilinde daha demokratik bir yapı elde edilmeye çalışılmıştır (Demirel, 2018: 95; Mayoral, 2011: 6). Böylelikle siyasal bütünleşmenin önü açılmış, üç sütunlu yapı yerine Bakanlar Konseyi ile Avrupa Parlamentosunun yasama yetkisini paylaşarak birlikte karar alabildiği daha işlevsel bir yapıya geçilmiştir (Demirel, 2018).

Bu noktada AB Anayasası'nın neden olduğu hayal kırıklığı sonucunda Lizbon Antlaşması üzerinden bir çözüm yoluna ya da iyileştirmeye gidildiği anlaşılr. 13 Aralık 2007 tarihinde imzalanan ve 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması, anayasal terimlerin kullanılmamasına özen göstererek hazırlanmış reform niteliğinde bir antlaşmadır (Ülger, 2008: 89).

Anayasanın reddi ve akabinde Lizbon Antlaşmasının yapılmasının gerekliliği, inşa edilmeye çalışılan Avrupa vatandaşlığı kavramının henüz oluşmadığını; nitekim halkın bu anlamda AB politikalarına ve kurumlarına duyduğu güvenin yetersiz olduğunu göstermektedir (Delgado, 2000: 19). Diğer taraftan Lizbon Antlaşması ile Temel Haklar Şartı hukuki bir bağlayıcılık kazanmıştır; bu açıdan vatandaşların temel haklarının korunması ile ilgili yeni bir dönemin başladığı ifade edilir (Metin & Kaygısız, 2011).

Lizbon Antlaşması, genişleme sonrası karar alma mekanizmasını karmaşık süreçlerden arındırarak, mekanizmaya daha demokratik bir yapı kazandırmayı hedefler. Bu bağlamda “karar alma usulü olarak “çifte çoğunluk” kuralı benimsenerek ortak karar usulü ve nitelikli oy çoğunluğu uygulaması süreç içinde yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır” (Demirel, 2017: 100). Bunun yanında oylama sürecinde üye devletlerin toplam nüfus yoğunluğuna göre ölçüt belirlenmesi; genişleme sonrası büyük devlet-küçük devlet endişesini ortadan kaldırmaya yöneliktir. Bakanlar Konseyi ve Avrupa Parlamentosunun yasama yetkisini paylaşması, üç sütunlu yapının terk edilerek birleşmeye gidilmesi ve çoğulculuğu esas alan karar alma yaklaşımı ile Lizbon Antlaşması, AB Anayasasının reddi sonrası Avrupa’da entegrasyon sürecinin devam etmesini sağlayan reform niteliğinde bir antlaşma olarak düşünülebilir (Demirel, 2017: 100).

6. Konstrüktivist Bağlamda Avrupa Vatandaşlığının Dönüşümü

1990 itibarıyla AB entegrasyon teorileri, hükümetlerarasıcılık ve supranasyonalizm/neo-fonksiyonalizm yaklaşımlarının arasındaki geleneksel tartışmanın ötesine geçmiştir (Christiansen ve diğerleri: 1999: 537). SSCB’nin dağılması sonrası yaşanan ve yaşanacak olan genişlemelere bağlı olarak, AB entegrasyon sürecinin ilerleyişi ile ilgili yorumlar daha çok Konstrüktivizm üzerinden ilerlemiştir. Avrupa entegrasyonunu bir süreç olarak incelemek, entegrasyonun dönüştürücü süreçlerini eleştirel bir bakış açısı ile ele almak, Konstrüktivistlerin yoğunlaştığı temalar olmuştur (Christiansen ve diğerleri: 1999: 537). Nitekim birliğin genişlemesi sonrası oluşan büyük devlet ve küçük devlet algısı, egemenlik devri ve sui-generis yapısı, Konstrüktivizmin ilgilendiği alanlardır.

Maastricht Antlaşması ile oluşturulmaya çalışılan Avrupalı kimliği öncesinde daha çok ekonomik bir bağ ile bağlı olan Avrupalı devletler, 90’lı yıllarla birlikte ortak

kültürel bir kimlik oluşturmak adına Avrupa vatandaşlığı kavramını ortaya koyarak, Rusya etkisinden çıkan Doğu Avrupalı devletlerin entegrasyonunu sağlamak yoluna gitmişlerdir. Bu noktada AB'nin varlığını kurallar ve normlar üzerinden sürdürdüğü, Christiansen ve arkadaşları tarafından da belirtildiği üzere, hukuk yolu ile entegrasyon söz konusu olduğu için; kurallar ve bunlara uyum olmadığı takdirde bugünkü AB'nin varlığı söz konusu olamayacaktır. Fakat AB için kuralların ve normların önemli olması, Birliğin sadece kural ve normlardan oluştuğu anlamına gelmemektedir. Birliği birlik yapan kurallar, normlar ve antlaşmaların yanında; her gün yeniden üretilen çok sayıda ortak anlayış, kurumlar arası anlaşma ve gayri resmî davranış biçimleri ile AB siyasi sürecinin yazılı olmayan idari prosedürlerin de dikkate alınması gerekir (Christiansen ve diğerleri, 1999: 539). Bu bakımdan Avrupa vatandaşlığı sürecine giden yol Konstrüktivist bağlamda daha açıklayıcı hale gelebilir.

Maastricht Antlaşması ile hukuki bir çerçeve çizilen insan hakları ile ilgili “1951 Paris ve 1957 Roma Antlaşmalarının giriş bölümlerinde ancak ‘halklar arasında daha geniş ve köklü bir topluluğun temellerini oluşturma’ ve ‘Avrupa halkları arasında gittikçe daha sıkı bir birlikten söz edilmekte, insan haklarının ana birimi olan ‘yurttaş’ veya ‘birey’ kavramlarına yer verilmemektedir” (Türkmen, 2003: 133). Anlaşıldığı üzere Avrupa vatandaşlığı tanımı ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; Maastricht Antlaşması ile hukuki bir zeminde değerlendirilmiştir (Türkmen, 2003: 134). Dolayısıyla, 90’larda yaşanan genişlemeler öncesinde, henüz sosyal ve siyasal düzlemde, halkın dahil edildiği bir siyasi düzlem ve halka dair oluşturulan ortak bir Avrupalı kimliği görülmemektedir.

Tarihi boyunca Roma vatandaşlığı, Hristiyanlık ve Antik Yunan kültürü üzerinden ortak yaklaşım benimseyen Avrupa; dünya savaşları sonrası AB üzerinden bir araya gelmeye çalışmıştır (Dedeoğlu, 2003: 17-38). Her ne kadar yola ekonomik bir topluluk (AKÇT) olarak çıksa da, bugün AB, ortak tarihsel şuuru ile hareket etmeyi bilecek kadar deneyimlidir (Koray, 2002; Ortaylı, 2007: 230-232). Avrupa’ya ait olan ortak tarihsel şuuru, Avrupa’yı -büyük kayıplara rağmen- iki dünya savaşından sağ çıkarmış; Soğuk Savaş döneminde kapitalizm ve komünizm kıskacı arasında kendi kolektif bilinci üzerinden yürüttüğü refah politikası ve liberal demokrat sentezi ile bugün AB olarak uluslararası sistemde varlığını sürdürmeye itmiştir (Koray, 2002: 109-120). Aynı tarihsel şuurun, ilk olarak Maastricht Antlaşması ile sistematik olarak bahsettiği

Avrupa vatandaşlığı üzerinden, Avrupa toplumlarına ait farklılıkları eritme ya da ortak noktada buluşturma gayreti içinde olması anlaşılırdır. En nihayetinde Avrupa’da siyasi birlik oluşturma çabası yeni bir çaba değildir ve bu birliği sağlayan en önemli unsurlardan biri Avrupa’nın kendi içinde sahip olduğu diplomatik dildir (Ortaylı, 2007: 233-237).

AB Anayasası ile Avrupa’nın hedefi; sahip olduğu, yukarıda bahsi geçen, ortak tarih şuuru ve diplomatik dile demokrasi üzerinden halkı dahil etmek olmuştur. Siyasi entegrasyonun bir parçası haline getirilmek istenen bireyin; aynı zamanda ortak değerlere ve ortak toplumsal vicdana sahip olması hedeflenir. Böylelikle Avrupa entegrasyonu ve Avrupa’daki yönetim biçimleri salt elitlerin dahil olduğu bir düzenden ziyade halkın dahil olduğu demokratik bir düzlem üzerinden sağlanmaya çalışılmıştır. Nitekim “Maastricht’ten bu yana Avrupa vatandaşı kavramı kullanılsa da bu vatandaşın AB ile doğrudan bir bağı bulunmamakta, üye devlet vatandaşı olması nedeniyle Avrupa vatandaşı sayılmaktadır.” (Koray, 2002: 376). Fakat Avrupa toplumlarının, henüz böyle bir anayasaya hazır olmadığının anlaşılmasının ardından, entegrasyon sürecine Lizbon Antlaşması üzerinden devam edildiği görülür.

1990 sonrası süreçte yürütülen, Avrupalı Shakespeare kurumları tarafından ortaya konan Shakespeare çalışmaları AB’nin “unity within diversity” (çeşitlilik içinde birlik) düsturu ile oluşturmaya çalıştığı Avrupa vatandaşı kimliğine paralel olarak yürür. Buna en güzel örneklerden biri, ESRA tarafından yürütülen, Avrupalı Shakespeare bakış açısı ile Shakespeare’i uluslarüstü entelektüel seviyede okumayı öneren çalışmalardır (Homem, 2018: 1-4).

7. 1990 Sonrası AB Genişlemesi ve Shakespeare

26 Aralık 1991 tarihi, AB genişleme sürecini önemli ölçüde etkileyen bir tarih olmuştur. Belirtilen tarihte SSCB’ye ait bayrak Kremlin Sarayı’nın gönderinden indirilmiş ve yerini Rusya Federasyonu’nu temsil eden üç renkli bayrak almıştır (Bulut, 2012: 12). 1990 sonrası dönemde AB tarafından, Kopenhag Kriterleri, Madrid Kriteri, Gündem 2000 gibi adımlarla, birliğin genişlemesine ilişkin bir çerçeve çizilmiş;

böylelikle, özellikle 5. Genişlemenin daha sağlıklı yürütülmesi hedeflenerek Orta Avrupa ve Doğu Avrupa ülkelerinin entegrasyon süreçleri desteklenmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde 4. Genişleme ile 1995 yılında AB'ye dahil olan Avusturya, Finlandiya ve İsveç; söz konusu ülkelerin kültürel olarak Avrupa'nın bir parçası olması ve ekonomik olarak beklentileri karşılaması nedeniyle, entegrasyon sürecine kolaylıkla dahil olmuştur. 5. Genişleme ise Macaristan, Letonya, Litvanya gibi entegrasyon süreci hem ekonomik hem de kültürel anlamda daha karmaşık olan ülkeleri içermektedir. Doğu Avrupa kimliğinin Batı Avrupa kimliğinden farklılaşması noktasında, entegrasyon sürecine bağlı Avrupa Vatandaşı yaratma isteği, bu süreçte kültürel farklılıkların sentezlenmesini içerir (T.C. Dış İşleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2024).

Doğu Avrupa ve Batı Avrupa'yı kaynaştırma noktasında 1990 yılı itibarıyla Shakespeare, mükemmel bir kaynaştırma aracına dönüşecektir (Hoenselaars and Calvo, 2007; Homem, 2018: 2). Shakespeare çalışmalarının Avrupa'da popüler hale gelme sebeplerinden biri direkt olarak AB entegrasyon sürecidir ve Doğu bloğundan koparak AB entegrasyon sürecine dahil olan ülkeler ile yaşanan kültürel farklılıklar ve politik karmaşa, Shakespeare ilgisi üzerinden aşılmaya çalışılmıştır (Semple & Vyroubalova, 2018: 81-82). Soğuk Savaş döneminde, AB tarafından desteklenen Shakespeare çalışmaları bütün Avrupa'da hızla yayılırken, bu çalışmaların rahatça ve daha organize yürütüldüğü birçok kurum farklı ülkelerde çalışmalarına başlamıştır. Bu kurumlardan bazıları European Shakespeare Research Association (ESRA), the Soci  t   Française Shakespeare, the Deutsche ShakespeareGesellschaft, the Swedish Shakespeare Society, the Polish Shakespeare Association, the Italian Association of Shakespearean and Early Modern Studies, and the Ukrainian Shakespeare Centre olarak sıralanabilir (Semple & Vyroubalova, 2018: 81). Bu kurumların ortak amacı Shakespeare'in milliyetçi İngiliz kimliğinden sıyrılarak Avrupa'nın tümüne hitap eden bir algı ile okunmasının sağlanmasıdır.

Shakespeare'in, SSCB'nin dağılması sonrası AB genişlemesine katkı sağlaması, Shakespeare'in siyasal bir araç olarak kullanılmasının ilk   rneği değildir. Esasen Birinci Dünya Savaşı döneminde, bu defa çatışma dili olarak, kullanılmıştır. 1916 yılı Shakespeare'in 300. yıl kutlamalarına denk gelirken, bu kutlamalar savaşın gölgesinde

kalmış; yazarlar ve hatta ülkeler, siyasi algılar yaratmamak adına ifadelerinde ve aksiyonlarında dikkatli davranmak zorunda kalmışlardır. Bu durumu açıklayan en güzel örneklerden birisi, gizliden Almanya destekçisi olan İspanya'nın 300. yıl kutlamalarında sessiz kalmasıdır. Diplomatik bir kriz yaşanmaması adına, milli yazarları Cervantes'in yıl dönümü ile ilgili etkinlikleri de erteleyen İspanya, böylelikle diplomatik bir krizin önüne geçmiştir (Hoenselaars & Calvo, 2018: 103). Benzer şekilde Hollandalı yazar Edward Koster, Shakespeare ile ilgili çalışmasına ithafen yazarken hem İngiliz hem de Alman Shakespeare topluluklarına aynı anda seslenerek, Birinci Dünya Savaşındaki tarafsızlığını belli etmek durumunda kalmıştır (Hoenselaars & Calvo, 2018: 104). Birinci Dünya Savaşı sırasında Sir Walter Raleigh tarafından Shakespeare üzerinden verilen örnekler, Almanları kışkırtacak şekildedir (Hawkes, 1986: 62-68). Daha eski tarihlere gidilirse Amerika özgürlük savaşı zemininde Fransa ve İngiltere'nin Shakespeare üzerinden yaşadığı soğuk savaş görülür. Öncesinde Shakespeare hayranı olan Voltaire, yaptığı Fransızca çeviriden pişmanlık duyarak 18. yüzyılın ikinci yarısında Shakespeare'e karşı cephe alacaktır (Mayer, 2019: 6).

1990 yılı sonrasında ise Shakespeare, kültürel kaynaşma noktasında bizzat AB tarafından desteklenen bir öge olmuş; Birinci Dünya Savaşı sürecinde ya da Amerika özgürlük mücadelesi zemininde Fransa ve İngiltere'nin Soğuk Savaş malzemesi olan politik bir silah iken (Mayer, 2019: 2-9), artık kültürel bir kaynaştırma ögesi haline gelmiştir. Fayard'a göre, Avrupa'daki etkileşim ve çatışma, Shakespeare tiyatrosunu domine eder (Fayard, 2019: 14). Güncel anlamda Avrupa bütün farklılıklarına rağmen bir araya gelme çabası içinde iken, Shakespeare bu çabayı desteklemek için kullanılmaktadır. Dolayısıyla, 1990 itibarıyla 'Avrupalı Shakespeare' algısı üzerine yapılan akademik çalışmalar ile AB tarafından inşa edilen Avrupalı kimliği örtüşür; hem Shakespeare okumaları hem de AB çalışmaları, Avrupa'nın tümünü kapsayan, kucaklayan bir algı ile gerçekleştirilir. 'Avrupalı Shakespeare' algısına göre Shakespeare'in İngiliz oluşu, bu değerlendirmenin önüne geçmemelidir. Nitekim Michael Dobson'a göre Shakespeare, Avrupa Rönesansının bir ürünüdür ve Brexit destekçilerinin kullandığı Shakespeare alıntısı olan "my countrymen" (yurttaşlarım) aslında Britanyalılar değil Julius Caesar'daki Mark Anthony'nin yurttaşları olan eski Romalılarıdır. Dobson, aynı zamanda Shakespeare'in Roma İmparatorluğu sınırlarının bugünkü Avrupa sınırlarını da

kapsamadığını belirtir. Fakat her durumda Shakespeare'in dar görüşlü bir ulusalcı olarak algılanmasına karşı çıkmaktadır (Dobson, 2016).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA'DA BİRLEŞME ÇABALARI VE SHAKESPEARE

1. Birleştirici Bir Unsur Olarak Shakespeare Seçiminin Uygunluğu

Ekonomi tarihçilerinin bir kısmı küreselleşmeyi 1571 yılına dayandırır çünkü bu yıl İspanya'nın Filipinler'in başkenti olan Manila'yı, Amerika ve Asya'yı bağlayan bir antrepoya dönüştürdüğü yıldır. Bu antrepo; Avrupa, Atlantik ve Pasifik dolaylarında kültürel etkileşimin yayıldığı bir noktadır. Anton Bosman'a göre, 1571 yılı itibarıyla başladığı düşünülen küreselleşme ve kültürler arası etkileşim, Shakespeare'in yaşadığı döneme denk geldiği için onu hayatı boyunca etkilemiş; böylelikle Shakespeare'in eserleri bu etkileşimi ihtiva etmiştir (Bosman, 2009: 285). Bosman'ın gözü ile bakıldığında Shakespeare eserlerinin kültürel anlamda bir değişimi ve etkileşimi ihtiva etmesi, Shakespeare'i AB entegrasyon süreci için kullanışlı bir öge hale getirir.

Homem'e göre Berlin duvarının yıkılması ve SSCB'nin dağılması ile birlikte, Doğu Avrupa ülkelerinde Shakespeare konferanslarının ve Shakespeare ile ilgili akademik çalışmaların yaygınlaşması gerçeğinin kabul edilmesi (2018: 2); Bosman'ın yukarıda bahsi geçen fikri ile uygunluk gösterir denebilir. Nitekim Homem, Shakespeare'in bütün Avrupa'da ortak kültürel bir değer olarak işlendiğini -Brexit'e rağmen- kabul eder ve ESRA'nın asıl amacının bu olduğunu ifade eder (2018: 2). Semple ve Vyroubalova, benzer şekilde, konu Shakespeare olduğunda, bütün ayrılıklara ve anlaşmazlıklara rağmen, Avrupa'da her şeyin daha pürüzsüz olduğunu, tartışıldığını ifade ederler (2018: 80). Bu açıdan bakıldığında Shakespeare, Orta Çağ'da Avrupalı ulusları bir araya getiren Hristiyanlık ve Roma vatandaşlığı imgelerini hatırlatabilir. Shakespeare'in herkes tarafından sevilen ve onaylanan bir sanatçı oluşu, onu halka mâl eder ve Shakespeare farklılıkların buluştuğu bir kesişim noktası ve Avrupa için ortak bir değer halini alabilir.

Diğer taraftan, Shakespeare'in zamanı ve mekânı aşan sanatı, onu bugün AB entegrasyon süreci için değerli ve kullanışlı kılar. Laurence Wright'a göre Shakespeare'in zamanı ve mekânı aşması, özellikle tiyatro oyunlarının dünyanın her yerinde pratiğe dökülebilir olması ile ilişkilidir (2022: 14). Bu pratik, Shakespeare'in oyunlarının dili

aşan imalar ilde dolu olması ve yaşanan öznel olayların böylece evrensel anlamda bir felsefesi olması ile ilgili olabilir. Ek olarak sahip olduğu şiirsel dil ve buna bağlı çevirilerin farklı dillere uyarlamaya yatkın oluşu da diğer önemli özelliklerdir (Wright, 2022: 14-16). Ve tüm bu sebeplerden bağımsız olarak, tiyatro izleyicisinin günümüz olayları ve durumları ile yakından ilgili olduğu ve eleştirel düşünce sisteminin içinde oluşu, Shakespeare'in oyunlarını günümüz olay ve durumlarını yorumlama ve seyirciyi bir fikirde buluşturma noktasında kullanışlı bir öge haline getirir (Tripaathy, 2022: 145).

Shakespeare'in bütün Avrupa'yı temsil eden bir düzlemde değerlendirilmesinin yukarıda bahsi geçen örneklerinin yanında, Shakespeare'in Kraliçe Elizabeth İngilteresinde milliyetçi tutumlara destek veren yapısı/politikası ile uyumu ve uluslararası ilişkiler noktasında uzlaşmacı temsiliyeti, Shakespeare'i modern ulus devlet yapısını destekler bir simge olarak belirler. Hawley'e göre Kraliçe Elizabeth ve Shakespeare politik olarak hemfikirdir ve bu bağlamda Shakespeare, bugünün ulus-devlet mekanizmasını destekler. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Shakespeare eserleri, politik anlaşmazlıklara estetik çözümler sunarak, yaşanan karmaşık sorunlara karşı etik anlamda dayanma gücü sağlar (Hawley, 2022: 7-12). Bu noktada Shakespeare'in kültürel bir silah ya da uzlaştırıcı bir öge olarak kullanılması durumunun zamana ve mekâna göre değişiklik gösterdiği sezilebilir. İngiltere'de Shakespeare'in ortaokul müfredatında önemli bir yere sahip olması, ulus-devlet yapısını destekler bakış açısı ile değerlendirildiğinde mantıklı hale gelir. İngiltere, Newbolt Report ile Shakespeare'i müfredatının önemli bir kısmına entegre ettiğinde, SSCB dağılılı 4 yıl olmuştur (Coles, 2013: 27, 109). İngiltere'nin müfredatının kalbine yerleştirdiği Shakespeare algısı liberal hümanizm çerçevesine uygun etik değerler barındırdığı gibi evrensel insani değerlerle de uyumludur (Coles, 2013: 214). En nihayetinde Shakespeare'in ikonik kimliği, Coles'a göre, inşa edilmiştir (2013: 110).

Tiyatronun; güncel sorunlarla ilgilenen eleştirel yaklaşımı ve Avrupa'nın soylu olmayan halkına ait en eski geleneklerinden oluşu, Shakespeare gibi duygulara şiirsel bir dil ile evrensel boyutta hitap edebilen bir sanatçının bütün Avrupa'da benimsenmesini sağlamış; Avrupa'nın 1990 sonrası genişleme sürecinde kültürleri kaynaştırmak adına Shakespeare'i eşsiz bir birleştirici öge haline getirmiştir. 18. yüzyıldan itibaren politik dile yansıyan Shakespeare başlarda politik bir silah olarak kullanılsa da AB genişleme

sürecinde Avrupa toplumları tarafından kaynaştıran ve benimsenen bir karaktere bürünmüştür. Bu anlamda hem politik bir silah olarak hem de kültürel ortak öge olarak inşa edilebilir yapısı ile Shakespeare kimliği, günümüzde AB sac ayaklarından birisidir denebilir.

Ölümünden sonra bile, sevilen bir sanatçı olarak Shakespeare, insanlara hitap etmeye devam etmiş ve tarihe adını böylelikle sonsuzluk mertebesinde yazdırmış, “yalnız İngiliz Edebiyatının değil, tüm dünya edebiyatının en büyük tiyatro yazarı” (Urgan, 2003: 225) olarak görülmektedir. Nitekim kendini aktif olarak ifade edemeyen ve eserleri, hayat hikayesi ya da yaşadığı dönem üzerinden değerlendirilen her sanatçı gibi, Shakespeare’in fikirleri de yönlendirilmeye ve hatta yeniden şekillendirilmeye açık olmuştur. Burada aslen oyunları ile popüler hale geldiğini de belirtmek gerekir; nitekim şiirlerin çevirisi ve kültürlere uyarlanması oyunlar kadar tatmin edici olamamıştır (Urgan, 2003: 226). Geniş kitlelerce benimsenen bir sanatçının fikirleri, dönemin siyasi propaganda malzemesi haline gelebilir (Hawkes, 2005: 68; Fayard, 2019: 14; Coles, 2013: 17) ki bu da; sevilen bir sanatçının, kültürel anlamda bariz bütün farklılıklara rağmen toplumları bir araya getirebilir bir güce sahip olmasından kaynaklanır. Bu noktada Avrupa’da Konstrüktivist bakış açısı ile inşa edilen bir Shakespeare kimliğinden bahsetmek mümkündür (Coles, 2013: 110; Hawkes, 2005: 58). Dolayısıyla Shakespeare’in ortak nokta oluşturma gücünü nereden aldığı sorusunun cevaplanması, Konstrüktivist açıdan değerlendirilmelidir. Shakespeare’in Avrupa açısından uygunluğunun değerlendirilmesi ile birlikte, Shakespeare kimlikleri üzerinde oluşan -biri birleştirici, diğeri ayrıştırıcı olmak üzere- iki farklı görüşe de değinmek gerekir (Semple & Vyroubalova, 2018: 83). Kimliğinin uygunluğu ve farklı kimliklerin oluşumu üzerinde durularak, Shakespeare kimliğinin Konstrüktivist açıdan nasıl şekillendiği daha anlaşılır hale gelir.

Avrupalı devletlerin ortak ilgi ve sevgisine mazhar olan Shakespeare, her ne kadar Elizabeth dönemine ait milliyetçi bir İngiliz olarak anılsa da bütün Avrupa toplumları hatta Batılı kimliğe dahil olsun olmasın bütün dünya tarafından sevilen ve saygı duyulan bir sanatçıdır. Burada sanatın evrensel oluşunun yanında dikkat çekilmesi gereken nokta, Avrupa’da Shakespeare ile ilgili yapılan bütün çalışmaların, özellikle 1990 itibarıyla, sorunsuz ilerlediği ve desteklendiğidir (Homem, 2018; Semple & Vyroubalova, 2018: 82; Hoenselaars & Calvo, 2007: 102). Avrupa’daki bütün değişimlere, mücadelelere ve

politik ve ekonomik bağlamdaki mevcut belirsizliklere rağmen söz konusu Shakespeare olduğunda konu ile ilgili akademisyenlerin ve kurumların bütün çalışmalarını ortak bir dil ile kolaylıkla yürüttükleri görülür (Semple & Vyroubalova, 2018: 80). Bununla ilgili nedenleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Öncelikle Shakespeare'in bir sanatçı oluşu ve oyunlarının dünya çapında sergilenmesi (Bosman, 2009: 286-287), dil, din, ırk ya da politik görüş ayırt etmeksizin herkes tarafından benimsenebilir olmasını sağlar. Bunun yanında dilinin şiirselliği, akıcılığı ve büyüleyiciliği, eserlerinin zamanın ötesinde oluşu ve tiyatro oyunlarının dünyanın her yerinde uygulanabilir oluşu, sanatçıyı aurası yüksek bir kişilik haline getirerek bütün dünyada herkesçe sevilmesini kolaylaştırır (Kawachi & Courtney, 2022: 12). Özellikle linguistik bağlamdaki yetenekleri, sanatçının şiirlerinin ve özellikle de oyunlarının çevirilerinin harikulade olmasını sağlamış, Kawachi ve Courtney'in derlediği *Multicultural Shakespeare* çalışmasında Shakespeare dilinin bu denli büyüleyici olmasının altında yatan 5 özellik, Lawrence Wright tarafından şu şekilde formüle edilmiştir (2022: 16-27):

- 1) İcra edilebilirlik (Performativity) Shakespeare'in meşhur bir alıntısı ile açıklamak gerekirse: "Bütün dünya bir sahnedir ve kadın, erkek herkes, ancak birer oyuncu. Sıraları geldikçe ya girer ya çıkarlar" (Halman, 1991: 17). Kendi ifadesi ile dünyayı bir sahne olarak gören sanatçının yazdığı oyunlar ise bütün dünyada sergilenebilen ve bütün dillere uyarlanabilen oyunlardır. Bu özellik, seyircinin içsel yolculuğunda farkına varması gereken ipuçlarını barındırır (Wright, 2022: 17-19). Örneğin; *Macbeth* oyununda ilk sahnede ortaya çıkan üç cadı (Three Witches) yaşanması muhtemel trajedi ile ilgili gelecekte haber veren (İng: Foreshadowing) bir tarzda imada bulunurken oyunun devamında bu trajedi gerçekleşir ve Macbeth katil olur (Urgan, 2003: 250-251). Oyunun farklı performanslarında ise trajedi habercisi olan cadıların son sahnede tekrar ortaya çıktığı ve yönetmenin ifade gücü ile birlikte hareket edebildiği görülür. Bu, Shakespeare'in, oyunlarında imalarda bulunarak (foreshadowing) izleyiciyi düşündürmesinden kaynaklanır (Urgan, 2003: 250-251). Oyunların bu özelliği sayesinde yönetmen kendi yorumunu oyuna uygular ve oyunun icrası ana fikrinden sapmadan çeşitlenir. Macbeth'i okurken, okurun oyunu okumayı 'Donalbain şimdi ne yapacak?' Fleence nerede? Macduff, Macbeth'den daha

büyük bir trajediye sebebiyet verebilir mi?’ gibi sorularla baş başa kalarak, bitirmesi bunun en büyük göstergesidir. Diğer güzel bir örnek ise yine Mina Urgan tarafından şu şekilde ifade edilir: “Üstelik Hamlet’in şaşılacak kadar çağdaş bir ruhsal yapısı vardır. Bu çağdaşlığından ötürü de, *Hamlet* yaşadığımız yüzyılda en çok sahneye konulan ve en ünlü oyuncuların başrolünü oynadıkları oyundur” (Urgan, 2003: 248).

- 2) Çok bakışaçılılık (Aspectuality): Hiçbir Shakespeare oyunu tek bir bakış açısı sunmaz; olay örgüsü ve karakterler arasındaki diyalektik çok değerlidir (multivalent) (Wright, 2022: 19-20). Harold Bloom’un ifade ettiği gibi oyuna ait her bir karakterin bakış açısı ve algısı farklı olduğundan, oyun sonunda ya da işleyişinde ortaya çıkan sonuçlar her bir karakter tarafından farklı algılanır (1999: 280). Diğer bir deyişle tek bir sonuç ya da tek bir son yoktur. Bu şekilde Shakespeare, okuru ya da izleyiciyi farklı düşünebilme yönlendirir. Böylelikle empati yeteneğini geliştirerek sonuçların algılanışını kişiselleştirdiği söylenebilir. Hamlet karakteri üzerinden yazılan makaleler hala karakterin çözümlenmesi konusunda hemfikir olamamıştır (Urgan, 2003: 248).
- 3) Tematik merkezîyetçilik (Thematic centrality): Shakespeare genel olarak yönetim, krallık, ulusal sadakat, aşk gibi yüksek konuları temel alırken, bütün dünyaya hitap edebileceği bir dil ve çoklu bakış açısının yanında, tematik olarak insanın merkezinde olan olguları ve duyguları işlemiş, böylelikle eserleri tematik merkezîyetçi bir özellik kazanmıştır. Nitekim İngiltere’nin Afrika’da kullandığı yumuşak güç haline gelen Shakespeare oyunları bunun en güzel örneğini teşkil eder. Oyunlarındaki temalar bu kadar insanın merkezinde olmasaydı, en iyi uyarlamalara rağmen yaygın bir okura ya da izleyiciye ulaşması mümkün olmazdı. Bundan evvel bahsedilen 2 özellikle birlikte tematik merkezîyetçilik, Shakespeare’in globalleşmesine önemli katkıda bulunmuştur (Wright, 2022: 20-22).
- 4) Biçimsel Esneklik (Formal Plasticity): İngiliz diline katkıları sayesinde dile yüzlerce yeni sözcük kazandırırken, dilsel anlamda eski ile yeni arasında bağlantı kurdurarak metinlerde sağladığı esneklik, okur ve izleyici tarafından merak uyandırmış ve dilin günümüzde kullanılan şekli ile güncellenmesini sağlarken Shakespeare adını tarihe silinmeyecek şekilde yazdırmıştır (Wright, 2022: 22-23).

5) Tarihsel İlişki (Diachronic Relevance): Laurence Wright tarafından Shakespeare'in oyunları efektif olarak ışıldayan bir disko topuna (Glittering Ball) benzetilir (2022: 23-26). Disko topu etrafa rengarenk ışıltılar saçarken eğlenenleri kendinden geçirir. Kendi renksiz olsa da etraftaki ışıkları daha da parlatarak yansıtır ve görsel bir şölen yaratır (Wright, 2022: 11-28). Shakespeare'in oyunları tıpkı bir parıldayan top gibi toplumdaki çeşitliliği ve çeşitli durumları okura ve izleyiciye yansıtırken onları mest eder. Bu eserlerin en önemli özelliklerinden biri de icra edilebilirlik ve çok bakışaçılılık özellikleri ile birlikte, bu eserleri kalıcı ve zamansız hale getiren diakronik (artsürem) ilişki kurma özelliğidir. Diakronik ilişki özelliği sayesinde oyunlarda işlenen dönemsel olaylar ve durumlar, her zamana ve her kültüre uygun bir şekilde algılanabilir (Wright, 2022: 23-26).

Wright'ın öne sürdüğü formülasyon, Shakespeare'in kalıcılığını anlamak noktasında bizlere anlamlı bir harita çizer. Bu formülasyon özellikle farklı kültürlerde aynı etkiyi yaratmasını ve birleştirici mekanizmasını anlamak için önem teşkil eder. Wright'ın önemle üzerinde durduğu bu özelliklere Türkçe'den de örnekler verilebilir. Farklı kültürlerle etki ve uyarlanması konusunda çeviriler üzerinde verilebilecek en bariz örneklerden biri, Shakespeare'in Can Yücel çevirisi olabilir. Can Yücel'i Shakespeare çevirisi konusunda farklı kılan çevirilerini uyarlama şeklinde yapmış olmasıdır. Hamlet'in meşhur "to be or not to be" sahnesini "olmak ya da olmamak" şeklindeki klasik çevirisi yerine "bir ihtimal daha var, o da ölmek mi dersin" şeklinde çeviren Yücel, Shakespeare oyunlarının duygulara hitap edebilme gücünü Shakespeare dilinin esnekliğinden faydalananarak Türk kültürüne yansıtmıştır (3. Perde, 1. Sahne, Yücel (Çevr.): 1997). Shakespeare dilinin kültürel uyarlamalara yatkınlığı sayesinde sanatçı bütün dünyada, farklı kültürlerde ve toplumların farklı tabakalarında kolaylıkla kabul görür hale gelir. Az önceki örneğe dönülecek olursa, aynı isimle sevilen bir Osman Nihat AKIN (Bir İhtimal Daha Var) bestesinin mevcut oluşu bu görüşü destekler. Diğer taraftan Shakespeare'in oyunlarında kullandığı şiirsel dilin, çevirilerle birlikte değerinin yarısını yitirdiğini belirten akademisyenler de mevcuttur (Urgan, 2003: 226)

Hawley'e göre Shakespeare ve Kraliçe Elizabeth politik olarak ortak bir görüşe sahiptir ve Shakespeare'in Uluslararası İlişkiler teorisi Realist bir bakış açısına

sahiptir (2022). Buna bağılı olarak, Shakespeare'in Tudor iktidarının milliyetçi bakış açısını destekler yapısı (Urgan, 2003: 245-246), sanatçının bugünkü ulus-devlet sistemine entegre edilmesini kolaylaştırır denebilir. Nitekim Shakespeare çalışmalarının Sovyetlerin dağılması ile yakın ilişkisi mevcuttur (Kawachi & Courtney, 2022: 12). Sovyetlerin dağılması ile birlikte komünist düzenden kopan ve kendi ulus devletlerini kurmaya yönelik Doğu Avrupa toplumları ve Berlin Duvarını yıkan Almanya için milliyetçi bakış açısını destekleyen bir sanatçı adeta ideolojik bir silaha dönüşür (Homem, 2018: 2).

Bununla beraber, İngiltere, Newbolt Report ile birlikte Shakespeare'i İngilizce öğretimi noktasında önemli bir yere koyan müfredat çalışmasını, Rus devriminden 4 yıl sonra gerçekleştirmiştir ve bu müfredat çalışması Doğu Avrupa'nın Avrupalı kimliği kazanması noktasında Shakespeare'in rolünü gözler önüne seren önemli bir örnektir (Coles, 2013:13-27). Coles, bu noktada, ulus-devlet destekli milli eğitim müfredatının Shakespeare ile desteklenmesini oldukça politik bulur. Denebilir ki hem Batılı kimliğe dahil olmayı hem de kendi etnik yapısını koruyan bir devlet yapısını kurmak veya sürdürmeyi istemek, Shakespeare kimliğini bu amaçla kullanmayı gerektirmiştir; Shakespeare bu konuda özellikle komünist sistemden kopan Doğu Avrupa ülkelerinin dayanağı haline gelmiştir ki bu noktada en ilginç örnekler olarak Almanya ve Rusya'da Shakespeare sevgisinin artması gösterilebilir (Semple & Vyroubalova, 2018: 83). Dominique de Villepin, Avrupa vatandaşlığından bahsederken şu cümleleri kurar: "Ulus devletin mirasını reddetmeksizin yeni bir yapı inşa ettik. Bu modeli terk etmedik ama onu aştık. Onu tahkim ettik ve ona kıtamızın boyutlarını verdik" (Semprun & De Villepin, 2005: 25). Villepin'in bu sözleri yukarıda bahsi geçen şekilde Shakespeare'in ulus-devlet yapısının korunması beklentisine uygunluğu ile paraleldir.

Kişilerin öznel kimliklerinin inşasının, kolektif kimlik oluşumunun temeli olduğunu varsayan Konstrüktivizm (Wendt, 1987: 340-360) ile Shakespeare, hem kişisel hem de kolektif bir bilinçle ve uluslararası siyasi düzen terazisinde Avrupalı hissetmenin yardımcısı olarak değerlendirilebilir, hatta uluslararası mesaj vermek noktasında Shakespeare yardımcı bir araç olarak kullanılabilir (Hoenselaars & Calvo, 2007: 103).

Shakespeare'i Avrupa için ortak bir payda olarak görmeyen diğer bir görüş, Shakespeare'in Brexit kampanyasında kullanılmış olmasına dikkat çeker. Eğer Avrupa Birliği'ni destekleyen bir imaja sahip ise Shakespeare niçin Brexit kampanyasının malzemesi haline gelmiştir? Brexit kampanyası, kırmızı-beyaz yoğunluklu milli renklerle bezenmiş, İngiliz egemenliğinin, egemenliğin bölüşüldüğü Avrupa Birliği'nden sıyrılarak tekrar elde edilmesi gerektiğini savunan, sıradan insanların elitlere karşı elde ettiği bir üstünlüktür (Kawachi & Courtney, 2022: 115-127). Kampanya boyunca Shakespeare alıntıları yapılarak Brexit'in desteklenmesi, sanatçının vatansever vurgularını slogana dönüştürülmesi ve sanatçının resmini kullanılması, Shakespeare kimliğinin inşa edilebilir özelliği ile ilgili olabilir. *Multicultural Shakespeare* çalışmasında Hinaru Minami tarafından bu durum bir manipülasyon olarak ifade edilir, çünkü Shakespeare oyunlarından yapılan alıntılar içeriğinden farklı olarak kullanılmış; adeta cımbız ile çekilmiş ifadelerdir. Çalışmaya göre, oyunun genelinde ima edilmeyen şekilde kullanılan bu slogan alıntılar Shakespeare kimliğine zarar vermiştir (Minami, 2022: 127).

Bosman'a göre ise 90'lı yıllarla birlikte özellikle internetin kullanılmaya başlanması ve yaygınlaşması, Shakespeare'in ulusötesi bir kimliğe dönüşmesini desteklemiş ve Sovyetlerin dağılmasından sonra yoğun bir şekilde çalışılmasını hem hızlandırmış hem de kolaylaştırmış, halk açısından Avrupalı Shakespeare kimliğinin anlamlandırılmasını desteklemiştir (Bosman, 2009: 296).

2. 18. Yüzyıl İtibarıyla Shakespeare Dilinin Politik Kullanımı

Shakespeare'in Amerikan Bağımsızlık Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde politik söylemlerde kullanılarak ayrıştırıcı bir kimliğe sahip olduğu görülür. 1990'lı yıllara kadar Shakespeare genel olarak milliyetçi İngiliz kimliği ile ele alınmış; İngilizce'nin Babası (Father of English) olarak ifade edilmiş ve İngiliz politikacılar tarafından İngiliz egemenliğini destekler söylemlerde kullanılmıştır.

Shakespeare'in öncelikle Amerikan Bağımsızlık Savaşı döneminde, İngiliz ve Fransız politikacılar, sanatçılar tarafından mücadelenin bir parçası haline getirildiği anlaşılmaktadır. Shakespeare eserlerinin Fransızca çevirilerini yapan Voltaire'in 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren duyduğu pişmanlık bunun en güzel örneklerinden

biridir. Voltaire'in Shakespeare çevirileri Fransa'da popüler hale gelmiş ve Voltaire'in bu durumdan üzüntü duyduğu ifade edilmiştir (Mayer, 2019: 6).

Shakespeare kimliğini yönlendiren bir diğer önemli tarih ise 1917 olmuştur. ABD'nin Almanya'ya savaş ilan ederek Avrupalı devletlerin ilişkilerine müdahil olduğu; Rusya'da Bolşevik ihtilalinin gerçekleştiği 1917 yılı, Terence Hawkes'a göre Avrupa'da Shakespeare algısını etkilemiştir (2004: 120). Hawkes; Amerika ve Rusya arasında kök salan olayların Shakespeare çalışmaları için bir bağlam yaratılmasında önemli derecede etkili olduğu görüşündedir (2004: 120). Burada dikkati çeken, Birinci Dünya Savaşı'nın İngilizce ve Almanca konuşanların savaşı olarak algılanması fikridir. Sir Walter Raleigh ve Newbolt Komitesi, Birinci Dünya Savaşı'nı İngilizce konuşanların üstünlüğü olarak algılar. Newbolt Report'ta (1921) Shakespeare'e önemli bir yer ayrılması, hükümet politikası çerçevesinde gerçekleşmiştir (Coles, 2013: 110). Newbolt Report üyeleri olan Henry Newbolt (Başkan), George Sampson ve John Dover, milliyetçi duygularla hareket eden ve Shakespeare'i bu doğrultuda kullanan politikacılarıdır. Ek olarak John Dover, 1917 yılında *Hamlet* 'i, anti-Bolşevik bir bakış açısı ile okumuş; İngiliz milli duygularını Shakespeare dili ile ön plana çıkarmaya çalışmıştır (Coles, 2013: 28). Bu noktada Shakespeare'in, Birinci Dünya Savaşı döneminde, İngilizce ve Almanca konuşanlar arasındaki savaşta politikacılar tarafından ideolojik bir silah olarak kullanıldığı Hawkes tarafından belirtilir (Hawkes, 2004: 68).

Almanca'nın Shakespeare dilinden uzaklaştırılmasına diğer bir örnek de Israel Gollancz'ın *A Book of Homage to Shakespeare* çalışmasıdır. Gollancz'ın 1916 yılında yayımlanan derleme çalışması; Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'dan akademisyenler, şairler, roman yazarları ve entelektüellerin 160'tan fazla, 23 dilde Shakespeare yazılarını içerir. Diğer taraftan çalışmada Almanca'ya yer verilmemiştir (Semple & Vyroubalova, 2018: 83).

Savaş yılları aynı zamanda Shakespeare'in 300. Doğum günü için planlanan törenleri de etkilemiştir. 1916 yılında Shakespeare'in 300. yıldönümü ile ilgili yapılacak olan törenlerin ideolojilerin gölgesinde kalması, Shakespeare'in Avrupa'yı bölen bir kimlik olarak inşa edildiğini gösterir. Almanya'yı gizli olarak destekleyen İspanya, Shakespeare törenlerini ertelemiştir, fakat dikkat çekmemek adına ulusal yazarı Cervantes'in törenleri de ertelenmiştir. Böylelikle ideolojik karmaşa içinde diplomatik

bir krizin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Benzer şekilde Hollandalı yazar Edward Koster, Shakespeare çalışmasının ithafında Hem Alman hem de İngiliz Shakespeare topluluklarına seslenerek Birinci Dünya Savaşı'ndaki tarafsızlığını belli etmiştir (Semple & Vyroubalova, 2018: 103-104). 1700 yıllarda ilk Shakespeare çevirilerini yapan Almanya, Shakespeare'i yurttaşı olarak görmektedir (ganz unser/completely ours) ve bu bakış açısı ile milliyetçi duygularla Shakespeare'i sahiplenmektedir (Bosman, 2009: 286; Mayer, 2019: 11). Almanya'nın bu tutumu İngilizler tarafından endişe ile karşılanmaktadır. Yukarıdaki örnekler göz önüne alındığında, Birinci Dünya Savaşı'nın Shakespeare algısını şekillendirdiği anlaşılr. Tıpkı Brexit döneminde olduğu gibi; Birinci Dünya Savaşı'nda da Shakespeare, Almanya ve İngiltere'nin başını çektiği karşıt iki görüş tarafından kendi fikirlerini empoze etmek adına kullanılmıştır. Böylece hem Almanlar hem de İngilizler tarafından Shakespeare oyunlarının alegorik okumaları yapılmış; Britanya kindar ve çıkarıcı Shlock, onursuz Falstaff ya da hain Iago olarak resmedilirken; Almanya eli kan lekeli Machbeth olarak resmedilmiştir (Calvo, 2012: 56).

3. Avrupa'da 'Avrupalı Shakespeare' Kurumları

SSCB'nin yıkılması süreci ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB entegrasyonu sürecinde Shakespeare'in bütün Avrupa'yı birleştiren bir zemin oluşturduğu görülmektedir. Shakespeare'in ölümünün 400. Ölüm Yıldönümü olan 2016 yılında Brexit'in yaşanması, Shakespeare'in, Avrupa'nın tümünü birleştiren bir unsur olarak inşa edilme sürecini engellemediği gibi hızlandırmıştır.

1990 yılı itibarıyla Avrupa'da Shakespeare çalışmalarının yaygınlaştığı ve 'Avrupalı Shakespeare' kavramının ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Shakespeare'in İngiliz milliyetçi kimliği ile değil; bütün Avrupa'ya hitap eden entelektüel bir zeminde okunması ve Shakespeare'in bu anlamda bir Avrupalı olarak düşünülmesi gerektiği fikri, 'Avrupalı Shakespeare' (European Shakespeare) kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu fikir zemininde çalışmalarını yürüten akademisyenler ise 'Avrupalı Shakespeare'iler' olarak nitelendirilmiştir. Brexit sürecinde, AB tarafından motive edilen 'Avrupalı Shakespeare' düsturu üzerinden çalışmalarını yürüten kurumların, Shakespeare'in kaybının 400. Yıldönümü vasıtası ile bir araya gelerek çalışmalarını sürdürmeye devam ettiği bilinmektedir (Homem, 2018; Kaptur, 2020). Bu durumda 1990 sonrası Shakespeare'e

duyulan yoğun ilginin sebebi, Brexit de dahil olmak üzere, AB entegrasyonu olarak değerlendirilebilir (Semple & Vyroubalová, 2018: 82).

‘Avrupalı Shakespeare’ çalışmalarını yürüten bu kurumların en kapsamlısı ESRA’dır. ESRA; Shakespeare ve eserlerinin, Avrupa kimliği üzerindeki etkisini fark eden ‘Avrupalı Shakespearecilerin’, 1990 yılı itibarıyla çalışmalarını etkin olarak yürütmeye başladıkları, kâr amacı gütmeyen bir kurumdur (ESRA, n.d.). Bu çalışmaların ilki Hollanda’da başlamış; Dirk Delabastita ve Lieven D’hulst tarafından organize edilen, ev sahipliğini HIVT’in (Higher Institute for Translators and Interpreters) üstlendiği Translating Shakespeare in Romantic Age (Romantik Çağ’da Shakespeare Çevirisi) konferansıdır. HIVT’da gerçekleşen konferansa sunulan çalışmalar, Shakespeare çevirilerine adanmış; konferansa Fransa (José Lambert, Jacques Gury), Almanya (Werner Habicht, Wolfgang Ranke, Norbert Greiner), Macaristan (Peter Dávidházi), İtalya (Gaby Petrone Fresco), Benelüks (Dirk Delabastita), Portugal (Maria João da Rocha Afonso), Rusya (Yuri D. Levin), İskandinavya (Kristian Smidt) and the Batı Slav Bölgesinden (Brigitte Schultze) katılım göstermişlerdir (ESRA Conferences, 1990).

ESRA, ilki 1990 yılında gerçekleşen, toplamda 15 konferans gerçekleştirmiştir. Bu konferanslar; 1993 yılında Shakespeare in the New Europe (Bankya - Sofia), 1999 yılında 400 Years of Shakespeare in Europe (Murcia, İspanya), 2001 yılında Shakespeare in European Culture (Basel, İsviçre), 2003 yılında Shakespeare and European Politics (Utrecht, Hollanda), 2005 yılında Shakespeare in Europe: History and Memory (Krakow, Polonya), 2007 yılında Shakespeare and Europe: Border(s) and Territories (Yaş, Romanya), 2009 yılında Shakespeare and Conflict: A European Perspective (Pisa, İtalya), 2011 yılında Shakespeare's Shipwrecks – Seminars (Weimar, Almanya), 2013 yılında Shakespeare and Myth (Montpellier, Fransa), 2015 yılında Shakespeare's Europe / Europe's Shakespeare (Worcester, Birleşik Krallık), 2017 yılında Shakespeare and European Theatrical Cultures: AnAtomizing Text and Stage (Gdańsk, Polonya), 2019 yılında Shakespeare and European Geographies: Centralities and Elsewheres (Roma, İtalya), 2021 yılında "The art itself is nature": Shakespeare's Nature, Art, Politics (Atina, Yunanistan), 2023 yılında Change in Shakespeare/Shakespeare and Change (Budapeşte, Macaristan) olarak gerçekleşmiştir. 2025 yılında yapılacak 16. konferansın, 9-12 Haziran

tarikhinde “Shakespeare ve Zaman” başlığı ile Portekiz’de gerçekleştirilmesi planlanmaktadır (ESRA, n.d. (a)).

ESRA yönetim kurulu, 2023 itibarıyla, Fransa, Macaristan, Portekiz, İtalya, Birleşik Krallık, ABD ve Slovakya’dan temsilciler içerir. Merkezi Murcia, İspanya olan kurum, 1990’da Antwerp, 1992’de Sofya’da gerçekleşen konferanslar neticesinde kurulmuştur. Kurumun amacı; Shakespeare’in Avrupa’daki kültürel varlığının Shakespeare kurumları ile ilişkisini, Avrupa kültürü ve kimliğinin inşası bağlamında incelemektir (ESRA, n.d.). Bu noktada ESRA ile benzer çalışmalar yürüten diğer Avrupalı Shakespeare kurumları; the Soci  t   Française Shakespeare (Fransız Shakespeare Topluluğı), the Deutsche Shakespeare Gesellschaft (Alman Shakespeare Topluluğı), the Swedish Shakespeare Society (İsveç Shakespeare Topluluğı), the Polish Shakespeare Association (Polonya Shakespeare Derneğı), the Italian Association of Shakespearean and Early Modern Studies (İtalya Shakespeare ve Erken Modern Dönem   alışmaları Topluluğı), the Ukrainian Shakespeare Centre (Ukrayna Shakespeare Merkezi) olarak sıralanabilir (Semple & Vyroubalov   2018: 81).

1990’lı yılların ortalarından 2000’li yıllara uzanarak ilerleyen AB entegrasyon sürecinde, entegrasyonun 28 AB   yesi ülkeye sahip olması, Maastricht Antlaşması ile birlikte Schengen   l  t  n  n sınırları birleştirmesi, dolayısıyla kültürel ve ekonomik ilişkilerin Avrupa genelinde güçlenmesi, benzer şekilde Avrupa’nın tümünde yaygın olarak Shakespeare çalışmalarını 1990 sonrası dönemden itibaren yaygınlaştırmıştır (Semple & Vyroubalov   2018: 82). Ve Shakespeare   alışan akademisyenler, daha öncesinde ülkeleri bazında Shakespeare   alışmaları yürütürken; 1990 sonrası itibarıyla bu çalışmalar; dil, g   , kimlik, farklılık gibi Pan-Avrupa konularına yönelmiştir (Semple & Vyroubalov  , 2018: 92).

4. Brexit ve Shakespeare Dili

1973 yılında Danimarka ve İrlanda ile AB   yesi olan İngiltere; AB ortak para birimi olarak Euro’yu benimsememiş ve AB dış politikasına karşı mesafeli bir duruş sergilemiştir. Bu mesafenin nedenleri arasında, Birleşik Krallık’ın; İngiliz Milletler Topluluğı (Commonwealth)   ıkarları, uluslararası sistemde AB’den ziyade ABD ile sürdürülen yakın politikası, II. Dünya Savaşı’nın sona ermesindeki rolü, ekonomisinin

güçlü olması, AB karşıtı medya organlarına sahip olması gösterilebilir (Aras & Günar, 2018: 93-94). İngiltere'nin AB'ye karşı mesafeli politikası sonucu 26 Haziran 2016 tarihinde gerçekleşen referandum, İngiltere'nin 2020 itibarıyla AB üyeliğinden ayrılmasına yol açmıştır (European Commision, 2020).

Brexit döneminde ortaya çıkan; İngiltere'nin AB'de kalmasını destekleyen ve desteklemeyen 2 görüş mevcuttur. Bu 2 farklı görüş üzerinden yürütülen kampanyalar, Shakespeare'e dair birçok içerik üretmiş ve bu içerikler her iki karşıt görüş tarafından da kullanılmıştır. Böylece Shakespeare dili Brexit sürecinde her 2 görüş tarafından da şekillendirilmiş ve referandum malzemesi haline gelmek sureti ile, kullanılmış; Shakespeare Brexit sürecinde her iki tarafa da hitap etmiştir (Kaptur, 2020; Eick, 2022).

Eick tarafından verilen Shakespeare örneklerden birisi, Brexit Partisi tarafından kullanılmıştır: "Once more onto the breach, dear friends, once more..." (V. Henry, 3. Perde, Sahne 1-2). Bu sahnede kral, Fransa'nın kuzeyinde yer alan liman kent Harfleur'u kuşatan askerlerini güdülemeye çalışmaktadır. İngilizliği öven mahiyette adamlarını bir amaç uğruna toparlayan kralın bu sözleri, Brexit Partisi ve Brexit yanlıları tarafından kullanılmıştır (Eick, 2022: 177).

Brexit yanlıları tarafından kullanılan Shakespeare dili örneklerinin bir diğeri de Shakespeare'in *As You Like It* oyununa atıfta bulunan "As EU Like It" sloganıdır (Kaptur, 2020: 568). Bu slogan, İngiltere'nin AB'nin istekleri çerçevesinde hareket etmek zorunda kalarak bağımsızlığını yitireceği fikri üzerinden kullanılmıştır. Benzer bir diğer örnek "to be cucked or not to be cucked. Brexit." sloganıdır (Kaptur, 2020: 568). Cuck fiili argoda aldatmak anlamında kullanılmaktadır (Collins, n.d.). Bu slogan yine Brexit destekçileri tarafından kullanılmıştır. Cuck sözcüğü, siyaseten radikal sağ görüşe sahip olan kişilerin; zayıf adamlar olarak gördükleri, liberal fikirlere sahip erkekleri aşağılamak için kullandıkları bir ifadedir (Cambridge, n.d.).

Brexit yanlısı önemli örneklerden biri Leave.EU kampanyası tarafından poster olarak kullanılan Shaekspeare alıntısıdır. Organizasyonun kullandığı posterde, Shakesepare'e ait bir resim ve İngiliz bayrağı ile birlikte *King John* oyunundan yapılan alıntı kullanılmıştır:

This England never did,

Nor never shall,
Lie at the proud foot
Of a conqueror,
Nought shall make us rue,
If England to itself
Do rest but true (King John, 5. Perde, 7. Sahne)

İngiltere mağrur bir fatihin ayaklarının dibinde
Asla diz çökmedi ve asla çökmeyecek;
Yeter ki önce kendi yaralamasın kendisini. (Çalışkan (çevr.), 2011: 111-112)

İngiltere'nin kendine sadık kalmasının vurgulandığı bu alıntı, oyunda Kral John'un gayrimeşru yeğeni tarafından söylenen sözlerdir. Kampanya tarafından kullanılan poster, referandum öncesi geniş kitlelere ulaşmıştır (Kaptur, 2020: 569).

Diğer taraftan, Shakespeare dili, Brexit karşıtları tarafından da kullanılmıştır. *Multicultural Shakespeare* dergisinde Stephen O'Neill; *King Lear* oyununun Brexit'i en iyi ifade eden oyunlardan biri olduğunu ifade eder (O'Neill, 2019: 120). *King Lear* oyununda; Kral Lear kızları arasında adaletsiz bir yöntem ile ülke topraklarını paylaşırma yoluna gidecek ve bu trajik hata kralın delirmesi ve ölümü ile sonuçlanan bir süreçte sebebiyet verecektir. O'Neill; Theresa May'in "Brexit Brexit'tir" (Brexit means Brexit) ifadesini *King Lear* oyununda geçen "Nothing will come of nothing" (*King Lear*, 1. Perde, 1. Sahne) ifadesine benzeterek; durumun kendi kendini ele verşi olarak değerlendirir. Ayrıca oyunda kör olan Gloucester'in intihara kalkışmasını ve bir bilinmezliğe atlayışını, İngiltere'nin bilinmez bir geleceğe ilerlediği fikri ile bağdaştırır. En nihayetinde Kral Lear'ın yanlış tercihleri ve trajik sonunu, İngiltere'nin Brexit tercihinin bir metaforu olarak değerlendirilir (O'Neill, 2019: 120, 129).

Benzer şekilde Hikaru Minami, Brexit destekçilerinin Shakespeare oyunlarından yaptıkları, milliyetçi söylemleri destekleyen ifadelerin, oyunun bağlamından kopararak kullanıldığını ifade eder (Minami, 2022: 125-127). Bağlamdan koparılan örneklerden biri olarak yukarıda kullanılan "Once more, onto the breach..." *Henry V* alıntısı verilir. Brexit destekçileri kendini koruma (self-defence) bağlamında hareket ederek İngiltere'nin bir zamanlar sahip olduğu gücü ve özgürlüğü geri alması fikri ile hareket ederler. Bu fikirle kullandıkları yukarıdaki alıntıda ise kendini korumak ile ilgili bir durum olmadığı gibi, Kral John ve askerleri Fransa'da saldırı gerçekleştirmektedirler. Minami'ye göre,

Shakespeare'i seven halkın duyguları, bağlamından koparılan alıntılarla manipüle edilmektedir (2022: 127, 177). Burada dikkati çeken nokta, Shakespeare'in oyunlarının sahip olduğu diyalektiktir. Oyunlarda geçen olayların, durumların ve karakterlerin ortaya koyduğu çift anlamlılık (ambiguity), Shakespeare oyunlarının hem Brexit destekçileri hem de Brexit karşıtları tarafından nasıl kullanıldığını açıklar (Eick, 2022: 173-177). Stephen Greenblatt, Shakespeare oyunlarında Brexit imalarının bulunup bulunmadığı sorusuna cevaben, Shakespeare'in tıpkı *İncil* gibi olduğunu ve neredeyse herşeyi haklı çıkaran alıntılarının bulunabileceğini ifade eder (Štefančič, 2016).

Brexit'i bir hayal kırıklığı olarak gören Michael Roth, Twitter gönderisinde Brexit'i bir trajedi olarak nitelendirirken, Shakespeare'in bile ön göremediği bir trajedi olarak nitelendirmiştir (Reuters, 2018). Brexit karşıtı Chris Bryant'a göre Shakespeare, oyunlarında coşkun bir milliyetçiliği değil Avrupa sevgisini ifade eder. Ona göre Shakespeare'in Avrupa sevgisi, oyunlarının, mekân olarak Avusturya, Danimarka, Fransa, İspanya, İtalya, Çek Cumhuriyeti, Yunanistan ve daha birçok ülkeyi kapsamada gizlidir. Bryant yazısında, Shakespeare'in AB'de kalma taraftarı olduğu konusunda da nettir (Bryant, 2016).

Brexit noktasında Shakespeare kullanımını kaçınılmaz kılan istatistiklerden biri de, Shakespeare'in 2002 BBC Greatest Briton Poll'de (BBC En Büyük İngiliz Anketi) 5. olmasıdır (Eick, 2022: 173). 2016 yılında basımı yapılan, Boris Johnson'a ait bir Shakespeare biyografisinin mevcut olması (*Shakespeare: The Riddle of Genius*), Brexit döneminde Shakespeare algısı konusundaki çalışmalara bir örnek teşkil eder. Boris Johnson tarafından yazılan Shakespeare biyografisi, Shakespeare'in ölümünün 400. yıldönümüne denk geldiği gibi aynı zamanda Brexit dönemini de kapsamış ve basım tarihi buna göre ertelenmiştir (Dickson, 2016). Bir bütün olarak bakıldığında, Brexit sürecinde Shakespeare alıntılarının daha çok Brexit yanlılarınca baskın olarak kullanıldığı, karşıt görüşlüler tarafından ise bu kullanımlara cevaben Shakespeare alıntıları ve yorumlamaları yapıldığı gözlemlenmektedir.

5. Shakespeare'in Avrupalı Kimliği Üzerine Farklı Görüşler

Shakespeare Avrupalı mıdır, yoksa bir İngiliz mi? Burada iki farklı görüşten bahsederken sorulması gereken temel soru bu olmalıdır. Nitekim bu tezi ilgilendiren iki

zıt görüş; Shakespeare kimliğinin milliyetçi bir İngiliz olarak kendini Avrupa'ya kapattığı ya da Avrupalı Shakespeare olarak kıtayı düşünsel çizgide bir araya getirdiği fikirleridir. Peki Shakespeare hangisidir? Esasen bu soru bu tezin ana konusunu oluşturmayacağı gibi, bu sorunun varlığı tezin çalışma konusunu destekler: Eğer Shakespeare her iki amaca da hizmet edebiliyorsa kurgulanabilir -diğer bir deyişle Konstrüktivist açıdan inşa edilebilir- bir kimliğe sahiptir denebilir. Böylelikle, 1990 sonrası Avrupalı olmak fikrini destekler nitelikte inşa edildiği düşünülebilir.

Brexit döneminde sadece Brexit'i destekleyen halk tarafından değil, aynı zamanda Yanis Varoufakis (The Guardian, 2018), Michael Roth (Reuters, 2018) gibi dönemin Avrupalı siyasileri tarafından da Shakespeare'in siyasi dile malzeme edildiği, Shakespeare oyunlarından, politikacılara ışık tutacak örnekler verildiği görülür. Brexit döneminde Theresa May'i tıpkı Macbeth'e benzeten Varoufakis, karısı ve üç cadı tarafından yönlendirilen, böylelikle elini kana bulayarak oyunu trajik bir sona götüren Macbeth'i hatırlatarak, "gücün getirdiği muhteşem güçsüzlükten" bahsederek, Theresa May'i Macbeth'e benzetir (The Guardian, 2018). Benzer şekilde Michael Roth (Reuters, 2018), Brexit'i Shakespeare'in bile yazamadığı bir trajediye benzetir. Tıpkı bir dönem 18. yüzyıl İngiltere ve Fransa arasında, Amerikan Bağımsızlık Savaşı üzerinden devam eden siyasi tartışmanın bir parçası olduğu gibi Shakespeare zamanı aşarak inşa edilmeye devam edilmiştir. Fransa ve İngiltere'nin Amerika üzerinden sürdürdüğü siyasi söylemler sırasında, bir Shakespeare hayranı olan Voltaire'in, sonrasında bir hayran olmaktan utanç duyduğu ve yaptığı Shakespeare çevirileri konusundaki pişmanlığı bilinmektedir. Bunun sebebi Voltaire'in Fransızcaya çevirdiği Shakespeare eserlerinin, Fransız halkı tarafından yoğun ilgi görmesidir (Mayer, 2019: 2-8). 18. yüzyılda Mayer'e göre Shakespeare kimliği, ulusalcı ve vatansever bir İngiliz olarak inşa edilirken, benzer şekilde 1917 yılında John Dover Wilson tarafından Hamlet'in anti-Bolşevik okuması yapılmış ve İngiliz milliyetçiliği savunulmuştur (Coles, 2013: 28-110). Sonuç olarak milliyetçi kimliği ile Shakespeare, adeta güçlü bir kültürel silaha dönüşmüştür (Rabkin, 1988: 11).

Diğer taraftan SSCB'nin dağılması akabinde 90'lı yıllarla birlikte Shakespeare kimliğinin ayırıcı değil birleştirici bir unsura dönüştüğü görülür (Hoenselaars & Calvo, 2007: 102; Semple & Vyroubalova, 2018: 81; Homem, 2018). 20. yüzyıl itibariyle ESRA (Avrupa Shakespeare Araştırmaları Topluluğu), Fransız Shakespeare Topluluğu (the

Societe Française Shakespeare), Alman Shakespeare Topluluğu (the Deutsche Shakespeare Gessellschaft), İsveç Shakespeare Topluluğu (the Swedish Shakespeare Society), Polonya Shakespeare Topluluğu (the Polish Shakespeare Association), İtalya Shakespeare ve Erken Modern Dönem Çalışmaları Derneği (the Italian Association of Shakespeare and Early Modern Studies) ve Ukrayna Shakespeare Merkezi (Ukrainian Shakespeare Centre) gibi kurumların yaptığı çalışmalar, komünist sistemden kopan Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği üyeliğini destekleyen çalışmalar ortaya koyar. Burada yapılan vurgu ile Shakespeare kimliğinin 18. yüzyıldan başlayarak SSCB'nin dağılmasına kadarki dönemde, ayrıştırıcı inşası terk edilirken, 1990 itibariyle tam tersi istikamette birleştirici bir kimlik inşasına başlandığı görülür. Hatta Semple ve Vyroubalova'ya göre bu çalışmaların en çok Almanya ve Rusya'da karşılık bulduğu ifade edilir (2018: 81-83).

Sonuç olarak Shakespeare ister İngiliz ister Avrupalı olsun her iki durumda da Konstrüktivist açıdan inşa edilebilen bir kimliğe sahiptir. 18. yüzyılda İngiliz milliyetçisi kimliğine sahip olan Shakespeare, Avrupa'da bölünmeye sebebiyet verirken; 1990'lı yıllarla birlikte Avrupalı Shakespeare'e dönüşür ve heterojen yapıli Avrupa'nın ortak bir ögesi haline gelir. Nicole Fayard'ın ifade ettiğı gibi Avrupa'daki etkileşim ve çatışma hali, Shakespeare tiyatrosunu domine eder (2019: 14). Buna bağılı olarak son dönem Shakespeare kimliğı Avrupa için birleştirici bir hal almıştır.

Temelde Shakespeare kimliğı üzerine iki farklı görüşten bahsedilebilir: Birincisi; politik silah olarak kullanıldığı zamanlara dair, Shakespeare'in spesifik bir kültüre ve ulusal bir kimliğe hitap ettiğı fikridir (Semple & Vyroubalova, 2018: 83). İkinci görüş ise Shakespeare'in sınırları aşan entelektüel bir seviyede okunarak bütün dünyaya (bu tezin konusu dahilinde bütün Avrupa'ya) hitap ettiğı fikridir (Semple & Vyroubalova, 2018: 83). Bu iki zıt görüş minvalinde Shakespeare'in 18. yüzyıl, Birinci Dünya Savaşı ve Brexit dönemlerinde ayrıştırıcı tutumu destekler inşası; 1990 yılı sonrası SSCB'nin dağılması etkisi ile AB genişleme sürecini destekleyen birleştirici kültürel bir öge olarak inşası söz konusudur.

Modern zamanlara ve AB entegrasyon sürecine yakın olarak, Brexit sürecinde İngiliz politikacılar, Shakespeare'i AB'den ayrılma noktasında destekleyici bir öge olarak kullanmıştır. Birinci görüşü destekleyen bu yaklaşım ile Shakespeare, "take back control"

(kontrolü geri al) gibi sloganlarla, AB'ye “kaptırılan” İngiliz egemenliğinin geri kazanılmasını savunmuştur (Minami, 2022: 115, 127). Brexit'in, sıradan insanların elitlere karşı üstünlüğü olarak değerlendirilmesi ışığında tiyatronun farklı sınıfların ortak zevki olarak yönlendirici gücü akılda tutulmalıdır (Minami, 2022: 126). Buna bağlı olarak, İngiliz egemenliğini geri kazanmak dürtüsü ile, Shakespeare'in eserlerinden vatansever vurgular yapan alıntılarının kullanıldığı gözlemlenir. Burada dikkati çeken, Minami tarafından da belirtildiği üzere, Shakespeare alıntılarının manipüle edilmesinin söz konusu olduğudur; nitekim aynı Shakespeare Doğu Avrupa ülkelerinin AB entegrasyon sürecine uyum sağlaması konusunda önemli bir yer teşkil eder (2022: 127). Shakespeare eserlerinin ve bir sanatçı olarak Shakespeare'in iki ayrı kutba hitap etmesi durumu, böylelikle, Shakespeare kimliğinin siyasi bağlamda inşa edildiğini kanıtlar niteliktedir. Nitekim ESRA gibi kurumların asıl amacı, uluslararası konferanslar yolu ile Shakespeare'i Avrupalı olarak okuma fikrinin motive edilmesidir (Homem, 2018: 2). Yine de bu süreçte Brexit gibi bir hareketin görmezden gelinemeyeceğini savunan Homem gibi akademisyenler, aynı zamanda Shakespeare'in siyasi fikirleri güdüleyen bir öge olarak her anlamda inşa edilebileceğini de ortaya koymuş olur.

SONUÇ

Tarihi boyunca uluslararası arenada rakip devletlere karşı birleşme yoluna giderek kazanç sağlayan Avrupa, modern dönemde bu birleşmeyi AB üzerinden sağlayarak varlığını devam ettirme yoluna gitmiştir. Öncelikle AKÇT'nin kurulması ile ekonomik bir iş birliği üzerinden başlayan bu örgütlenme, sonrasında sosyal ve siyasal bir düzleme taşınarak AB çatısında hareket etmeye devam etmiştir. Bu noktada ortak bir anlayış üzerinden hareket eden ortak bilinçle “Avrupa Vatandaşlığı” kavramı oluşturulmuş; Avrupa’da birliğin ve örgütlenmenin sağlanması noktasında bireyler ve halklar iş birliğine dahil edilmiştir. Sosyal örgütlenme noktasında bireye ihtiyaç duyulması, iş birliğinin pekiştirilmesi adına bireyin ve toplumların motive edilmesi gerekliliğini doğurmuş; bu motivasyonlardan biri de SSCB’nin dağılması döneminde Shakespeare olmuştur. SSCB’nin dağılması sonrası AB entegrasyon sürecindeki genişleme sırasında, Doğu Avrupa ülkelerinde Shakespeare ile ilgili çalışmalar bizzat AB tarafından güdülenmiş; Shakespeare, Avrupa’nın tümünün onayını alan, bütün Avrupa’nın hemfikir olduğu bir öge olarak işlenmiştir. Böylelikle İngiltere’nin milli bir kahramanı olması hasebi ile Amerikan Bağımsızlık Savaşı ya da Birinci Dünya Savaşı dönemlerinde politik tartışma dili olarak kullanılan Shakespeare, AB entegrasyon sürecinde ise birleştirici bir dil üzerinden inşa edilen kurgusal bir yol izlemiştir. Her ne kadar SSCB’nin dağılması sonrası birleştirici bir unsur olarak inşa edilse de, Shakespeare’in Brexit döneminde Brexitçiler tarafından AB’ye karşıt bir dile destek verecek şekilde kullanıldığı görülmekte; fakat bu durum AB’nin Shakespeare üzerinden inşa ettiği birleştirici algıyı etkilememektedir.

Böylelikle Shakespeare algısının Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı dönemlerinde, ayrıştırıcı bir dil olarak kullanıldığı görülürken; 1990 yılı itibarıyla Shakespeare kimliğinin Avrupa’yı birleştiren şekilde inşa edildiği gözlemlenmektedir. 1990’lı yıllar öncesi İngiltere, Fransa ve Almanya arasında politik tatışmaları destekleyen Shakespeare kimliği; 1990 itibarıyla Avrupa’yı birleştiren; Avrupa vatandaşlığı niteliklerine, liberal politikalara ve Avrupalı değerlere uygun bir biçimde inşa edilmiştir. Böylelikle Shakespeare; SSCB’nin dağılması sonrası AB genişlemelerini kültürel anlamda destekler hale gelerek; Avrupa’nın birleştiği bir zemini haline gelmiştir. Bu bağlamda gelişen “Avrupalı Shakespeare” algısı, Shakespeare’in milliyetçi İngiliz

kimliğini uygun bulmamış; Shakespeare'in uluslarüstü entelektüel bir seviyede okunmasını vurgulamıştır. Brexit döneminde tekrar ortaya çıkan milliyetçi Shakespeare kimliği, Avrupalı Shakespeare algısının ve çalışmalarının devam etmesini etkilememiştir. Nitekim hem Brexit destekçileri ve hem de karşıtları tarafından Shakespeare oyunları/alıntıları üzerinden oluşturulan algı; hem Avrupalı Shakespeare hem de İngiliz Shakespeare kimliklerinin aynı anda var olduğunu; Shakespeare kimliğinin politik çıkarlar doğrultusunda algılandığını ve şekillendiğini ortaya koymuştur.

En nihayetinde Shakespeare algısının, Avrupa'nın birlikteliği noktasında hem ayrıştırıcı hem de birleştirici olmak üzere iki zıt şekilde inşa edilmesi; Shakespeare'in, konstrüktivist bağlamda, bir öge olarak inşa edilebilir niteliğini gösterirken, günümüzde AB tarafından bütün Avrupa'yı tek bir noktada birleştiren bir anlayış çerçevesinde inşa edildiği gözlemlenmekte, bu anlamda Avrupa'yı bir arada tutan sac ayaklarından biri olduğu fikri desteklenmektedir. Bu fikri destekleyen bulgulardan en önemlisi, 1990 sonrası Avrupa genelinde Shakespeare ile ilgili konferanslar düzenleyerek çalışmalar yapan ESRA benzeri kurumların 'Avrupalı Shakespeare' bağlamındaki çalışmalarıdır. Berlin Duvarının yıkılması ile birlikte, SSCB'nin dağılma sürecinde, Shakespeare çalışmalarının Avrupa genelinde -özellikle doğu Avrupa ülkelerinde- arttığı gözlemlenmiştir. Nitekim Shakespeare'in yaşadığı düşünülen dönem (1564-1616), coğrafi keşiflerle kıtaların birbirine bağlandığı, ticaret yolu ile etkileşimin arttığı bir dönem olduğu için; Shakespeare eserleri kültürel anlamda bir değişimi ve etkileşimi ihtiva eder. Bu anlamda liberal hümanist çerçevede etik değerler barındırması, Shakespeare'in eserlerini küresel politikalarla uyumlu hale getirir. Buna ek olarak Shakespeare'in sahip olduğu ikonik kimlik, Avrupa'da konu Shakespeare olduğunda bütün tartışmaları pürüzsüz hale getirmektedir. Sanatçının bütün dünyada sevilmesi, eserlerinin sahip olduğu şiirsel ve etkileyici dili, eserlerinin zamanı ve mekânı aşan entelektüel bir seviyede okunabiliyor olması, eserlerinin bütün kültürlerle uyum sağlayarak farklı dillerde çeviriye ve uyarlamaya yatkın oluşu, Shakespeare'in Avrupa'nın tümünde benimsenmesini sağlar. Avrupa'nın tiyatro izleyicisi sadece entelektüel toplumu değil diğer halk tabakalarını da barındırdığından; Shakespeare halkın bütününe hitap ederek; Avrupa'da yaşanan sorunlara etik anlamda dayanma gücü sağlar.

Tüm bu özellikleri ile Shakespeare, Avrupa toplumlarını ortak noktada buluşturan bir öge halini alır.

Tezin bulguları aşağıdaki gibidir:

1- Shakespeare 1990 sonrası Avrupa’da birleştirici bir öge olarak inşa edilmiştir. ESRA benzeri kurumların yürüttüğü çalışmalar ‘Avrupalı Shakesepare’ çalışmalarını kapsar.

2- Shakespeare Avrupa’da 18. yüzyıldan bu yana -kimi zaman birleştirici kimi zaman ayrıştırıcı olmak üzere- politik söylem aracı olarak kullanılmıştır.

3- Shakespeare kimliği Amerikan Bağımsızlık Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Brexit dönemlerinde ayrıştırıcı dile destek verir şekilde kullanılırken; 1990 sonrası AB genişlemeleri döneminde Shakespeare birleştirici bir öge olarak kurgulanarak; Shakespeare’in ulusüstü entelektüel bir zeminde okunması gerektiği; Shakespeare’in milliyetçi-İngiliz kimliği ile değerlendirilemeyeceği vurgulanmıştır.

4- Shakespeare kimliğinin 2. Maddede belirtildiği şekilde 2 zıt biçimde kurgulanması; Shakespeare kimliğinin Konstrüktivist bağlamda inşa edildiğinin göstergesidir.

5- Avrupa, tarihi boyunca yaşadığı çatışmaları çözerek bir uyum içinde hareket ettiği sürece uluslararası sistemde güçlü kaldığını bilmektedir. Bu bakış açısı dahilinde kurulan AB’nin dış politikalarının Avrupa devletleri çıkarına şekillendirilmesi noktasında Shakespeare, halkları bir araya getirerek, bu çıkarları destekleyen bir rol üstlenmiştir.

6- Shakespeare; eserlerinin, icra edilebilirlik (performativity), çok bakışaçılılık (aspectuality), tematik merkezîyetçilik (thematic centrality), biçimsel esneklik (Formal Plasticity) ve tarihsel ilişki (diachronic relevance) özellikleri açısından toplumları etkiler.

7- Shakespeare eserleri hümanist bağlamda etik değerler barındırdığından, Avrupa’nın çoğulcu demokratik parlamenter yapısı ile ve Avrupa Vatandaşlığı kavramları ile uyumludur.

8- Shakespeare eserleri, zamanı ve mekânı aşan yapısının yanında farklı kültürlerle uyarılma noktasındaki esnekliği itibarıyla bütün dünyayı ve dolayısıyla Avrupa’yı etkiler.

9- Shakespeare oyunları diyalektik bağlamında çift anlamlılık (ambiguity) özelliğine sahip olduğu için; Shakespeare kimliği; ‘milliyetçi, İngiliz Shakespeare’ ve ‘Avrupalı Shakespeare’ olarak kurgulanabilir; tüm görüşlere uygun alıntılar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- AÇIKMEŞE, Akgül Sinem (2004). Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 1.
- ADLER, Emmanuel (2005). "Constructivism and International Relations" in **Handbook of International Relations**. Edited by: Walter Carlsnaes. Thomas Risse, Beth A. Simmons, SAGE Publications.
- ADLER, E. (2013). "Constructivism in International Relations: Sources, Contributions and Debates". **Handbook of International Relations**.
- AVRUPA BİRLİĞİ ANTLAŞMASI VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN İŞLEYİŞİ HAKKINDA ANTLAŞMA (2011). <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>. Erişim: 31/01/2025.
- BARBERO, Alessandro (2004). **Charlemagne: Father of A Continent, England**, University of California Press.
- BARLAS, D., GÜVENÇ, S (2009). "Turkey and The Idea of A European Union During The Inter-war Years, 1923-39". **Middle Eastern Studies** (45/3): 425-446).
- BARLETTA, Laura (2015). "Avrupa'nın Kimliği". **16. Yüzyıl Rönesans Çağı**. Umberto Eco (ed.). Çevr. Adnan Tonguç, Alfa Yayınları, 2. Basım, 2020.
- BATIR, Kerem (2017). "Antlaşmalar ve Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Çerçevesinde Avrupa Birliği Vatandaşlığı". **Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt 25, Sayı: 1, 133-159.
- BLOOM, Harold (1999). **Shakespeare: The Invention of the Human**. London: Fourth Estate.
- BOEHME, A. (2014). "The multidimensional sovereignty of the european constitution" (Order No. U640847). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (1689622528). Retrieved from <https://www.proquest.com/dissertations-theses/multidimensional-sovereignty-european/docview/1689622528/se-2>. Erişim: 21/07/2024.
- BOOTH, Kenneth (1999) 'Three tyrannies,' in Tim Dunne and Nicholas Wheeler (eds.), **Human Rights in Global Politics**, pp. 31–70. (Cambridge: Cambridge University Press,).
- BOSMAN, A. (2009). Shakespeare and Globalization. In M. De Grazia & S. Wells (Eds.), **The New Cambridge Companion to Shakespeare** (Cambridge Companions to Literature, pp. 285-302). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CCOL9780521886321.019.
- BOZDAĞLIOĞLU, Yücel (2007) "Yapılandırmacı Yaklaşım (Konstrüktivizm)", Haydar Çakmak (ed.), **Uluslararası İlişkiler 'Giriş, Kavram ve Teoriler**, Platin Basım Yayın Dağıtım, Ankara.

- BRYANT, Chris (2016). "This Sceptic Isle Would Most Displease Pro-Europe Shakespeare". <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/apr/21/how-love-eu-count-william-shakespeare-remain-brexite>. Erişim: 26/01/2025.
- BUCHER, Bernd, URSULA Jasper (2016). "Forthcoming, Revisiting 'Identity' in International Relations: From Identity as Substance to Identification in Action." **European Journal of International Relations**. Volume 23, Issue 2, June 2017, Pages 391-415.
- BULUNUR, K. İ. (2012). "II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnamesi ve Buna Yapılan Eklemeler Hakkında Yeni Bilgiler". **Tarih Dergisi**(50), 59-85.
- BULUT, R. (2014). "Disintegration of the USSR and Transition to Liberal Market in the Russian Federation". **Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty**, 1(2), 7-19.
- BURKE, K. M. (2005). "Social constructivism as learning, organizational and systems theory in international relations". (Order No. 1428851). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (305381950). Retrieved from <https://www.proquest.com/dissertations-theses/social-constructivism-as-learning-organizational/docview/305381950/se-2>. Erişim: 12/05/2023.
- CALVO, C. (2012). "Fighting over Shakespeare: Commemorating the 1916 Tercentenary in Wartime". *Critical Survey*, 24(3), 48–72. <http://www.jstor.org/stable/42751005>
- CAMBRIDGE n.d.. "Meaning of Cuck in English". <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/cuck>. Erişim: 26/01/2025.
- CARLSNAES, Walter ve diğeri (2013). "Constructivism in International Relations: Sources, Contributions and Debates". **Handbook of International Relations**. Sage Publications Ltd.
- CHRISTIANSEN, Thomas, KNUD Eric Jorgensen, ANTJE Wiener (2001), **The Social Construction of Europe**, Sage Publications, London.
- CLARK, Cumberland (1932). **Shakespeare and National Character: A Study of Shakespeare's Knowledge and Dramatic and Literary Use of the Distinctive Racial Characteristics of the Different Peoples of the World**. New York: Haskell House.
- COLES, J. (2013). "Constructions of Shakespeare in the Secondary School Curriculum", doktora tezi, Kings College London. <https://kclpure.kcl.ac.uk/portal/en/studentTheses/constructions-of-shakespeare-in-the-secondary-school-curriculum>. Erişim: 21/06/2023.
- COLLINS n.d.. "Definition of Cuck". <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/cuck>. Erişim: 31/01/2025.

- ÇAKIR, Armağan Emre (2001), **Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları**, Beta Basım Dağıtım Yayınları.
- ÇALIŞKAN, Hamit (Çevr.) (2011). **William Shakespeare: Kral John'un Yaşamı ve Ölümü**. Türkiye İş Bankası Yay., Ocak, 2023.
- ÇELİK, M. (2013).” Avrupa Birliği'nde Yaşanan Meşruiyet Krizi”. **Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 15(2), 151-190.
- DEDEOĞLU, Beril (der.), (2003). **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**. Boyut Yayıncılık, 1. Baskı, Ekim 2003, İst.
- DEHOUSSE, F. (2000). “The Treaty of Nice: A Watershed in the History of European Integration”. **Studia Diplomatica**, 53(6), 19–42. <http://www.jstor.org/stable/44839926>. Erişim: 23/07/2024.
- DELGADO, Juan, Moreira Alder (2000). **Multicultural Citizenship of the European Union**, UK: Ashgate.
- DEMİRTAŞ, Birgül (2021). **Uluslararası İlişkilere Giriş, Tarih, Teori, Kavram ve Konular**, (167-187). Der.: Şaban Kardaş, Ali Balcı. Küre Yayınları, 13. Baskı, İst.
- DICKSON, Andrew (2016). “Brexit, pursued by a bear: Boris Johnson shelves his Shakespeare biography”. <https://www.theguardian.com/books/2016/jul/23/boris-johnson-shakespeare-biography-brexit-riddle-of-genius>. Erişim: 26/01/2025.
- DINAN, Desmond (1994). **Ever Closer Union; An Introduction to European Integration**, (ed.) Neill Nugent, William E. Paterson, Vincent Wright, 2. Basım, Palgrave, New York.
- DOBSON, Michael (2016). “What Did Europe Mean to Shakespeare?”. <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/what-did-europe-mean-shakespeare>. Erişim: 30/01/2025.
- EICK, S (2022). “The Political Aesthetic Productivity of Shakespearean Ambiguity in Brexit Discourse. *Anglistik*, volume 33, issue 2 (2022), 173-191.
- ELÇİ, İ. H. (2022). “Konstrüktivist Teorinin Kimlik Kavram Bağlamında Osmanlı'nın İslamcılık Politikası”. **The Journal of Scientific International Researches**, 7(3), 232-241. <https://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/pdfViewer/index.xhtml?uId=156593&ioM=Paper&preview=true&isViewer=true#pagemode=bookmarks>. Erişim: 23/12/2023.
- ERSOY, Eyüp (2014). “Realizm”. **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, der. Ramazan Gözen, İletişim Yayınları, 2014-2017 4. Baskı.
- ESRA n.d.. “A Brief History”. <https://www.um.es/web/esra/who-we-are/a-brief-history>. Erişim: 27/01/2025.
- ESRA n.d. (a). “ESRA Conferences”. <https://www.um.es/web/esra/conferences>. Erişim: 31/01/2025.

- ESRA (1990). "Translating Shakespeare in the Romantic Age (Antwerp)".
<https://www.um.es/web/esra/conferences/antwerp>
- EUROPEAN COMMISSION n.d. "Condition For Membership". https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership_en. Erişim: 31/01/2025.
- EUROPEAN COMMISSION (1993). "EUROPEAN COUNCIL IN COPENHAGEN - 21-22 JUNE 1993- CONCLUSIONS OF THE PRESIDENCY".
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/doc_93_3. Erişim: 31/01/2025.
- EUROPEAN COMMISSION n.d(2020). "Brexist". https://commission.europa.eu/law/law-topic/data-protection/international-dimension-data-protection/brexit_en. Erişim: 26/01/2025.
- EUROPEAN UNION (1997). "Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts". <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT>. Erişim: 31/01/2025.
- EUROPEAN UNION (2004). "Treaty establishing a Constitution for Europe". https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2004.310.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AC%3A2004%3A310%3ATOC. Erişim: 31/01/2025.
- FAYARD, Nicole (2019). "Shakespeare and/in Europe: Connecting Voices". **Multicultural Shakespeare Translation, Appropriation and Performance**; vol:19(34), <http://dx.doi.org/10.18778/2083-8530.19.01>. Erişim: 19/06/2023.
- FINNEMORE, Martha (1993). "International Organizations as Teachers of Norms: The UNESCO and Science Policy". **International Organization**, Vol. 47, No: 4, 565-597.
- FİŞNE, M. (2002). "An analysis of the copenhagen political criteria from the perspective of "Being a european state" (Order No. 28522227). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (2572468155). Retrieved from <https://www.proquest.com/dissertations-theses/analysis-copenhagen-political-criteria/docview/2572468155/se-2>. Erişim: 22/07/2024.
- FONTANA, Josep (1994). **Çarpıtılmış Geçmiş Ayna**. Literatür Yayınları Avrupa'yı Kurmak Dizisi I, Çevr. Nurettin Elhüseyni, 2003, İstanbul.
- FONTANA, Josep (1994) (İng). **The Distorted Past, A Reinterpretation of Europe**. Blackwell, çevr. Colin Smith, 1995.
- GRIFFITHS, Martin, Steven C. Roach, M. Scott Solomon (1999), **Fifty Key Thinners in International Relations**, Routledge, USA.
- HAAS, B. Ernst (1958). **The Uniting of Europe, Political Social and Economic Forces 1950-1957**, California, Stanford University Press.

- HACKING, Ian, David Premack & Ann J. Premack, Dan Sperber,(ed.) (1995), **The Looping Effects of Human Kinds, in Casual Cognition; A Multi diciplinary Approach**, Oxford, Clarendon Press.
- HALMAN, Talat (1991). **Kahramanlar ve Soytarılar**. Cem Yayınevi.
- HAWKES, Terence (1986). **That Shakespeherian Rag**. Loutredge Library Editions, London.
- HAWLEY, William, H. (2022). **Shakespeare’s Theory of International Relations: Diplomacy, Romance, Aesthetics**. Cambridge Scholar Publishing, UK.
- HOENSELAARS Ton & CALVO Clara (2007). “European Shakespeare on Either Side of the Channel, Shakespeare”, 3:1, Shakespeare, 102-107, DOI: 10.1080/17450910701252198.
- HOFFMANN, Stanley (2003). “Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation State and the Case of the Western Europe”, **The European Union, Readings on the Theory and Practice of European Integration**.
- HOMEM, R. C. (2018). “Foreword: On Shakespeare, Europe and its Others”. **Cahiers Élisabéthains**, 96(1), 3–6. <https://doi.org/10.1177/0184767818776165>. Erişim 19/06/2023.
- HOPF, T. (1998). “The Promise of Constructivism in International Relations Theory”. **International Security**, 23(1), 171–200. <https://doi.org/10.2307/2539267>. Erişim: 31/01/2025.
- İNAT Kemal, CİCİOĞLU Filiz (2014). “Avrupa Birliği” (641-654). **Uluslararası İlişkilere Giriş**. Küre Yay. 13. Basım, 2021.
- JACKSON, Robert H., SORENSEN Georg (2007). **Introduction to International Relations, Theories and Approaches**, Oxford University Press.
- JAEGER, H.-M. (2016). “Revisiting Constructional Defects of Constructivism in IR”. **European Review of International Studies**, 3(3), 14–26. <https://www.jstor.org/stable/26583583>. Erişim: 23/07/2024.
- KAPTUR, Pawel (2020). “This Sceptred Isle. Reflections on Shakespeare and Brexit”. *Kwartalnik Neofilologiczny*; 2020; No 4; 562-573.
- KARLUK, Rıdvan (2007). **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Basım Dağıtım, 2009.
- KAWACHI, Yoshiko & COURTNEY, K.K. (2022). **Multicultural Shakespeare: Translation, Appropriation and Performance**. Lodz University Press, vol 25(40).
- KAYA, Ayhan ve diğerleri (2011). “Avrupa Birliği’nin Kurumları”. Ayhan Kaya, Senem Aydın Düzgit, Yaprak Gürsoy ve Özge Onursal Beşgül (Der.). **Avrupa Birliği’ne Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar**, (s.25-41). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- KESSLER, O., & Steele, B. (2016). "Introduction: 'Constructing IR: The Third Generation'". **European Review of International Studies**, 3(3), 7–13. <https://www.jstor.org/stable/26583582>. Erişim: 20/12/2023.
- KIRAN, Abdullah (2015). "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık". **Ekev Akademi Dergisi**. https://www.researchgate.net/publication/265478999_Uluslararası_Iliskilerde_Sosyal_Inşacılık. Erişim 11/04/2022.
- KONTACI, E. (2019). "Avrupa Birliği Anayasası ve Düşündürdükleri: Siyasi Entegrasyon Temelli Bir Kavramlaştırma Denemesi". **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 10(2), 650-659. <https://doi.org/10.21492/inuhfd.650185>. Erişim: 21/07/2024.
- KORAY, Meryem (2002). **Avrupa Toplum Modeli**. İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, 2005.
- KOSLOWSKI, Rey (2001). "Understanding the European Union as a Federal Polity" (33-38). **The Social Construction of Europe**, Der. Christiansen, Thomas, Knud Eric Jorgensen, Antje Wiener, Sage Publications, London.
- KRASNER, S. D. (2001). Sovereignty. *Foreign Policy*, 122, 20–29. <https://doi.org/10.2307/3183223>. Erişim: 31/01/2025.
- KULA, Onur Bilge (2015). **Avrupa(lılık) Nedir? Türkiye Ne Kadar Avrupalıdır?** Türkiye İş ankası Kültür Yayınları, 1. Basım, 2015, İstanbul.
- KÜÇÜK, Mustafa (2021). "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık" **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, (361-412), der. Ramazan Gözen, İletişim Yay, 3. baskı, İstanbul.
- LE GOFF, Jacques (2005), **Avrupa'nın Doğuşu**, çev.: Timuçin Binder, İstanbul: Literatür Yay, 2008, İstanbul.
- LUITWIELER, Sander (2009). **The Black Box of Nice Treaty Negotiations, The Influence of The Dutch Cabinet**, Optima Grafische, Rotterdam.
- MATTLI, Walter (1999). **The Logic of Regional Integration, Europe and Beyond**, Cambridge, Cambridge University Press.
- MAYER, jean-Cristophe (2019). "Shakespeare And the Origins of European Culture Wars", halshs02268998. <https://shs.hal.science/halshs-02268998>. Erişim: 19/06/2023.
- McCOURT, David M. (2016). "Practice Theory and Relationalism As The New Constructivism". **International Studies Quarterly**, doi: 10.1093/isq/sqw036. Erişim: 11/10/2023.
- McCOURT, David M. (2022). **The New Constructivism In International Relations Theory**. Bristol University Press, UK.
- METİN, Y., & KAYGISIZ, Ü. (2016). "Avrupa Birliği'nde Temel Hakların korunması ve Lizbon Antlaşmasının Getirdiği Yenilikler". **Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1(1), 125-158.

- MICHEL, T. (2016). "Third Generation Constructivism and the Rhetoric of Inquiry in International Relations". **European Review of International Studies**, 3(3), 87–98. <https://www.jstor.org/stable/26583589>. Erişim: 12/01/2024.
- MINAMI, Hikaru (2022). "Writing and Rewriting Nationhood: Henry V and Political Appropriation of Shakespeare (115-131). **Multicultural Shakespeare: Translation, Appropriation and Performance**. Lodz University Press, vol 25(40).
- MITRANY, David (1966), **A Working Peace System**, Chicago, Quarangle Books.
- MORAVCSIK, Andrew (1993). "Preferences and Power in the European Community, A Liberal Intergovernmentalist Approach", **Journal of Common Market Studies**, Cilt 31, Sayı:4.
- MUTIMER, David (1994). "Theories of Political Integration", Hans J. Michelmann, Panayotis Soldatos, **European Integration Theories and Approaches**, New York, University Press of America.
- NUTKU, Özdemir (2013). **Nasıl Hoşunuza Giderse**, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- OFFICIAL JOURNAL OF THE EUROPEAN COMMUNITIES (1992). "Treaty on European Union (Maastricht Treaty)". <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992M/TXT>. Erişim: 31/01/2025.
- O'NEILL, Stephen (2019). "Finding Refuge in King Lear: From Brexit to Shakespeare's European Value". **Multicultural Shakespeare Translation Appropriation and Performance**, 19(1): 119-138, August, 2019.
- ONUF, Nicholas (1989). **World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations**. Columbia: University of South Carolina Press.
- ORTAYLI, İlber (2007). **Avrupa ve Biz**. Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- ÖNER, S. (2008). **Construction of european identity within the european union** (Order No. 28531057). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (2553748954). Retrieved from <https://www.proquest.com/dissertations-theses/construction-european-identity-within-union/docview/2553748954/se-2>. Erişim: 31/01/2025.
- RABKIN, Gerald, (1988). "Shakespeare Our Ideologist". **Modern Language Studies**, vol:18, no:2, Spring 1988, pp. 3-22. <https://sci-hub.se/https://www.jstor.org/stable/3194762>. Erişim: 25.12.2013.
- REUTERS, 2018. "Brexit a tragedy not even Shakespeare could have imagined". <https://www.reuters.com/article/us-britain-eu-germany/german-minister-brexit-a-tragedy-not-even-shakespeare-could-have-imagined-idUSKCNINK16J/>. Erişim: 26/01/2025.
- ROSAMOND, Ben (2000). **Theories of European Integration**, Palgrave, New York.

- SEMPLE Edel & VYROUBALOVA Ema (2018) “Shakespeare and Early Modern Europe: A Critical Survey, Shakespeare”, 14:1, 80-96, DOI: 10.1080/17450918.2017.1421701.
- SEMPRUN, Jorge & DOMINIQUE, De Villepin (2005). **Avrupa İnsanı**. Çev. Aydın Cingi, Agora Kitaplığı.
- SCHIMMELFENNING, Frank, ULRICH Sedelmeier (2002). “Theorizing EU Enlargement; Research Focus, Hypotheses, and The State of Research”. **Journal of European Public Policy**, Cilt:9 Sayı:4.
- SCHULZ-FORBERG H. (2004). **İdee Europa, EuroMission**. Günther Verheugen (Edit.) LIT Verlag, Münster.
- ŠTEFANČIĆ, Nadina (2016). “Would Shakespeare Support Brexit? An Interview With The Supreme Shakespearean, Literary Historian Stephen Greenblatt”. <https://www.versopolis.com/people/conversation/175/would-shakespeare-support-brexit>. Erişim: 26/01/2025.
- T.C. DIŞ İŞLERİ BAKANLIĞI AVRUPA BİRLİĞİ BAŞKANLIĞI (2024). “Avrupa Birliği’nin Genişlemesi”. https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-genislemesi_109.html. Erişim: 31/01/2025.
- THE GUARDIAN (2018), <https://www.theguardian.com/stage/2018/mar/19/macbeth-theresa-may-yanis-varoufakis-shakespeare-politics>. Erişim: 31/01/2025.
- TRIPATHY, Mitashree (2022). “From Casket to Court via Mercy and the Ring: Commemorating Shakespeare’s Portia in the Merchant of Venice”. **Multicultural Shakespeare: Translation, Appropriation and Performance. Vol 25(40)**, thematic volume: Shakespeare and Ideology on Page and Stage. K. K. COURTNEY (ed.) Lodz University Press 2022.
- TROLL, Christian W. “Tarihi Bir Olay Olarak Hıristiyanlık”. **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 3 (Aralık 1999), 257-272.
- TSEBELIS, George (1999). “Institutional Analyses of European Union”. **European Community Studies Association Newsletter**.
- TÜRKMEN, Füsün (2003). “Avrupa Birliği ve İnsan Hakları”. **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**. Der. Beril Dedeoğlu, Boyut Yayıncılık, 1. Baskı, Ekim 2003, İstanbul.
- URGAN, Mina (2003). **İngiliz Edebiyatı Tarihi**. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- URWIN, W. Derek (1995). **The Community of Europe; A History of European Integration Since 1945**, Longman.
- ÜLGER, İrfan Kaya (2008). **Avrupa Birliği Rehberi**. Umuttepe Yay., Kocaeli.
- ÜLGER, İrfan Kaya (2014). “Avrupa Birliğinde Fetret Devri ve Gelecek Senaryoları”. **Bilge Strateji**, Cilt 6, Sayı 11, Güz 2014, 107-131.

- VALENTINI, Chiaara (2005). “The Promotion of European Identity”, **Cultural Identity in an Intercultural Context**, (pp.196-213). Publisher: University of Jyväskylä Press. Editors: Jaakko Lehtonen, Diana Petkova.
- WENDT, Alexander (1987). “The Agent Structure Problem in International Relations Theory”. **International Organization**, 41(3), 335-370.
- WENDT, A. (1995). “Constructing International Politics”. **International Security**, 20(1), 71–81. <https://doi.org/10.2307/2539217>. Erişim 31/12/2022.
- WENDT, Alexander (2003). **Social Theory of International Politics**. Cambridge: Cambridge University Press.
- WRIGHT, Lawrence (2022). “Taming the Glitter Ball: A Diagnosis of Shakespeare ‘for all time’—Sketched from South Africa”, (11-30). **Multicultural Shakespeare: Translation, Appropriation and Performance**. Lodz University Press, vol 25(40).
- YESEVİ, Çağla Gül (2021). "Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında Sosyal İnşacılık Yaklaşımının İncelenmesi.": 52-74. <https://www.esbadergisi.com/images/sayi22/4insacilik-yesevi.pdf>. Erişim 01/01/2024.
- YÜCEL, Can (çevr.) (1997). **William Shakespeare: Hamlet**. Adam Yay., 1997.

ÖZGEÇMİŞ

Ege Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünde öğrenim görmüş; 2011 yılında üniversiteden mezun olduktan sonra EY Türkiye’de yaklaşık 2 yıl yönetici asistanlığı yapmıştır. 2014 yılı itibarıyla MEB bünyesinde Mardin ve Ordu’da görev yapmış; son olarak Balıkesir’de İngilizce öğretmenliği görevini sürdürmektedir. Evli ve bir çocuk annesidir.

